

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

ÖZAL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEYCAN DEMİR

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. YELDA HATİCE ONGUN

ANKARA

2020

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

ÖZAL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEYCAN DEMİR

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. YELDA HATİCE ONGUN

ANKARA

2020

KABUL VE ONAY

Seycan DEMİR tarafından hazırlanan “**ÖZAL Dönemi Türk Dış Politikası**” başlıklı bu çalışma, **06 / 01 / 2020** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN - Danışman

Prof. Dr. Cem KARADELİ - Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Mesut ÜNLÜ- Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

† Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum.

06/01/2020

Seycan DEMİR

Yükselen yeni nesil

Yeğenlerim ; Tuana , Efe, Emir ve Devran' a...

TEŞEKKÜR

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK ve Cumhuriyet süreci içinde ülkesi menfaatleri için çalışmış Laik Cumhuriyetçi Devlet Adamlarına minnet ve Őükranla.

Yüksek lisans tez çalışmam boyunca daima yanımda olan, varlığından güç aldığım hayat boyu ilk öğretmenim olan kıymetli annem Őengül Demir'e, son ana kadar benimle ağlayıp gülen savunmada dahi yalnız bırakmayan ablam Nagihan Demir ve değerli dostum İnci Kaya' ya, kardeşim Volkan Demir, BüŐra Demir'e her daim uzakları yakın ederek enerjisi ile beni yükselten güç veren muhteŐem ikili Burcu ve Gökhan Terzi' ye benim için hiçbir yardımı esirgemeyen Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanları ve

Danışmanım Sayın Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN hocama sonsuz teşekkür ve saygılarımı bir borç bilirim.

ÖZET

DEMİR, Seycan. Özal Dönemi Türk Dış Politikası, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

Turgut Özal, hem Başbakanlığı hem de Cumhurbaşkanlığı görevi süresince iç siyaset ve dış politikasında koyduğu hedefler ve bu hedefleri yerine getirmede Türkiye'nin bu dönemine damgasını vurmuştur. Özal, icraatları ile günümüzde de hala etkisi devam etmektedir. Görevde olduğu dönemde olduğu gibi günümüzde de izlediği politikalar sonucunda ısrarla referans olarak gösterilmiş ve takdir edilen ya da eleştirilere maruz kalan nadir devlet adamlarından biridir. Devlet adamı olduğu yılları Türkiye için olduğu kadar uluslararası düzen açısından da kökten değişen ve oldukça hareket kapsamlı yıllar olmuştur. Özal ne kadar Türkiye'nin komşuları, bölge ülkeleri, Avrupa ülkeleri ve ABD ile ikili ilişkilerin düzeltilmesi için çaba gösterdi ve ekonomik alanda iş birliğinin geliştirilmesi için çaba sarf ettiyse, o oranda komşularımızla ve bölgede iş birliğinin geliştirilmesi ve güvenlikle ilgili problemle karşı karşıya kalmıştır. İran ile Irak arasında 1988, yılına kadar süren savaş, ekonomik olarak Türkiye'ye kazançlar getirdiği kadar, Türkiye'yi Kuveyt Savaşı ile birlikte bölge ülkeleri arasında bir problem olmaktan çıkıp, uluslararası bir nitelik kazanan ve Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden Kürt sorunuyla karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Soğuk Savaşın, stratejileri ve dünya politikacılarını şaşkırtacak bir biçimde aniden sona ermesi ile Sovyetlerin dağılması ve balkanlardan Orta Asya'ya kadar uzanan coğrafyadaki siyasi, kültürel, etnik çatışmalar Türkiye'nin alışılmadık bir biçimde dış politika ile ilgilenmeye, hızlı karar almaya zorlamıştır.

Bu tez beş bölüğe oluşuyor. Birinci bölümde Türk dış politikasının esas ilkeleri ele alınıp Kurtuluş Savaşı esnasında izlenen dış politikalar ve beraberinde Lozan süreci incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Demokrat Parti dönemi işlenmiştir. Aynı zamanda Batı ittifakında yer alan Türkiye'nin konumu değerlendirilmiştir. Tek yönlü dış politikanın da incelendiği bu bölümde dönemin dış politika sorunları ve bu sorunlara yönelik geliştirilen çözümler ya da atılan adımlar yer almaktadır. Üçüncü bölüme gelindiğinde Türk iç politikasında görülen değişimler yer alırken tek taraflı politikadan çok taraflı bir değişime uğrayan politikaya yönelmeden bahsedilmiş ve ABD ile yaşanan krizler neticesinde SSCB ile Türk siyasi tarihinde ilk yakınlaşmaların başladığı yer almıştır. Bu tezin dördüncü bölümünde Özal'ın kişiliği ve bu kişiliğinin getirdiği dış politika anlayışı ele alınarak Türkiye'nin ABD, SSCB, Balkanlar, Yunanistan, AT gibi

devletlerce olan ilişkilerine değinilmiştir. Aynı zamanda bu bölümde Ermeni sorunu ele alınarak bu sorunlara yönelik politikalar geliştirilmiştir. Çalışmanın son kısmını oluşturan beşinci bölümde ise Soğuk Savaşın bitmesi ile uluslararası sistemde Türk dış politikalarına olan etkileri söz edilip Soğuk Savaşın ardından ülkenin Orta Asya ile Kafkasya açılımını incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türk Dış Politikası, Turgut Özal, Türkiye.

ABSTRACT

DEMİR, Seycan. Özal Period Turkish Foreign Policy, Master Thesis, Ankara, 2020..

Turgut Özal, the Prime Minister of the targets set in both domestic politics and foreign policy during the Presidency and Turkey in fulfilling these objectives has been the hallmark of this era. Özal still continues to have an impact with his actions. It is one of the rare statesmen who have been persistently referenced as a result of the policies he pursued, as he did during his term of office, and was appreciated or criticized. year in which the statesman in terms of radical change in the international order as well as for Turkey and has been quite extensive movements year. Ozal how Turkey's neighbors, countries in the region, endeavored to correct bilateral relations with European countries and the USA and has made efforts for the development of cooperation in the economic field, he has remained proportion of our neighbors and the development of cooperation in the region and security faced with relevant problems. 1988 between Iran and Iraq, until the year-long war, economically as well as bring gains to Turkey, Turkey Kuwait war with countries in the region ceases to be a problem between winning an international qualification and facing Turkey's security and threatening Kurds with the problem caused him to come. Cold War, strategies and world politicians will surprise a manner sudden disintegration of the Soviet Union with the end and the Balkans than in a region extending to Central Asia, political, cultural, ethnic conflicts, Turkey's interested in an unusual manner as in foreign policy, was forced to make quick decisions.

This thesis consists of five divisions. In the first part, the basic principles of Turkish foreign policy are discussed and the foreign policies followed during the War of Independence and the Lausanne process are examined. In the second part of the study, the Democrat Party period was covered. The location is also located in the Western alliance, Turkey is evaluated. In this section, where one-way foreign policy is also examined, there are foreign policy problems of the period and solutions or steps taken for these problems. In the third part, while the changes in the Turkish domestic policy are taking place, it was mentioned that the unilateral policy was directed towards the policy that has undergone a multilateral change, and that the first rapprochets with the USSR began in the history of Turkish political history. Ozal's personality and the fourth part of this thesis by considering foreign policy that brought the people of Turkey in the United States, the Soviet Union, the Balkans, Greece, was mentioned by the state as their

relationship to the EC. At the same time, in this section, policies were developed for these problems by addressing the Armenian problem. In the fifth chapter, which constitutes the last part of the study, after the end of the Cold War, its effects on Turkish foreign policies in the international system is mentioned and after the Cold War, the opening of the country to Central Asia and the Caucasus is examined.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Turgut Ozal, Turkey.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ	3
1.1. KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	3
1.2. LOZAN'DA TESPİT EDİLEN İLKELER	5
1.4. LOZAN SONRASI TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASININ TEMEL PRENSİPLERİ: STATÜKOCULUK VE BATICILIK	14
BÖLÜM 2	17
1945-1960 ARASINDA DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİ	17
2.1. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'NİN DURUMU.....	17
2.1.1. Sovyet Tehdidi ve Sarper Görüşmesi.....	19
2.1.2. Sovyetler Birliği'nin Boğazlar Konusundaki Notası	21
2.2. BATI İTTİFAKINDA YER ALAN TÜRKİYE (TRUMAN DOKTRİNİ, MARSHALL YARDIMLARI VE TÜRK EKONOMİSİ)	23
2.3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ.....	25
2.3.1. Demokrat Parti Döneminin Dış Politikasını Etkileyen Faktörler.....	28
2.3.2. Demokrat Parti (1950-1960) Dönemi Genel Bakış ve Dönemin Dış Politika Sorunları	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	32
1960-1980 YILLARINDA YAŞANAN GELİŞMELER	32
3.1. TÜRKİYE İÇ POLİTİKASINDA GÖRÜLEN DEĞİŞİMLER	32
3.2. ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKAYA GEÇİŞ	33
3.3. ABD İLE BOZULAN İLİŞKİLER	34
3.4. SSCB İLE YAKINLAŞMA VE İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN UNSURLAR.....	44
3.4.1. Normalleşmeye Geçiş Ve Ekonomik İşbirliği	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	46
ÖZAL TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASI VE DİĞER ÜLKELER İLE YAŞANAN GELİŞMELERİN ÖZETİ	46
4.1. Turgut Özal'ın Siyasi Hayatına Genel Bakış	46
4.1.1. 24 Ocak 1980 Kararlarının Alınmasının Nedenleri	49
4.1.2. Özal Dönemi Öncesi 24 Ocak Kararlarının Türkiye'ye Olan Etkisi	51
4.2. ÖZAL'IN KİŞİLİĞİ FİKİRLERİ VE POLİTİKA ANLAYIŞI	52
4.3. BAŞBAKANLIK DÖNEMİNDEKİ GÖRÜŞLERİ VE DIŞ POLİTİKAYA ETKİSİ	54
4.3.1. Liberallik ve Ekonomi Odaklı Dış Politika.....	56
4.4. CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI	57
4.5. ABD İLE İLİŞKİLER	60
4.5.1. Özal Dönemi Türkiye'ye Gelen ABD Yardımları	62
4.6. SSCB İLE İKİLİ İLİŞKİLER.....	63
4.6.1. Ekonomik İlişkiler.....	66
4.6.2. Siyasal İlişkiler.....	67
4.7. BALKANLAR	70
4.8. TÜRK YUNAN İLİŞKİLERİ	71
4.9. AVRUPA TOPLULUĞU İLE İLİŞKİLER	74
4.9.1. Avrupa Topluluğuna Başvuru Süreci.....	75
4.10. ERMENİ SORUNU	76
BÖLÜM 5.....	78
SOĞUK SAVAŞ ERTESİ KISACA TÜRKİYE	78
5.1. SOĞUK SAVAŞIN BİTİŞİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINA YANSIMALARI.....	78
5.1.1. Savaş Sonrası Orta Asya Ve Kafkasya Açılımı	79
SONUÇ.....	82
KAYNAKLAR	85

GİRİŞ

“Turgut Özal Dönemi” olarak nitelendirilen ve 1983 – 1993 yılları arasında kapsayan dönem, yapılan değişiklikler ve uygulanan politikalar doğrultusunda Türk siyasi yaşamında oldukça önemli bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda dönem itibariyle Turgut Özal; uyguladığı ekonomik kararlar ya da bir başka ifadeyle içe yönelik sanayileşme anlayışla, liberal bir ekonomik düzene geçilmesini sağlaması bakımından önemli bir isim olarak değerlendirilmektedir.

Turgut Özal’ın dış politika anlayışı, iki dönem kapsamında incelenebilmektedir. “Birinci Dönem” olarak nitelendirilen ve 1983 yılında başlayıp Özal’ın devlet başkanı olunca biten dönemde, ekonomik liberalleşme çabaları doğrultusunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile yoğun ilişkiler içerisinde bulunduğu görülmektedir. “İkinci Dönem” olarak nitelendirilen dönem de, Özal’ın Cumhurbaşkanı olması ile başlamıştır. Bu dönemde ise Özal, ABD’ye bağlı olmaktan ziyade aslında daha çok ülke için amaca giden bir yol izlenmesini tercih etmiştir. Neoliberal ekonomik anlayışın ortaya çıkmasında ve devam ettirilmesinde Turgut Özal’ın liderliği önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Turgut Özal 24 Ocak Kararlarını, iş dünyası ile fikir teatisi içerisinde bulunarak kendisi hazırlamıştır. 24 Ocak Kararları’nın açıklanmasının ardından da Özal, Türkiye’nin dış dünyadan döviz temin etmesini sağlamıştır. Özal, diğer devletlerden alınan ekonomik yardımların Türkiye’nin coğrafi özelliklerinden kaynaklandığına inanmış ve yardımların devamlılığını sağlayabilmek için de liberal söylemlerini devam ettirmiştir.

Turgut Özal neoliberalizmi, kesin ve çok daha kademeli bir plan kapsamında ortaya koymuştur. Bu bağlamda Türkiye’nin ekonomik durumu içerden dışarıya doğru yapılandırılmış ve bu yapılandırma ülkenin yurtdışı politikasına ayna olmuştur. Özal; dönemi itibariyle neoliberalizm anlayışını uygulamaya yönelik olarak, Osmanlı İmparatorluğu’ndan beri devam eden “*Devlet Baba*” ve Kemalizm’in Devletçilik İlkesinden kaynaklanan “*Devlet hizmet için vardır*” anlayışını “Devlet sizin hizmetçinizdir” şeklinde değiştirmiştir. Özal Dönemi dış politika anlayışı, o döneme dek söz konusu olan hantal bürokratik sistemin devre dışı bırakılmasını amaçlamıştır. Buna yönelik olarak da Özal, dış politika kararlarını Dışişleri Bakanı’na sormadan

alabilmiştir. Aynı anlayışla da Özal, hızlı karar almayı sağlayacak olması bakımından Türkiye'nin Başkanlık Sistemi'ne geçmesi gerektiğini belirtmiştir.

Turgut Özal'ın dış politikada etkin olmasının temelinde, müsteşar olmasından önce ve "Dünya Bankası (DB – World Bank – WB)" gibi liberal ekonomi anlayışının uygulandığı ABD'nin önemli kurumlarından etkilendiği belirtilmektedir. Bu süreçte Özal; liberal düşünceden etkilenmiş ve ekonomik zenginliğin, Türkiye'nin bölgesinde önemli bir güç elde etmesini sağlayacağına ve ekonomik iş birliği içerisinde bulunulmasının siyasi sorunların çözümlenmesine de katkıda bulunacağına inanmıştır.

Bu temelde de liberalizmin Turgut Özal' a, hem iç politikaya hem de dış politikaya yönelik kararlarını etkileyen ve aşağıda verilen üç temel ilkeyi kazandırdığı kabul edilmektedir

1. Düşünce ve ifade özgürlüğü;
2. Dini inanç özgürlüğü
3. Ekonomik girişim özgürlüğü.

Özal, liberal düşüncenin pragmatist temellerini ve çok boyutluluğunu uygulamak doğrultusunda; Avrupa Birliği (AB) gibi özgür sistemli oluşumlarla birlik olmayı, Orta Doğu ve Orta Asya ile de yakın ilişkiler kurmayı önemsemiştir. Turgut Özal; Türkiye'nin Batı'ya yaklaşmasını ve özellikle de "Avrupa Topluluğu (AT)" ile iş birliği yapmasını istemek temelinde, demokratik içyapıda da revizyon gerçekleştirilmesi gerektiğine inanmıştır. Cumhurbaşkanı olarak geçirdiği siyasi konumunda ise ekonomi ülke dışı politikada yalnız belirleyici olmaya yönelik önemini kaybetmiş olmasına karşın etkisini devam ettirmiştir. Bu bağlamda dış politikada ABD'nin etkisinden uzaklaşarak yeni bir politika gütmeye başladığı dönem, özellikle Körfez Savaşı'nın ardından gelen yıllardır. Zira dönem itibarıyla, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması sonucu ülkenin dışarıdan gelebilecek hiçbir tehdidi durumunda sorun kalmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ

1.1. KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Osmanlı, I. Dünya Harbinden çekilmek isterken, İtilaf devletleri tarafından 1918 yılında Mondros silah bırakma Mütarekesi'ne imza atmış oldu. Revizyonist bir ilke kullanan, kendi gücü ve prestijini diğer devletlerden üstün gören Osmanlı Devleti, uluslararası düzeni ve sistemi kendi çıkarları doğrultusunda yıkmaya yönelik adımlar atmak isterken zorlu bir sürece girmişti. İtilaf devletleri adına İngiltere görüşmelerde bulundu. Osmanlı içinse, Sadrazam İzzet Paşa görevde bulunuyordu. İmzalanan bu ateşkes hükümet için oldukça zorlayıcı maddelerden oluşuyordu. İçerisinden iki maddenin hükümleri Osmanlı'nın güvenlik kapsamında büyük sorunlar oluşturabilecek durumdaydı. Maddelerin ikisi, İtilaf tarafı için kendi çıkarlarını korumaya yönelikti. Kendi güvenlikleri için Osmanlı'ya ait topraklarda bulunan bazı yerleri işgal edebilme ve o bölgede bir Ermeni Devleti kurma amacı taşıyordu. İzmir'in işgalinin ardından Mustafa Kemal'in 1919'da Samsun'a çıkmasıyla başlayan Kurtuluş Savaşı, Türk dış politikasının uzun tarihsel geçmişi vatan toprak bütünlüğünü korumak amacı doğrultusunda asla taviz vermeksizin, gerçekçi bir bakış açısı ile devam etmişti. O dönemde büyük kaygı ve endişe yaşayan Türkler milli sınırlarını belirleyerek vatan topraklarını korumak istedi ve bu sınırlar içinde kalan vatan ayrılmaz bir bütündür diyerek harekete geçmeye başladı. İlk günden beri, bu milli beraberlik davranışına karşı olan hükümet tarafı bunun karşı güçleri daha çok kızdırarak yeni sorunlar çıkaracağını düşünüp milli hareketin önüne geçmeye çalıştı. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın millete aşıladığı büyük inanç ve vatanseverlik bu hareketin karşısında olanların düşünce ve eylemlerinden daha üstün gelmişti. Sivas Kongresi toplandığında, Osmanlı Devleti son kararları veriyordu ve eğer Parlamento'su kongredeki kararları onaylarsa İtilaf Devletleri, Osmanlı'ya tepki gösterecekti. Kemal Paşa böyle bir kararın çıkacağını hissetmişti ve Milli egemenliğe dayanan yeni bir devletin kurulmasının danda doğru olacağı düşüncesindeydi. Plan uygulanmaya konuldu ve Misak-ı Milli sınırlarının ilk temeli atıldı. 1920'de bir araya gelen Meclis-i Mebusan aracılığı ile hazır duruma getirilip basına ve devletlerin tamamına iletilen Misak-ı Milli'nin belirlendiği topraklar dolayısıyla somut olarak uluslararası bir

antlaşma metni niteliğinde kabul edilmişti. I. Dünya Harbi'nin ardından İtilâf tarafı ile Osmanlı 10 Ağustos 1920'de Fransa'da imzalanan Sevr antlaşmasını kabul etmeyen Anadolu halkının, Antlaşmanın yapıldığı sürede hala devam etmekte olan Kurtuluş mücadelesi Savaşı'nın neticesinde Türk milletinin galip gelmesiyle, onun yerine 1923'te Lozan Antlaşması imzalanarak, uygulanmaya konulduğundan da Sevr Antlaşması önemini kaybetmişti. Kurtuluş savaşı tarihin tozlu raflarında kalmış gibi görünse de, halkın tüm benliği ile mücadele ettiği savaşın kazanılması ile aslında Türkiye Cumhuriyeti'nin esas çerçevesi için adım atılmıştı. Kurtuluş Savaşı sürecine bakıldığında Türk dış politikasının, içinde yer aldığı dönemin koşullarına uygun bir anlayış kapsamında şekillendiği görülmektedir. Savaş sırasında askeri anlamda elde edilen başarılar kadar izlenen stratejilerde oldukça önemli olmuştur. Kurtuluş Savaşı süresince, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki (SSCB) yeni rejim ile kurulan ilişkilerin niteliği de ayrıca önemli kabul edilmektedir. Çünkü SSCB ile iyi ilişkiler geliştirilmesi doğrultusunda Batı ülkelerine, gerek görülmeyecekti ve bu durumda SSCB ile birlikte hareket edilebileceğine yönelik bir ileti verilmeye çalışılmıştı. Batı ülkeleri de bu gelişen olaylar doğrultusunda, Türkiye'nin Bolşevik düşünceleri yanlısı olabilme ihtimaliyle kaygılarını tekrar belirtmişti. (Yavuz, 1988). Söz konusu olan bu olaylar doğrultusunda Kurtuluş Savaşı yıllarında yurdun dışarıya yönelik politikasının esas hedefleri Misak-i Milli'nin uygulanması, ittifak ve dostluk anlaşmaları ile maddi ve manevi yardım sağlayabilmek çeşitli savunma ve saldırmazlık önlemleri alabilmek adına ülkenin dış ülkelerin yanında birlik ve beraberliğinin sağlanabilmesi ve istenilen amaçlara ulaşılabilmesi için her türlü gayret ve yöntemlerin etkili bir şekilde kullanılması olarak ifade edilmektedir. (Ürer, 2004). Birinci Dünya Savaşı sonrasında ülkenin zorlu şartlar altında bulunması; öncelikle İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri ile mücadele edilebilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulabilmesi için, dışarıdan yardımlar alınmasını gerektirmekteydi. Batı ülkelerinin ve bilhassa İngiltere'nin Türkiye'yi düşman olarak görmesi dolayısıyla Mustafa Kemal, yardım sağlayıp dostluk kazanılabilecek bir ülke olarak SSCB ile yaklaşmayı doğru buluyordu ve bu yaklaşımda mecburi olarak, Türk – Sovyet dostluğunun ilk ilk adımı olarak kabul edilmişti. (Armaoğlu, 2000). Türk – SSCB dostluğu, her iki tarafın da farklı ama kendi çıkarları söz konusu olacak şekilde kurulmuştu. Bu dostluktan Türk tarafının beklentisi; SSCB ile iyi ilişkiler kurulması ile silah yardımı alabilmek ve ortak düşman olarak nitelendirilen emperyalist ülkelere karşı birlikte mücadele edebilmek olarak belirlenmişti. Aslında Türk – SSCB dostluğu ile birlikte, Türkiye

cephesi için Batı ülkelerine sürekli kullanılabilceği bir güç birliğı sağlanmıştı. Sonuç olarak bu beklentiler, Milli Mücadele Dönemi'nin genel dış politikasının asıl belirleyicileri olarak da görölmekteydi. (Armaoğlu, 1992).

1.2. LOZAN'DA TESPİT EDİLEN İLKELER

Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin ve Büyük Taarruz' un zaferle sonuçlanmasının ardından İtilaf Devletleri, TBMM'ye mütareke imzalanmasına yönelik çağrıda bulunmuştu. İngiliz işgal kuvvetleri ile Türk Ordusu arasında birçok anlaşmazlıklar söz konusu olsa da, mütarekeye ilişkin konuşmalar 03.10.1922 tarihi itibariyle Mudanya'da başlatılmıştı. Konuşmalarda TBMM Hükümeti'ni tarafı için İsmet Paşa' ya yetki vermişti. İngiltere'yi General Harrington, Fransa General Charpy ve İtalya'yı General Monbel temsil edilmişti. Yunan Heyeti Mudanya'da gerçekleştirilen görüşmelere doğrudan katılmayı ret etmiş ve bu süreci gemiden takip etmeyi uygun görmüşlerdi. Yaşanan gerginlikler ve anlaşmazlıklar sıklıkla görüşmelerin kesilmesine sebep olsa da o sürede, Türk Ordusu'nun yeni bir harekâta bulunma girişimleri sebebiyle mütareke görüşmeleri 11 Ekim 1922 tarihinde uzlaşmayla sonuçlanmıştı (Soysal, 2000).

Mondros'un yerine imzalanan ve asıl adı Askeri Sözleşme olarak anılan Mudanya Silah Bırakışması Sözleşmesi sonunda Türk Yunan arasında geçen savaş sonlanmış oldu. Doğu Trakya da boşaltılma işlemi 25.11.1922 'de bitmişti fakat, İstanbul ile boğazların bulunduğu alan boşaltma işlemi için sözleşmeni kapsamında barış antlaşmasının neticesine bırakıldığı için 1923 Ekim ayında gerçekleşebilecekti. Bu sözleşme İngiliz Başkani Lloyd George'un istifa etmesine ve Türkiye politikasının başarısızlıkla son bulmasına sebep olmuştur. (Oran,2016 s:214).

Mudanya Mütarekesi, 14 Madde kapsamında düzenlenmişti ve aşağıda verilen önemli hükümleri içermektedir (Eyyüpoğlu, 1998).

- “Mütareke, imzalanmasının ardından 15 Ekim'in gecesinde yürürlüğe girmiş olacaktı.
- Türk tarafı ve Yunan güçleri arasında silahlı çatışmalar bitirilecekti.
- Yunan tarafı Doğu Trakya'yı iki hafta içinde boşaltıp bölge, İtilaf tarafı güvencesiyle bir ay içinde Türk Yönetimi'ne verilecekti.

- Anlaşması imzalanana dek, Türk tarafının ordusu Trakya'ya geçiş yapmayacaktır. Bununla birlikte içindeki güvenliğin sağlanabilmesi için, sayısı sekiz bini aşmayan bir jandarma kuvveti bölgeye gönderilebilecektir.
- Anlaşması imzalanana dek, Meriç Nehri'nin sağında kalan sahille birlikte Karaağaç İtilaf Devletleri'nin işgalinin karşısında kalacak ayrıca Türk Ordusu, Çanakkale Boğazı ile İzmit'te belirlenmiş olan sınırı geçemeyecektir.” (Eyyüpoğlu, 1998).

Yunan Hükümeti Mudanya Mütarekesi'ni kabul etmek istememesine ve imzalamaktan kaçmasına rağmen, aradığı desteği bulamamak sebebiyle 14 Ekim 1922 tarihinde imzalamaktan başka bir seçenekleri olmadığı için mütarekeyi imzalamak zorunda kalmıştı. Bu sırada Refet Paşa da, Doğu Trakya'nın alınarak bu bölgede Türk Yönetimi'nin oluşturulması amacıyla TBMM'den görevlendirilmişti. Bu duruma istinaden Paşa Refet , 19.10.1922 tarihinde TBMM Temsilen İstanbul'a gelmiş halk tarafından kabul görüp büyük bir ilgi sevinç ve coşkuyla karşılanmıştı (Şamsutdinov, 1999). Mudanya Mütarekesi'yle Türk ile Yunan arasındaki arbedenin sonlandırılması ayrıca Doğu Trakya'nın ele alınması Türk tarafının çıkarları açısından büyük önem taşımaktaydı. Ama bununla birlikte İstanbul ve Boğazlarda Türk egemenliğinin tam olarak sağlanamamış olması ve Boğazlar üzerinde istenilen egemenliğin yeterince kurulamamış olması, Trakya'ya Türk Ordusu'nun ilerleyememesi ile birlikte, Lozan Barış Konferansı öncesinde Türk Hükümeti'nin pazarlık gücünün kısıtlanmasına neden olmuştu. (Akgün, 1993). Çünkü Lozan Barış Konferansı başlamadan önce Ankara, o dönem içinde önemli birkaç sorunla uğraşmaktaydı. Bu sorunlardan birisi; Lozan Barış Konferansı'na ilişkin görüşmelerin nerede ve hangi tarihte başlayacağı ile ilgiliydi. Hala Mudanya Mütarekesi çerçevesindeki görüşmeler devam ederken, TBMM Hükümeti Barış Konferansı'nın İzmir'de toplanmasına ilişkin olarak 20 Ekim 1922 tarihinde İtilaf Devletleri'ne bir nota vermişti. Fakat Barış konferansının İzmir'de gerçekleşmesine olumlu bakmayan İtilaf Devletleri müzakerelere devam ederek yeni bir yer belirlenmesini istemişlerdi (Karacan, 2011). Yapılan müzakereler kapsamında İtilaf Devletleri, yapılacak konferansın 13.11.1922 tarihi itibarıyla Lozan şehrinde gerçekleşmesine karar vermişler ve bu notayı 27 Ekim 1922 tarihinde TBMM Hükümeti ve İstanbul Hükümeti'ne iletmışlerdi. Ancak İtilaf Devletleri'nin Lozan'da yapılmasına karar

verilen Barış Konferansı'na TBMM Hükümeti ile İstanbul Hükümeti'ni birlikte davet etmiş olmaları, Türk Milleti'nin görüşmelerde kim tarafından temsil edileceği konusunda yeni bir sorunu beraberinde gündeme getirmişti (Akşin, 2010). İstanbul Hükümeti'nin Lozan'da gerçekleştirilecek olan Barış Konferansı'nda bulunmak istemesi, İstanbul Hükümeti ile birlikte Saltanat Kurumu'nun varlığının tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa zaten saltanatın kaldırılması için bir fırsat kollamaktayken, telkinleri doğrultusunda Rıza Nur Bey ile arkadaşları tarafından saltanatın yok edilmesine ilişkin hazırlanmış olan öngörü TBMM'ye sunulmuştur. Bu gelişmeler 1 Kasım 1922 tarihi itibarıyla TBMM'de gerçekleştirilen oylama doğrultusunda Saltanat kaldırılınca, Tefik Paşa Sadrazamlık görevinden istifa etmiş ve İstanbul Hükümeti'nin Barış Konferansı'na katılma ihtimali tamamen ortadan kaldırılmıştı (Grew, 1950). İtilaf Devletleri'nin Barış Konferansı'na sadece TBMM Hükümeti'nin katılmasını kabul etmeleri, Osmanlı İmparatorluğu yerine TBMM Hükümeti'nin tanınması açısından önem taşımaktaydı. TBMM Hükümeti'ni Barış Konferansı'nda temsil edecek Türk Heyeti Başkanlığı'na ise İsmet Paşa getirilmişti. Zira Mustafa Kemal Paşa, yurt dışında gerçekleşmesi dolayısıyla sınırlı bir etkisi olabileceğini bildiği Barış Konferansı'nda en güvendiği isim olarak İsmet Paşa'nın bulunmasını uygun görmekteydi (İnönü, 1998). Bu doğrultuda Kemal Paşa, Fuat Paşa, Fevzi Paşa, Yusuf Kemal ve Rauf Bey, İsmet Paşa'nın da görüşlerinin almasının ardından, İsmet Paşa'nın Barış Konferansı'nda Türk Milleti'ni temsil etmesine yönelik kararını açıklamıştır. Barış Konferansı'nda tarafları Hariciye Vekili nezdinde temsil edilecek olması dolayısıyla da, 24 Ekim 1922 tarihi itibarıyla Kemal Bey Hariciye Vekilliği'nden istifa ettirilmiş ardından onun yerine İsmet Paşa Hariciye Vekili olarak atanmıştır. (Nur ve Grew, 2003) TBMM Heyeti'nin kesinleşmesinin ardından ise, Barış Konferansı'nda ele alınacak konular üzerinde çalışmalarda bulunulmaya başlanmıştı. Bu kapsamda TBMM Heyeti'ne, TBMM Hükümeti tarafından aşağıda yer verilen 14 maddelik "Talimatname" iletilmişti (Bilsel, 1998);

Heyete Verilen Talimatlar

1. Doğu Sınırı İle İlgili Talimatlar

Ermeni konusu iddia meselesi yapılmamalıdır. Eğer Ermeni yurdunun görüşülmesi talep edilmiş olunursa, konuşmalar sonlandırılacaktır.

2. Irak Sınırı İle İlgili Talimatlar

Süleymaniye ile Kerkük ve Musul Sancakları geri istenecek, bu konu ile ilgili bu aşamada öngörülemeyen birtakım zorluklar olması durumunda, TBMM Heyeti kendisi belirlemede bulunacaktır. Buna yönelik olarak da TBMM Heyeti, petrol gibi imtiyazların sorun olması durumunda İngiltere'ye bazı imtiyazlar tanınması kararını verebilecektir.

3.Suriye Sınırı

Suriye Sınırı'nın düzeltilmesine yönelik olarak olanaklar elverdiğince çalışmalarda bulunulacaktır. Bu doğrultuda da Suriye Sınırı; Resi İbn'i Hayn'dan başlayarak Harm, Müslimiye ve Meskene ayrıca Fırat Yolunda bulunan Dirizor, çöl hatta Musul Vilayeti güney hududuna ulaşacak şekilde belirlenecektir.

4.Adalar İle İlgili Talimatlar

Adalar ile ilgili belirlemeler, içerisinde bulunulan duruma göre yapılacaktır. Bu doğrultuda, Türk Kıyıları'na yakın ve yerleşilmiş olan yahut olmayan adalar derhal ele geçirilecektir. Konu ile ilgili istenilen sonuç elde edilememesi durumunda, Ankara ile bağlantı kurulacaktır.

5.Trakya Batı Sınırı

Trakya Batı Sınırı konusunda, 1914 yılında söz konusu olan sınırın tekrar elde edilmesi sağlanmaya çalışılacaktır.

6. Batı Trakya Sınırı

Batı Trakya ile ilgili olarak, Misakı Milli Maddesi uygulanacaktır.

7. Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası İle İlgili Talimatlar

Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası'nda yurtdışına ait hiçbir askeri kuvvet bulundurulamayacaktır. Aksi yönde bir ısrarlarla karşılaşırsa, Ankara ile bağlantı sağlanacaktır.

8. Kapitülasyonlar

Kapitülasyonlar kabul edilemeyecektir. Kapitülasyonlar konusunda ısrar olması durumunda, görüşmeler neticelendirilecektir.

9. Azınlıklar

Azınlıklar konusunda esas olan mübadele olacaktır.

10. Düyun – u Umumiye

Düyun – u Umumiye İdaresi kaldırılacaktır. Konu ile ilgili sorunlar yaşanması durumunda Ankara ile bağlantı kurulacaktır.

11. Ordu ve Donanma

Ordu ve donanmanın sınırlandırılmasına yönelik herhangi bir konu görüşülmeyecektir.

12. Yabancı Kuruluşlar

Yabancı kurumlar, her şekilde Türk Kanunlarına bağlı olacaklardır.

13. Türkiye’den Ayrılan Memleketler İle İlgili Talimatlar

Türkiye’den ayrılan şehirlerle ilgili olarak, Misakı Millinin Özel Maddesi yürürlükte olacaktır.

14. İslam Ve Cemaatler Vakıfları

Bu Vakıflar Hukuku ile ilgili belirlemeler, daha önceki anlaşmalar kapsamında düzenlenmeye devam edecektir. Talimatların tamamı bunlardı ve ilk yedi maddesi hudutlarla diğer beş madde ise yeni devlet tertibiyle, son olarak iki madde ise Osmanlı hükümetinden ayrılan şehirlerin tertibiyle ilgiliydi. (Oran 2001 s:217).

1.3 Lozan’dan Kalan Sorunlar

Ülkede kalan Rumlar ve Yunanistan’da hududundan kalan Müslüman insanların değişim problemi, Lozan Anlaşması’ndan kalan sorunlar arasında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Lozan Barış Konferansı kapsamında ülkede

kalan Rumlar ve Yunanistan hududunda kalanmış olan Müslümanların değişimi sorunu gündeme alınarak ve konu ile ilgili olarak 30.01.1923 tarihi itibariyle bir protokol hazırlanmıştır. Bununla birlikte 30 Ekim 1918 tarihinden hemen önce İstanbul Belediye sınırları içerisinde “*yerleşmiş (établi)*” olan Rumlar ve Batı Trakya Türkleri, değişimin dışında tutulacağından, yaşadıkları bölgelerde kalmaya devam edeceklerdi (Zengin, 1998). Söz konusu edilen sözleşmenin uygulanmasına yönelik olarak, Türk tarafından ve Yunan tarafından oluşan komisyon kurulmuştur. Buna karşın bu komisyonun faaliyetlerine başlamasının ardından, “*yerleşmiş (établi)*” tanımlamasının kapsamının ne olması gerektiği konusunda taraflar arasında anlaşmazlıklar yaşanmaya başlamıştır. Zira Türkiye, “*yerleşmiş (établi)*” tanımlamasının kapsamının Türk Kanunları’na göre belirleneceğini ifade etmekteydi. Yunanistan ise; İstanbul’da daha fazla Rum kalmasını sağlamaya yönelik olarak, 30.10.1918’ den önce bir şekilde İstanbul’da olan tüm Rumların “*yerleşmiş (établi)*” kabulü edilmesi gerektiğini belirtmekteydi (Yılmaz, 2005). Konu Milletlerarası Adalet Divanı’na götürülmüş olunmasına karşın taraflar arasında mütabakat sağlanamamış ve sonucunda da Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginlik artmıştır. Bu gerginlik doğrultusunda Yunanistan, Batı Trakya da bulunan Türklerinin mal ve eşyalarını alı koymaya başlamış ve bu alana Türkiye tarafından giden Rumları yerleştirmeye başlamıştır. Bu durum karşısında, Türkiye’de İstanbul’da yaşayan Rumların tüm mal varlıklarına el koymuştur. Taraflar arasındaki bu gerginliğin sonlandırılabilmesi için 1 Aralık 1926 tarihi itibariyle bir anlaşma imzalanmasına karşın, anlaşmanın uygulanması süreci düşünüldüğü gibi kolaylıkla yürütülemedi (Keyder, 2005). Taraflar arasında savaş rüzgârları esmeye başlamış olsa da; Venizelos’un Yunanistan’ın böyle bir savaş karşısında yaşayacağı sorunları göz önünde bulundurması ve Ankara’nın da konu ile ilgili ılımlı yaklaşımlar sergilemesi doğrultusunda, 10.11.1930 tarihi itibariyle yeni taraf bir anlaşma imzalanmıştır. Doğum yerleri ya da tarihleri ne olursa olsun, İstanbul şehrinde yaşayan Rumlar ve Batı Trakya bölgesinde yaşayan Türklerin tümü “*yerleşmiş (établi)*” olarak kabul edilmiştir. Bu gelişmeye endeksli olarak da, Lozan Anlaşması’ndan sonra devam eden anlaşmazlık neticelendirilmiştir (Gülcan, 2010). Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan bir diğer problem olarak “Patriklik” konusu da, yine “*yerleşmiş (établi)*” sorunu ile bağlantılı olarak kendisini ortaya koymuştur. Lozan Barış Konferansı’nda Türk Heyeti’nin Patrikliğin Türkiye dışına çıkarılmasına yönelik talebi Batı ülkeleri tarafından kabul edilmemesine karşın, sadece Patrik’in siyasetle uğraşmamasına

yönelik sözlü bir anlaşmaya varılmış, ancak Lozan Antlaşmasında konuya dair hiçbir hüküm yer almamıştır. 1924 yılı itibariyle Patriklik için yapılan seçimi kazanan kişinin mübadele edilmesi dolayısıyla da Türkiye'nin itirazı üzerine 1925 yılı itibariyle yeni bir Patrik seçilmiştir (Çalışkan, 1997). Musul Sorunu da, Lozan Anlaşması'ndan kalan sorunlar arasında değerlendirilmektedir. Musul zengin petrol kaynaklarına sahip olması dolayısıyla, 19. yüzyılın sonlarından itibaren batı ülkelerinin hedefi olmaya başlamıştır. Buna karşın İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri arasında yer alan diğer ülkeleri Musul'un taraflarına verilmesi konusunda ikna ederek amacına ulaşmıştır. İmparatorluğun paylaşılarak dağılmasını öngören ve I. Dünya Savaşında İtilaf tarafı olarak birleşen ülkeler içinde gerçekleştirip gizlenen anlaşmalarda da İngiltere Musul'a yönelik alakasını ısrarla devam ettirmek doğrultusunda bölücü yaklaşımlar sergilemiştir (Değerli – Sarıkoyuncu, 2007). 30 Ekim 1918 tarihi itibariyle, Osmanlı İmparatorluğu açısından savaşa son verilmesini sağlayan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasına karşın İngiltere, Mondros Mütarekesi'nin özüne aykırı olmasına karşın 11 Kasım 1918 tarihi itibariyle Musul'u işgal etmiştir. Osmanlı Devleti ile imzaladığı Sevr Anlaşması'nda da İngiltere, Musul konusunun kendi lehine çözümlenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte Milli Mücadele kapsamında yayınlanan Misakı Millî de Musul Türkiye'ye ait parça olarak kabul edilmiş, Sevr Anlaşması'nın kabul edilmediği belirlenmesine yer verilmiştir. Lozan Barış Konferansı kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde de İngiltere Musul'a yönelik ısrarını sürdürmeye devam edince, Musul Sorunu çözüme kavuşturulamamış ve konunun taraflar arasında görüşülmesine karar verilmiştir (Kodal, 2005). Lozan Anlaşması Madde – 3 kapsamında, *“Türkiye ile Irak arasındaki sınır sorununun 9 ay içerisinde ve Türkiye ile İngiltere arasında barışçı yollardan çözümleneceği”* belirlenmesi hükme bağlanmıştır ve bu doğrultuda 1924 yılı Mayıs ayı itibariyle Türkiye ve İngiltere arasındaki görüşmeler başlatılmıştır. Lozan Barış Konferansı'nda gerçekleştirilen konuşmalarda Türkiye nüfusu bakımından tarih ve askeri, siyasi, coğrafi ayrıca stratejik sebeplere bağlı olarak Musul'un kendisine bırakılması gerektiğini vurgulamıştır. İngiltere ise, Musul'un kendi sömürgesi altında Irak'a verilmesi gerektiğini belirtmiş ama Türkiye'den de, Hakkâri şehrine kadar kapsayan bir bölgeye ilişkin toprak talebinde bulunmuştur (Kaymaz, 2003). 5 Haziran 1924 yılı itibariyle taraflar arasında konu ile ilgili bir çözüme ulaşılamadığından, aslında üyesi olmadığı ve tamamıyla İngiltere kontrolünde olan Milletler Cemiyeti'nden bir sonuç alamayacağını düşünmesine karşın Türkiye, Musul Sorunu'nun Milletler Cemiyeti

Konseyi'nde konuşulmasını onaylamıştır. Buna yönelik olarak Musul Sorunu, 30.09.1924 tarihi itibariyle Komisyonda görüşülmeye başlanmıştır. Milletler Cemiyeti ise, 29.10.1924 tarihinde Türkiye ile Irak' ait geçici hududun tespiti hususunda konuya çözüm getirmiştir (Yazıcı, 2010). Sorunun çözümlenmesine yönelik olarak ve ilgili devletlerle görüşmeleri gerçekleştirmek için Milletler Cemiyeti Konseyi bir uluslararası komisyon oluşturmuştur. Bu Komisyon tarafından hazırlanan rapor aracılığıyla Milletler Cemiyeti Konseyi Musul'un, İngiltere yetkisi altında bulunan Irak'ın bir bölgesi olarak kabul edilmesi gerektiği, Türkiye ile Irak sınırının da Brüksel'de neticelenmiş olan kapsamda olacağı sonucu iletilmiştir. Türkiye ise, Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından oluşturulan uluslararası komisyonun Musul Sorunu ile ilgili kararını tanımadığını belirtmiştir (Türkmen, 2003). Türkiye tarafından söz konusu edilen bu yaklaşıma karşın Milletler Cemiyeti Konseyi, uluslararası komisyon tarafından hazırlanan raporu benimsemiştir. Bu gelişmeler karşısında Türkiye, Milli Mücadele Dönemi'nde olduğu gibi, Musul Sorunu konusunda da yalnız kaldığını görmüştür. Bu nedenle de 17 Aralık 1925 tarihi itibariyle, Türkiye ile SSCB arasında bir tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşması imzalanmıştır (Kaymaz, 2003). Türkiye 5 Haziran 1926 tarihi itibariyle ve Misak - ı Millî' den taviz vermek anlamına gelmekle birlikte; Türkiye, Irak ve İngiltere arasında yapılan anlaşma doğrultusunda Musul'u İngiltere yetkisi altında bulunan Irak'a teslim etmiştir. Bunun neticesinde ise Türkiye'nin, Musul petrolerinden % 10 olmak şartı ile 25 yıl süreyle pay almasına karar verilmiştir. Bununla birlikte zaman içerisinde yapılan bir başka düzenleme doğrultusunda, Türkiye'nin 25 yıl süreyle alması kararlaştırılan bu payından 500.000 İngiliz Lirası karşılığında vazgeçmesi söz konusu olmuştur (Yazıcı, 2010). Boğazlar Sorunu da, Lozan Anlaşması sonrasında devam eden sorunlar arasında yer almaktadır. Lozan Barış Konferansı'nda belirlenmiş olan Boğazlar Statüsü' nün yurt dışına ait gemilerin geçişi ile ilgili kararları Misakı Milli esaslarına uyum sağlasa da, Boğazlara ait silahsızlandırılmaya yönelik belirlemeler Türkiye'nin güvenliği açısından sorunlar yaşanmasına neden olabilecek durumdaydı. Boğazların güvenliği Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında bulunmakla birlikte, zaman içerisinde Milletler Cemiyeti'nin güvenlik sağlama konusunda yeterince etkili olamadığı görülmüştür (Özersay, 2014). Bu nedenle de Türkiye, değişen dünya koşullarının bu şekilde gerektirmesi dolayısıyla, Boğazların durumunun tekrar görüşülmesini talep etmiştir. Türkiye bu talebini ilk olarak, 1933 yılında Londra'da düzenlenmiş olan Silahsızlanma Konferansı'nda ifade etmiştir. Fakat Türkiye tarafından gündeme getirilen bu talep,

1936 yılına dek çok fazla dikkate alınmamıştır. (Akgün, 2001). Atatürk'ün 1936 yılı itibariyle uygun gördüğünü belirtmesi doğrultusunda da, 11.04.1936' da Lozan'a taraf ülkelere nota gönderilmiştir. SSCB, Boğazlar ile ilgili konuda başından itibaren zaten Türkiye'yi desteklemiştir. İngiltere'de Türkiye tarafından gönderilen notaya olumlu yanıt verince, Fransa'da farklı hareket etme olanağı bulamamıştır (Soysal, 1999).

Boğazlar Rejiminin değiştirilmesini sağlayan konferans, 22.11.1936 tarihi itibariyle İsviçre de Montrö Kenti'nde toplamıştır. Konferans'ta Türk Heyeti; Boğazları silahlandırmak ve bölgede asker bulundurmamak istediğini belirtmiş ve Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasına yönelik talebini dile getirmiştir. Bununla birlikte savaş döneminde ve Türkiye'nin tarafsız olması durumunda, ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlardan geçiş serbestliğine sahip olmasını kabul etmekteydi. Türkiye için savaşa taraf olması söz konusu olduğunda ise, gemilerin geçişinin izne tabi tutulması istenmekteydi. (Özersay, 1999). Bu gelişmeler doğrultusunda, 20 Temmuz 1936 tarihi itibariyle ve 20 yıllık bir süreyi kapsaması öngörülen Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu Türkiye için oldukça kayda değer bir başarı olarak kabul edilmektedir (Özersay, 2014). Hatay Sorunu da, Lozan Anlaşması sonrasında varlığı söz konusu olan sorunlar arasında değerlendirilmektedir. Hatay, Türklerin nüfusun çoğunluğunu teşkil etmesi dolayısıyla Misakı Milli sınırları içinde bulunmaktaydı. Bununla birlikte 20.10.1921 tarihi itibariyle Fransa ile gerçekleştirilen Ankara İtilafnamesi doğrultusunda, Hatay ile İskenderun Türklerine özerklik ve kültürel anlamda üstünlük tanınmıştır. Suriye için Fransız mandası kapsamına girmesinin ardından Hatay'ın konumu devam ettirilmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014).Suriye üzerinden Fransız mandasının kaldırılmasına yönelik olarak, 9 Eylül 1936 tarihi itibariyle Fransa ve Suriye arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Sancak'ın (Hatay) geleceğinin de Suriye Hükümeti tarafından belirlenmesine karar verilmiştir. İmzalanan anlaşma karşılığında bu kararlar, Sancak'ta bulunan türkler ile ülkeyi fazlası ile huzursuz etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, 09.10.1936 tarihi itibariyle Fransa'ya gönderdiği bir notayla gelişmeleri reddettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte de Fransa'dan, Suriye ile Lübnan'a sağlanmış olan özgürlük hakkının İskenderun Sancağı içinde yapılması istenmiştir. Fransa ise Türkiye'ye ilettiği cevap niteliğindeki nota aracılığıyla, Türkiye'nin bu talebinin kabul edilemez olduğunu belirtmiştir (Şahin, 2008).Bu doğrultuda Türkiye, Hatay Sorununun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesini talep etmiştir. Hatay Sorunu, 1936 Aralık ayının 14 ünde

başlayıp iki gün Milletler Cemiyeti'nde görüşülmüş ve neticesinde, Hatay Sorununun çözümlenebilmesi için bir Komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. İngiltere'nin aracılık etmesi ile birlikte de, Türkiye ve Fransa arasında bir ilke anlaşmasına varılmıştır. Bu anlaşma ile İskenderun ile Antakya'nın içişleri özgür ve Suriye ile gümrük birliği içerisinde hareket edebileceği bir konuma getirilmiştir (Satloff, 1986). Sancak'ın dışişlerinin ise, bazı koşullar altında Suriye tarafından idare edilmesi kararlaştırılmış ama resmi dili Türkçe olarak belirlenmiştir. 29.05.1937 tarihi itibarıyla Sancağın milli durumunu gözeterek güvence sınırına ve Türkiye ile Suriye arasındaki sınırın belirlenmesini sağlayan bir anlaşma imzalanmıştır. Bununla birlikte Sancak'ın yeni statüsünün uygulanması sürecinde bazı sorunlar yaşanması söz konusu olmuştur. Sancak'ta gerçekleştirilen seçimlerde bazı adaletsizlikler olması nedeniyle Türkiye, seçim sisteminin düzeltilmesini talep etmiştir. Buna istinaden 10 Ocak 1938 tarihi itibarıyla seçim sistemi değiştirilmiştir (Pehlivanlı, 2001). 03.07.1938 tarihi itibarıyla, Sancak için asayişin sağlanabilmesine yönelik olarak 6000 kişiden oluşan bir kuvvetin oluşturulması ve bunun bininin Sancak tarafından, geri kalanının da Türkiye ile Fransa'dan karşılanması konusunda karara varılmıştır. 1938 yılı Ağustos ayı itibarıyla yapılan seçimlerde de, 40 Mebusluktan 22'sini Türkler kazanmış ve Meclis Sancak'a, Türkçe adı ile "*Hatay Devleti*" ismini koymuştur. 1938 yılı itibarıyla kurulmuş olan bir yıl süreyle bağımsız kalmasının ardından, 29.11.1939'da Hatay Meclisi tarafından alınan karar doğrultusunda Anavatan'a katılmıştır. (Tekin, 1987)

1.4. LOZAN SONRASI TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASININ TEMEL PRENSİPLERİ: STATÜKOCULUK VE BATICILIK

Dış politikanın, Statükoculuk ve Batıcılık anlamında iki temel prensibi bulunmaktaydı. Statüko mevcut durumu bozmama politikasıydı. Türkiye'nin de statüko uygulamasının temel sebepleri arasında, mevcut sınırları değiştirmeme isteği yer alıyordu. Ve yine statükoculuğun birçok nedeni vardı. Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye ciddi bir tehlike görmedikçe dışa dönecek durumda değildi kuruluş döneminde, kendi içinde rejim ve devlet temellerini sağlamlaştırma ile uğraşıyordu. Ancak batı reformlarını uygulamak, ve yaşanan kürk ayaklanmalarını da bastırması gerekiyordu. Batıcılık anlayışının temelinde Batı ülkelerine özgü olduğu kabul edilen, alt yapısında kapitalizm ve üst yapısında da laiklik ve demokrasi barındıran bir yaşam biçimi yer almaktaydı. Batıcılık bir coğrafi alan değil, fikir ve düşünce biçimiydi. Türk

dış politikasında, kökleri Osmanlı İmparatorluğu'na dek uzanabilen bir geçmişe sahip olan Batıcılık anlayışının aşağıda verilen dört temel boyuttan kaynaklandığı belirtilmektedir. (Oran, 2001 s: 48,49)

1. Tarihsel Boyut

Batıcılık anlayışı tarihsel boyutu ile temellerini; Tanzimat'tan, Jön Türklerden ve İttihat ve Terakki geleneğinden almaktadır. Bu doğrultuda "Cumhuriyet" fikri haricinde Türkiye Cumhuriyeti tarafından uygulamaya konulan Batıcı reformlar, İttihat ve Terakki Dönemi'nde başlatılmıştır.

2. Sosyo Ekonomik Boyut

Türkiye; sosyo – ekonomik açıdan değerlendirmede bulunduğu, Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde dahi çok gelişmemiş ülkelere göre Batı'ya daha yakın olma özelliği göstermiştir. Bu durum neticesinde, eşrafın egemen olduğu ekonomik ve ticari yapıya, kapitalizmin temellerinin uygulanması doğrultusunda kendisini ortaya koymaya başlamıştı.

3. Aydınlar Boyutu

Az gelişmiş ülkeler bağlamında açık, modernlik henüz ülkesine ulaşmamış olmasına karşın, kendisi modernleşmenin ürünü olabilmiş kişiyi ifade etmektedir. Bu bağlamda da aydın kişi; kendisini yaratan modern ortamı ya da bir başka ifadeyle Batı'yı kendi ülkesine uygulamaya çalışmakta ve modernliğe uygun doğal ortamı tesis etmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin Batı emperyalizmini fiilen yaşamamış olması, Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde Marksist ideolojinin çok etkisiz kalması ve Türkiye ile Batı ülkeleri arasında renk duvarı bulunması gibi nedenlerden dolayı, Türk aydınlarının Batıcılığı benimsemeleri çok daha kolay olabilmisti.

4. Önder Boyutu

Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk gibi kendisini derinden etkileyen bir dehanın ürünü olarak iç ve dış politika anlayışını belirlemektedir. Atatürk'ün Batı'ya yakın olan kurum olarak nitelendirilebilecek olan Harbiye den olması, yapısı gelişmiş devletlere zır çıkışlar sağlayan gerçekçi, dinin taassup una karşı

olması ve girişimci yapısı gibi özellikleri, Türkiye'nin ve dolayısıyla da dış politikanın Batıcılık temellerinin atılmasında bir etki olarak kendisini ortaya koymaktadır. (Oran 1996 s:y).

BÖLÜM 2

1945-1960 ARASINDA DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİ

2.1. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'NİN DURUMU

Savaş boyunca bütün güç kullanma ve zorluklara rağmen tarafsızlığını koruyan Türkiye, savaşın bitmesiyle birlikte savaş galibi olan İngiltere, Amerika ve Rusya'nın tepkisiyle karşılaşmıştı. Sovyet Rusya, 07.11.1945 tarihinde Türkiye'ye verilen notayla, Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliğine verilmesini, Boğazlar savunmasında Sovyetler Birliği'nin ortak olmasını, bunun için Boğazlar konusunda Sovyetler Birliği'ne deniz ve karada üslerinin verilmesini, Montreux Sözleşmesi'nin belirlemiş olduğu Boğazlar rejiminin değiştirilerek bunun yerine iki ülke arasında yeni anlaşmanın imzalanmasını istemişti (Erkin,1968 s:257-8, Ertem, 2009 s.y.) Türkiye kendisini tek başına koruyamayacağı tehdit olan Sovyetler Birliği'ne karşı Batı devletlerinin desteği arayışlarına girmeye başlamıştı. Sovyet Rusya'nın istekleri yalnızca Türk Milli sınırlarını tehdit etmekle kalmamış, aynı oranla Türkiye için bağımsızlık konusunda da tehdit olmuştur (Kaynar, 2015). Öncelikle İngiltere ardından ABD'ye başvuru yaparak yardım talebinde bulunarak beklediği desteği görememişti. Arayışını sürdürmeye devam eden Türkiye, İngiltere'nin diplomatik desteğini almayı başarabilmişti. Potsdam Konferansında Rusya, Amerika ve İngiltere katıldığı zirvede Sovyet Rusya'nın boğazlarla ilgili talebine ısrarla devam etmesi nedeniyle Almanya'da yapılan konferans bir çözüme ulaşılamadan yarım bırakılmıştı. Amerika Potsdam konferansı esnasında Türk Sovyet hududunun kendinden yana değiştirilmesi isteği için tarafsız davranarak bunun Türklerin ve Rus tarafının problemi olduğunu belirterek geri adım atmıştı (Yüceler, 2002 s.y.). Bununla birlikte, Boğazlar konusunda kontrolün Sovyet Rusya'ya geçmesi halinde İngiltere ve ABD'nin kendi isteklerinin de olumsuz etkilenebileceği, Karadeniz'in belki de Sovyet bölgesine dönüşme ihtimali, bütün bunların Sovyet yayılcılığı politikasını kolaylaştıracağını düşünen ABD, Türkiye'ye yardım etme kararı almıştı. Dolayısıyla Sovyet Rusya çıkarlarını Türkiye'ye kabul ettirmek için uğraştıkça, Türkiye ile ABD daha fazla yakınlaşmaktı. SSCB'ye karşı kendini korumak isteyen Türkiye o yıllarda çok iyiye gitmeyen ekonomisini düzeltmek ve doğrudan ekonomik ve askeri destek alabilmek için ABD ile diplomatik faaliyetlerini arttırmıştı (Ertem, 2009). Fakat Amerika,

Türkiye'ye karşı tutumlu durmaya devam etmişti. Amerikan Bakanı George Marshall, 5.11.1947'de Harvard Üniversitesi'nde gerçekleşen konuşmada Avrupa'ya yardım edilmesinin önemini vurgulamış ve bu devletlerinin birlikte yeni bir iktisadi kalkınma ile beraber proje hazırlamaları konusunda Amerika'nın bu plana gereken yardımı sağlayacağını belirtmişti (Uyar, 2010).

12.07.1947'de Paris'te Avrupa ülkeleri ile Türkiye'nin katıldığı yeni bir toplantı düzenlenerek, Avrupa'nın tekrar yapılanması ve inşası için ABD'ye isteklerini beyan etmişlerdi. Görüşmeye katılan Türkiye'de, hazırladığı ekonomik içerikli kalkınma programını hayata geçirmek için ABD'den tarafına "615 Milyon dolar" yardım yapılmasını bildirdi. Fakat Amerikalı yetkililer, "Marshall Planı"nın ülkelere kalkınabilme programları amacı kapsamında finansman olarak değil savaştan yıkılarak çıkmış olan Avrupalı ülkelerin kalkınabilmesi için gerekçesiyle verildiğini hatırlatarak Türkiye'ye yardım isteğinde ret vermişlerdir. Amerikan yetkililere göre, Türkiye'deki altın, döviz depolarının dış ticaret dengesinin diğer on beş Avrupa ülkesine bakarak daha iyi durumda olması nedeniyle, Türkiye Marshall projesi nezdinde Avrupa ülkeleri için hammadde ihracı yapabilme görevi tanımlanıyordu. "Tarım ve madencilik sektöründe kullanılacak aletler, elektrik malzemeleri, nakliye kamyonları, petrol ürünleri ve kereste biçiminde, sadece 59 Milyon dolarlık yardım yapılması öngörülmüştü" (Uyar, 2010). Sovyet Rusya'nın 7.08.1946 tarihinde Türkiye'ye Boğazlarla ilgili aynı talepleri istekleri bulunan yeni nota vermesi, ABD'nin Türkiye tarafında daha fazla yer almasına ve gerekenden fazlaca askeri, ekonomi yardımı yapmasına etken oldu. Türkiye açısından Sovyet Rusya'nın egemenliğine dahil olması halinde ardından orta doğuda bulunan diğer ülkelerin de Sovyet nüfusuna gireceği, komünizmin çok hızlı olarak Ortadoğu'da yayılma olasılığını kabul eden Amerika, Sovyetler karşısında izlemiş olduğu politikayı da ağırlaştırmaya başladı. Türkiye bu seçenekler arasında kararsız kalmıştı ve ya hemen Sovyet isteğini kabul ederek, boğazların denetim konusunu Sovyetlere bırakacaktı, veyahut Amerikan korumasını elde etmek için ABD'nin şartlarla gönderdiği ekonomi ve askeri bazlı yardımı kabul ederek Batı tarafıyla entegreye gidecekti. Türkiye tercihini ikinci tarafta yönelik kullandı, aksi halde bağımsızlık ve egemenlik hakkından vazgeçip, boğazları dahil kaybetmiş olacaktı. Cumhuriyeti kurmuş olan ekip zaten "çağdaş medeniyet seviyesine" bir an önce ulaşmayı hedeflerken, amaca ulaşmanın yolunu Batıya yakınlaşmakta bulmuştu. Batı yanında yer almanın neticesi aslında mecbur kalarak,

çok partili siyasi sisteme geçerek ‘‘insan hakları evrensel beyannamesi’’ isteği yönünde ayrıca hukukun üstünlüğü açısından bağımlı kalmaya zorlanmıştı. Dolayısıyla Türkiye’de o güne kadar ülkeyi yöneten ‘‘monşerler’’ yerine ‘‘şalvarlı’’, ‘‘şapkalı köylüler’’ yönetecekti, yönetimi bırakmak ağır geldi, İsmet İnönü’nün vatanperverliğinin bir gerekliliği için yaptığı bu fedakar davranışın sonunda ‘‘monşerler’’ yönetimi bırakmaya ikna edilmiş oldu (Akın t.y. sy.129).

2.1.1. Sovyet Tehdidi ve Sarper Görüşmesi

1925’de Türkiye ile Rusya Tarafsızlık ve Dostluk Antlaşması imzaladı. Fakat II. Dünya Savaşı’nın başlamış olması iki devlet için düzensiz bir süreç devam ettirmişti. Sovyetler ile Almanya savaş esnasında sorunlar yaşayınca, Rus tarafı Dostluk Antlaşmasının yürürlüğe uygun devam etmesi için özen göstermişti. Fakat 1942’de olan Stalingrad Savaşları ile Ruslar, Almanlar cephesine karşı güç sağlamış ve Sovyetlerin Türkiye üzerinde tepkisi de artarak devam etmişti. Savaşın ardından ise Amerika ve Sovyetlerin ikilisinde yaşanan Soğuk Savaş sürecinde Türkiye’nin de içinde bulunduğu Orta Doğu, genel çatışmaların önemli merkezi durumuna gelmişti (Dokuyan,2013 s:119 135).

Türkiye için güzel düşünceler içermeyen Rus yaklaşımları ilk olarak Şubat 1945’ de Yalta Konferansı’nda ortaya çıkmıştır. Konferans da Sovyet lideri Josef Stalin, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin önemini yitirdiğini ve tekrar gözden geçirilerek yenilenme yapılması gerektiğini ileri sürmüştü (Erkin, 1968 s:266). Amerikan Başkanı Franklin Roosevelt, Stalin’in öngörüsünü onaylayıp, Rusların sıcak denize kolay ulaşabilme hakkının olması gerektiğini belirtmişti. Ancak İngiltere Başbakanı Winston Churchill ise tutumlu bir tavır sergileyerek, yapılabilecek değişikliklerin Türkiye bağımsızlığı için uygunluk bulundurmasını istemişti (Gürün, 1983 s:137).

Yalta Konferansı sonrası Türkiye’ye karşı daha net bir üslup sergilemeye başlayan Rus tarafı, 24.02.1945 tarihinde Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile Sovyet Dışışleri Bakanı Vyacheslav Molotov’un yaptığı konuşmalar esnasında boğazların konusu için Türkiye ile karşılıklı görüşmek istediğini dile getirmişti. Sarper, Montrö Boğazlar Sözleşmesinin çok taraflı bir antlaşma olduğunu ifade ederek, olumlu bir düşüncenin olmayacağını belirtmişti (Gürün, 2010 s:276).

19.03.1945 tarihinde taraflar bir kez daha görüşmüş, Sovyet tarafının yeniden oluşan şartlarla savaş sonrası ortam dolayısıyla 17.12.1925 tarihli Türk ve Sovyet Antlaşması'nın iptal edildiğini bildirmişti. 04.04.1945 tarihinde Türkiye, Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi'ne verdiği bir bildirmeyle iki devletin dostluğu için büyük öneme sahip olan Dostluk Antlaşması yerine, artık o anın şartlarına için, tarafların çıkarlarını gözeten farklı bir anlaşma imzalamak maksadıyla Sovyetlerden gelebilecek olan bütün tekliflerin özenle değerlendireceğini bildirmişti. Sovyet tarafı Türkiye'nin yeni anlaşma düşüncesine yazılı olarak cevap vermedi. Sovyet Büyükelçisi konunun incelenmediği üzerinde durulmadığı ama önce Türkiye'den teklifte bulunması beklendiği şeklinde cevap vermişti (Erlin, t.y. :250).

07.11.1945 tarihinde Molotov'la yeniden konuşan Sarper bir yanıt almıştı ve Molotov, geçerliliği biten 1925 yılda yapıp iptal edilen antlaşmanın yerine farklı bir antlaşma imzalanabileceğini bildirmişti. Fakat Sovyet Rusya bu yeni anlaşma için taleplerde bulunmuştu. (Erkin, 1997 s:264) Onlara göre, 1921 tarihli Moskova Antlaşması imzalandığı zaman, Rusya zayıftı ve toprak kaybında bulunmuştu. Eski döneme dair belirtilen Türkiye Sovyet hududunda Rusya için iyileştirici düzeltmeler yapılmalı (Ülman, 1961 s:56) , Kars ve Ardahan istekler üzerine Gürcistan ile Ermenistan'a bırakılmalıydı. Bu talepler neticesinde Sarper, yapılan 1921 antlaşmasının zorlama sebebiyle değil, Türkiye'nin konu olan bölgelerle ilgili olarak haksızlığa uğrayabilecekken, korunduğunu hatırlatmıştı. İkinci olarak, boğazların müdafaa edilmesi hususunda Sovyet Rusya'nın güvende olmayı istediğini sarf ederek, Türkiye kendi boğazlarını ne ölçüde koruyabilir diye sormuştu. Sarper'in yanıtı gerektiği gibi boğazları koruyacaklarını, ülkenin güvenliği tehdit altına girerse şartlara göre, Sovyetlerden destek alarak boğazlardaki güvenliği artırarak güvence verebileceğini söylemişti (Gürün, t.y. s:284). Molotov açık bir dille Türkiye ile Rusya boğazlarda ortak bir savunma almalı, Ruslara bu bölgede kara ve deniz üsleri verilmeli diyerek isteklerde bulunmuştu. Bunun dışında boğazlar konusunda düzenleme yapılmadan evvel, iki devletin kendi aralarında anlaşma sağlayarak birlikte hareket edebilmesinin daha akıllıca olacağını belirtmişti. Buna karşılık ise Sarper, konu için başka devletlerin ön yargıya kapılacağını ve böyle bir talebin doğru olmayacağını izah etmişti (Eralp, t.y. s:103). İki taraf 18.11.1945 tarihinde tekrar görüşmüşlerdi ve Molotov aynı istekleri tekrar ederek, onların dışında Gürcistan ile Ermenistan'ın haklarını koruma çerçevesinde açık söylemlerde bulunmuştu. Sovyet istekleri

gündemdeyken, 5.07.1945 tarihinde, İngiltere Rus talebinde yanlış kararlar olduğu ve böylece Türkiye için toprak bütünlüğünü bozabilecek bir karşı harekete geçmesi halinin iyi niyetle karşılanmaktan ileri gideceğini anlatan bildiriye Rusya'ya iletmişti. Karşılığında Sovyet Rusya ihtaraya yanıt vermedi (Gürün, t.y. s:287). Türkiye ise bu konuda Amerika'ya dair görüşleri bilmek istedi. ABD'nin Türkiye'den yana yapabileceği her açıklama Sovyet Rusya'ya yönelik baskıların artması demekti. 7.07.1945' de Amerikan Dışişleri, Türk Rus ilişkilerinin iyi niyetle sürdüğünü herhangi bir sorunun olmadığını ileri süren açıklamalarda bulunmuştu. Dolayısıyla Amerika Türkiye tarafından Rusya için aleyh' de bir davranışta bulunma isteğine iyi bakılmadığını belli etmişti (Ülman, t.y. s:58 59).

2.1.2. Sovyetler Birliği'nin Boğazlar Konusundaki Notası

20.07.1936'de yapılan Montrö Boğazlar Sözleşmesi eskiye dayanan antlaşmaydı ve imzayı atan devletlerden biri antlaşma düzeninde değişiklik yapmak istenirse beşinci yılda bir tekliflerini bildirme hakkına sahiptiler. Ruslar bu durumdan faydalanarak 1946 yılında boğazlarla ilgili çıkarları doğrultusunda değişiklik yapılmasını için ısrara başlamışlardı (Kurat, 1959 s:47).

7.08.1946' da Rusya Büyükelçisinin iletmiş olduğu boğazları konu eden nota, Sovyetlerin Potsdam Konferansı kararlarının kapsamında verdikleri nota ifadesiyle değerlendirilmişti. Rusların bildiriyle boğazlar hakkındaki değişiklik düşünceleri Potsdam Konferansında sundukları tekliflere çok benzemektedir. (Gürün t.y. s:305)

Bildiri aynı anda İngiltere ve Amerika'ya gönderilmişti. Rusların isteklerine yönelik maddeler,

1. "Boğazlar her zaman ticaret gemilerine açık olmalıydı.
2. Boğazlar Karadeniz ülkelerinin savaş gemilerine her zaman açık olmalıydı.
3. Özel şartlar dışında Karadeniz'e sınırı olmayan devletlerin savaş gemilerine boğazlar kapalı olmalıydı.
4. Boğazlarla ilgili kurulacak olan cemiyet sadece Karadeniz devletlerinden oluşmalıydı.
5. Boğazların savunulması noktasında Sovyetler ile Türkiye ortak hareket etmeliydi'' (Erkin, t.y. S:414 415)

Bildirideki beşinci madde dikkat çekmiş ve tepki toplamıştı. Bu isteklerle açık bir şekilde boğazlarda bir denetim hakkı düşüncesi içerisindeydi. New York Times Gazetesi, şu ifadeleri kullanmıştı: “*Eğer Türkiye, herhangi yabancı bir devlete kendi toprakları üzerinde üs kurma müsaadesi verecek olursa hükümler bir millet olmaktan çıkar...*” Türkiye bu bildiriye yanıt vermeden öncelikle ABD ile İngiltere’nin düşüncelerini almak istemişti. ABD bildiri konusuyla yakından ilgilenmiş 15.08.1946 tarihinde Beyaz Saray’daki toplantıda bu konu ele alınmıştı. Bakan Dean Acheson konu için olarak şu söylemlerde bulunmuştu: *Sovyetler Birliği’nin Türkiye üzerindeki talepleri, bu ülkeye hâkim olma amacına yönelikti, sıra Türkiye’den sonra Yunanistan’a gelecek, bu iki ülkenin kaybı ise Orta Doğu ve Akdeniz’de daha büyük felaketlere neden olacaktı. Türkiye’ye karşı bir saldırı gerçekleşirse ABD doğrudan Türkiye’ye destek vermelidir ‘.* Acheson’un sözleri Başkan Truman tarafından onay görmüştü (Sarıncı, 1988 s:56).

Amerika bildiriye katı cevap vermesi yönünde Türkiye’ye mesaj iletmis ardından kendisi de 19.08.1946 tarihinde Sovyet bildirisine yanıt vermişti. ABD bildiride Sovyet Birliği’nin Türkiye’den istediği 3 madde konusunda fikir birliği olduğunu, fakat 4. maddede, boğazların yalnızca Karadeniz devletleri kontrol aşamasında olmasına ek olarak, ABD’nin de konuya dahil olması istenmişti. 5.maddede yer alan, Türkiye ile Sovyet güçlerinin birlikte boğazları savunmasına yönelik istek Amerika tarafından reddedilmişti (Armaoğlu, 1991 s:148 149). 21.08.1946 tarihinde İngiltere’nin Sovyetler Birliği’ne verdiği cevapta ABD’nin cevabına benzer bir içerik taşıyordu. (Gürün, t.y. s:306) Amerika ile İngiltere’nin desteği doğrultusunda Türkiye 22.08.1946 tarihinde Sovyetlere verdiği cevap bildirisini ile ABD notasını onaylayan davranış sergilemişti ve Boğazlar Karadeniz’de bulunan devletlerin dışında olan devletlerin denetiminden alınması durumunda boğazlar üzerinden çıkarları olan devletlerin hakkının hiçe sayılacağını, birlikte koruma fikrininse egemenlik hakkına aykırı niteliğinde olabileceğini bildirilmişti. Türkiye Boğazlar Sözleşmesi’nin değişikliği düşüncesinin kabul olduğu ama sözleşmenin genelinin iptal edilmesine karşı bulunduğunu vurgulanmıştı. (Erkin, t.y. s:423 428)

2.2. BATI İTTİFAKINDA YER ALAN TÜRKİYE (TRUMAN DOKTRİNİ, MARSHALL YARDIMLARI VE TÜRK EKONOMİSİ)

1947 yılı dünya düzen için bir dönüm noktası olarak hem, Türk iktisadî ve siyasi hayatının büyük bir dönüşüm geçirdiği yıl hem de, Soğuk Savaş'ın başlanması ve tarafların da belirlendiği bir yıl olmuştur. Bu yıl içerisinde ortaya çıkan Truman Doktrini ve Marshall Yardımları, meydana gelen bu büyük değişimlerin dinamikleriydi. İlk olarak Truman Doktrini diye de ifade edilen olgu, 1947 yılında Amerika Başkanı Harry Truman'ın Kongrede sunduğu bir mesajın ardından şekillenmişti. Truman, bu mesajında bölgedeki Sovyet yayılcılığını durdurmaya istinaden Türkiye ile hudut komşusu olan Yunanistan'a toplamda 400 milyon dolarlık askeri ve ekonomik kapsamlı destek yönünde Kongre'den onay istemişti. Mayıs ayında geçen "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu" ile beraber tasarı yasalaşarak Türkiye-ABD arasında Temmuz ayında yapılan anlaşmanın gerektirdiği biçimde yardımlar ülkeye ulaşmaya başladı (Gönlübol, Ülman, Bilge, & Sezer, 1996, s. 436-438). Amerika'nın "çevreleme politikası" gereği sağladığı ve tamamıyla askeri nitelikte olan bu yardımların, Türkiye'nin o dönem ki bütçesinde en büyük harcama kalemi olan ordu masraflarını azaltması ve ekonomiyi rahatlatması öngörülmekteydi. Ancak sonuç beklendiği gibi olmadı. Savaş sonrası çevresinde güvenlik tehditlerinin sürekli devam ettiği Türkiye, büyük bir orduyu sürekli hazırda bulundurma ihtiyacı duyduğu için savaş esnasında devam eden harcamalarını beklediği ölçüde kısıtlayamamıştı. Buna ek olarak bir de askeri yardım sonucu elde ettiği malzemelerin bakım ve yedek parça tedariki gibi masraflar eklenmişti, böylece ekonomi Amerikan savunma sanayisine bağımlı hale gelmişti. Bu durum 1947 yılında her ne kadar ilk ticaret açığını vermiş olsa da o kadar belli olmuyordu fakat ilerleyen yıllarda savunma masraflarını çok az kısıtlanmış olmasından açıkça anlaşılmaktaydı (Gönlübol, Ülman, Bilge, & Sezer, 1996, s. 440-441; Baytal, 2007, s. 562). Buna ek olarak Türkiye'nin aldığı askeri yardımlar belirli şartlara dayanıyordu ve bu şartlar, Türkiye'nin milli savunma stratejilerini üstü kapalı da olsa Beyaz Saray'ın denetimine sunmuş olmaktadır ve 12 Temmuz 1947'de yapılan anlaşmanın 4. Maddesi gereğince ABD, Türkiye'nin 1964 yılında Kıbrıs'a yapacağı askeri müdahaleyi, Amerikalılarca verilen kaynakların böyle bir operasyonda kullanılmayacağı gerekçesiyle engellemişti. (Gönlübol, Ülman, Bilge, & Sezer, 1996, s. 218). Ve yine 1975 Kıbrıs bunalımında

Truman Doktrini doğrultusunda başlayan sürecin bir gereği olarak Ankara'ya ambargolar uygulanmıştı (Sander, 2000, s. 125-127).

Türkiye'nin öncelikle Truman Doktrini sonucu olmak üzere yalnızca Batı'ya dönük olarak gerçekleştirdiği dış askeri ve ekonomik yardım politikaları, hususi olarak olumsuz sonuçlar meydana getirmişti. Her şeyden önce, Türkiye, ekonomik kalkınmasını halkın beklentileri düzeyinde gerçekleştiremedi ve neredeyse her on yılda bir ödemeler dengesi ve kredi sorunlarıyla belirginleşen ekonomik bir "iflas"ın eşiğine kadar geldi. Bununla birlikte Türkiye, güvenliğini ve savunmasını tek bir merkeze bağlayarak, Kıbrıs bunalımı ve sonrasında ortaya konan 1975 Amerikan silah ambargosunun açıkça gösterdiği bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya kaldı. Bütün umutlarını NATO'ya bağlamış, hem Avrupa'nın geri kalan bölgesinde ve hem de dünyada yalnızlığa itilmişti. Dolayısıyla izlenen politika tek yönlüydü ve hızla değişen uluslararası sisteme uygunluk göstermiyordu (Sander, 2000, s. 156-157). Bununla birlikte, her ne kadar Truman Doktrini doğrultusunda alınan destek, dış yardımlar aracılığıyla ekonomik kalkınmayı finanse etmiş olsa da bu yolda ilerleyen politikaların esas çözümünü Marshall Planı kapsamında ilerlediğini söylemek daha doğru olur (Gönlübol, Ülman, Bilge, & Sezer, 1996, s. 439). Marshall Planı öncelikle Batı Avrupa'yı yeniden harekete geçirerek dünya ticaretine kazandırmayı, yardım alan ülkelerin ekonomilerini güçlendirip ve ABD mallarına yeni pazar olağanı sağlayarak ekonomisini tekrar canlandırma amacına yönelikti. (Oran, 2009, s. 286). Savaşın beraberinde getirdiği ekonomik, toplumsal, siyasal alanlarda Sovyet yayılmacılığının yalnızca Türkiye ile Yunanistan kapsamında kalmayacağını, yalnızca Batı tarafından yer alması düşünülen Fransa, İtalya gibi ülkelerde komünist partilerin güçlenerek olası dengeleri değiştirebileceğini düşünen ABD, müttefiklerini kendisine daha yakın tutabilme girişimleri içerisinde çalışmalar başlattı. Ve bunu engellemenin en önemli yolunun Avrupa'yı toplu bir şekilde kalkındırarak yeniden eski günlerine döndürmekten geçtiğine inanıyordu. Bakanı George Marshall, 7.06.1947 yılında Avrupa ülkelerini tek teşkilat altında toplayarak kalkınma ve birlik içerisinde bulunmaya davet etti. ABD'nin bu oluşuma tam destek verebileceğini düşündüğü "16'lar" olarak da bilinen Avrupa devletleri 12.07.1948'de Paris şehrinde OEEC'yi kurdu ve bu alanda çalışmalarını başlattılar (Gönlübol, Ülman, Bilge, & Sezer, 1996, s. 439). Yardımlar; bağışlar, krediler ve rüçhan hakkı olmak üzere 3 şekilde verilmeye yönelikti. Bununla birlikte Marshall Yardımları %2,5 gibi düşük faizli ve 44 yıla kadar

uzanan uzun vadeli kredilere dayanıyordu ve bu sebeple çok cazipti. Ancak yardımların hangi alanlarda kullanılacağı Washington yönetiminin onayıyla karara bağlanıyordu. Krediler, yardımı alan ülkenin Merkez Bankası'nda "Karşılık Paralar" adıyla Birleşik Devletler adına bir hesaba yatmaktaydı ve böylece ABD, iki mekanizma aracılığı ile yardımı alan ülkenin ekonomisi üzerinde söz sahibi olabilmekteydi (Oran, 2009, s. 485-486; Gönlübol, Ülman, Bilge, & Sezer, 1996, s. 443 ve 449; Avcıoğlu,1969, s. 272). Genel anlamda bakılacak olursa, Truman Doktrini ve Marshall Planı ülkelerin ekonomisini tamamlayıcı nitelikte olsalar da amaçları açısından birbirinden farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Bunlarla birlikte Sovyetlerin askeri yayılmacılığı durdurulmak istendi ve Avrupa'nın yeniden kalkındırılarak, komünist ekonomik yapının Avrupa'ya sızmasının önüne geçilmesi hedeflenmişti (Baytal, 2007, s. 563). Bu yardımların Türk dış politikasındaki etkilerini genel olarak değerlendirdiğimizde şunları söyleyebiliriz. Her ne kadar yukarıda bahsettiğimiz yardımların belirli anlamlarda ülke için faydaları olsa da uzun vadede zararları olduğu da düşünülmekteydi. İleride ortaya çıkacak Kıbrıs bunalımlarında Türkiye'nin davranışları, Demokrat Parti iktidarı süreci ile başlayan 27 Mayıs darbesi ile ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıklar, ekonomi ve değişen teknoloji göz önünde bulundurulunca ülkedeki yabancı askeri üslerin eski değerini yitirmesi ile ABD'nin ülkeye bakış açısında olumsuz izlenimler bırakmıştı. 1947-1948 yıllarındaki dış yardımlara dayanarak devam ettirilen tek yönlü dış politika anlayışı bütün bu olaylardan sonra ülkenin vereceği tepkileri de büyük bir oranla kısıtlamıştı.(Sander,2000,s.126-128 ve 157).

2.3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

II. Dünya Savaşı'nın ardından yeni bir dünya düzeninin insan haklarına saygı ile ayrıca daha demokratik yeni yönetim sistemlerine eğilimin uluslararası alanda teorik bir arka plan oluşturması Türkiye'yi de aynı şekilde etkilemişti. Böylece Türkiye siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve güvenlik ölçütleri kapsamında kendini bir Avrupa Devleti olarak görmeyi amaçlayarak, bu görüşünü Avrupa'ya kabul ettirme düşüncesiyle Avrupa karşısında değer gören devlet olarak yer almayı planlamıştı. Bu yaklaşımla birlikte SSCB'ye karşı ülke güvenliğini sağlama çabalarını da unutmaması gerekiyordu. Esas olarak bu süreç yalnızca Türkiye için değil, birlikte çok fazla dünya devleti için de yeni dünya düzeninde yerini bulma, denge sağlama veya güvenli, iş

birliği, dostluk ya da diyalog kapsamında düşünölen yeni yaklaşımlarla yakınlıklar kurularak imzaların atılacağı bir yeni dönem olarak görünmekteydi. Bu yeni dönemde her devlet kendi siyasal, ekonomik ve diplomatik çıkarları gereğince denge kurmayı amaçlamıştı. Türkiye’de bölgede bu dengeyi iç ve dış dinamiklerin de etkisiyle kurabilmekte gecikmemişti. Türkiye için bu süreç önemli bazı tehditleri beraberinde getirmişti. Genellikle Amerika ve Sovyetler çizgisi ile gelişmiş siyasal gelişmeler yeni dengeler için konum belirlemek açısından etkili olmuştu (Sarıay,2002 s: 923).

14.05.1950 seçimleriyle, daha önce Türkiye Cumhuriyeti’nde yalnız başına iktidar olmuş olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) iktidardan düşerek yeni hükümet olan Demokrat Parti (DP) ile kurulması Türk Siyaset yaşamında en önemli olaylarından biri olan ve Türkiye’de yeni bir siyasal sürenin başlangıcı olarak kabul edilen DP dönemine büyük umutlarla başlamıştı. Yeni değişim hemen kendini göstermiş ve iktidarın yeni Meclis grubu tarafından Celal Bayar Cumhurbaşkanı ilan edilmiş, Refik Koraltan Meclise Başkan olurken, Fuat Köprölü’ de Dışışleri bakanlığına getirilmişti. Parti1950 yılından itibaren Türk siyasal hayatı için büyük bir adım atarak hatırı sayılır bir konuma sahip olmuştu. Bu süreç yalnızca iktidarda geçirdiği on senelik süreyle sınırlı kalmadı sonra ki Türk siyasal hayatına da noktayı vurmuştu. DP, ABD ile iyi ilişkiler kurma yolundaki düşüncelerini ve Batı anlayışını benimsediğini 1950’de ortaya çıkan Kore Savaşı’na asker yollayarak göstermişti. Devam eden süreçte, DP Batı çizgisine göre belirlenerek Rus yayılmacılığı karşısında duran politikayı takip ederek bu siyaseti izlemeyi devam etmişti. Özellikle Kenar Kuşak Stratejisinin en ciddi coğrafyasında konum olan Türkiye, Rus yayılmacılığına karşı ABD doğrultusunda gelişen bu strateji 1950 yılında başlayan yeni dönem boyunca Batı ve ABD’nin huzur vermediği bir ülke durumuna gelmişti. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’de çok partili sistemin başlamasının hemen ardından iktidara yerleşen DP’nin ülke içi ve dışı koyduğu strateji ve gücü ile şekil alan dış politikası Atatürk’ün amaçladığı stratejilerinden ayrılarak fazlaca dışa dönük devam eden süreçle yeni eylem politikaları belirlemeye yönelmişti. DP döneminde; Dünyada iki kutuplu sistemin Batı Bloku ABD, Doğu Bloku ise Sovyet Rusya olmuştu. Bu iki süper güç başta Orta Doğu olmak üzere dünyanın birçok yerinde defalarca karşı karşıya gelmişlerdi. Demokrat Parti'nin dış politikasını değiştirme süreci de iki süper güç arasındaki rekabet ve mücadeleden etkilenerak oluşmuştu. Bu iki süper gücün rekabeti ve mücadelesinden etkilenen DP dış politikasını değiştirme

sürecine yönelmişti. DP'nin devam eden dış politikası Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü Döneminde takip edilen "Yurtta Barış Cihanda Barış" prensibi içeren geleneksel Türk dış politikasından önemli ölçüde sapmalarla ilerlemişti. DP ülkenin bölgesel güvenlik ve ekonomik nedenlerle bir Bloka ait olması düşüncesi yönündeydi. Bunu yaparken komünist ideolojisini temsil eden Doğu Bloku yerine ABD ve Batı ülkelerinin olduğu Batı Blokunu tercih etti. Dolayısıyla bu tercih DP'yi ABD destekli bir dış politikayı esas almaya ve kabul etmeye yöneltti. DP, Batının dış siyasetini izleyerek Amerika'nın talebiyle Yakın Doğu ve Balkanlarda anlatma arayışına girmişti. Ayrıca bu dönemle Türkiye Arap bölgelerinde İngiliz ve Fransızlara karşı ayaklanmalar gösteren özgürlük hareketlerini desteklemediği gibi, İran'da da Musaddık'ın petrolü millileştirme çabasındaki girişimine de karşı durmuştu. Irak ve Pakistan'daki Batı uydusu rejimlerle birlik olmaya başlamış, ayrıca Yunanistan ve Yugoslavya bir olup müdafaa anlaşması imzalamıştı. Dolayısıyla Türkiye Atatürk tarafından bağımsızlık odaklı geliştirilen dış politikaya dayalı anlayışı yok etmesi bağımlılık içeren politikayı takibi anlamına geliyordu. Bu kapsamda Kore Savaşında ortak olarak NATO'ya girebilme Balkanlar ve Orta Doğuda Batı aracılığıyla birliktelik sağlayan Balkan Bağdat anlaşmalarıyla Kıbrıs sorunu için yanıt arayışları da bu zamanın ana özellikleri arasındaydı (Hatipoğlu,2009, s.26).

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte gerçekleştirilen uluslararası antlaşmaların çoğu, liberal ekonomik anlayışlarının bir gereği olarak ticari nitelik taşımaktaydı. 1950'den itibaren devam eden 7 yıllık iktidarlığın en verimli döneminde çoğu tarımla ilgili olmak üzere çok sayıda ticaret antlaşması yapılmıştı. Menderes hükümeti ve ABD arasında beklendiği gibi devam eden olumlu gelişmeler dış ticaret alanında fazlaca etkili olmuştu. Yeni ticaret anlaşmalarının çoğu tarımla ilgiliydi ve Türkiye, ABD'ye tahıl ürünleri yanı sıra krom gibi birtakım madenlerin satışını gerçekleştirmekteydi. Amerika ile imzalanan ilk iki antlaşmadan biri yatırımları kapsarken diğeri ise bankacılıkla ilgiliydi. Bunların dışında da savunma alanında ve teknik destek alımı konusunda birtakım antlaşmalar yapılmıştı (Baytal, 2007, s. 564). DP hükümetinin Ortadoğu ve Müslüman ülkelerle yaptığı antlaşmalar ise çok sınırlı sayıdaydı. Bunlar arasında önemsenecek birkaç tanesi: "Mısır ile ticaret ve ödeme planı, Pakistan ile hava servislerine ait antlaşma, Suriye ile sınırlı ticaret antlaşması, İran ile ticari ödeme planı" Ayrıca bu dönemde Japonya gibi "mağlup" devletlerle de ekonomik iş birlikleri içine girilmişti. Bütün bu devletlerarası

antlaşmaların dışında, Birleşmiş Milletler ile toplamda 29 ticari antlaşma yapılmıştı. 1956 yılına kadar bu örgütle iktisadi anlamda teknik destek alımı konusunda beraber çalışılmıştı. (Baytal, 2007, s. 564-566).

2.3.1. Demokrat Parti Döneminin Dış Politikasını Etkileyen Faktörler

DP'nin dış politikası belirlenirken öncelikle Amerika'nın hedeflerine erişmek için Türkiye'ye yönelişi Ortadoğu ile sıcak denizlere girebilme, Sovyet Rusya düşüncesi nedeniyle Türkiye'yi tehdit eden tutum ve davranışları dikkate alınmıştı. Bu çerçevede iç siyasette ekonomik gelişme; dış. siyasette ise güvenlik endişesi DP'nin dış politika oluşumunda özellikle bir bloka girmeyi ve bu blok içerisinde kendine bir yer edinmeyi zorunlu kılmıştı.

1. Sovyet Tehdidi

Sovyetler Birliği (SB) 19 Mart 1945 ve 01.06.1945 tarihlerinde hükümete iki bildiri vererek Kars ve Ardahan'ın kendilerine iade edilmesi ile Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının savunulmasında Türkiye ile ortak olmayı talep etti. 08.8.1946 tarihinde SB, Türkiye'ye ilave bildiri göndererek, Boğazlardan üs istediklerini tekrarlayınca, Türkiye bu durumda ABD ve İngiltere'ye başvurdu. Amerika Türkiye'yi destekledi. Amerikan desteğini alan Türk hükümeti, Sovyet notalarını reddetti. Ancak DP döneminde Türkiye'ye karşı Sovyet baskısı devam etti.

2. Amerika Birleşik Devletleri ve Batı ile İlişkiler

DP; kendi döneminin tamamında başta Amerika olmak üzere Batılı devletler ile ilişkilerini geliştirmeye ve özellikle ulusal güvenlik konusunda işbirliği yapmaya yönelik çabaları ile dikkat güvenlik ABD ve Batılı devletlerin Türkiye'ye yardım faaliyetleri Türkiye' bu ülkelerle daha da yakınlaşmasını sağladı. ABD'nin Sovyet yayılmacılığına karşı Balkanlar ve Orta Doğuda yeni güvenlik paktları oluşturma gayreti Türkiye' politikasını önemli ölçüde etkilemiştir.

3. Balkanlardan Gelen Tehdit

SB kendisi ve kendine bağlı ülkeler vasıtasıyla Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'a tehdit oluşturmaktaydı. Özellikle Ağustos 1950'de Bulgaristan'ın göçe zorladığı 250.000 Türk, Türkiye'yi kaygılandırdı. Balkanların diğer bir ülkesi olan

Yugoslavya ise sınırlarını çerçeveleyen Bulgaristan, Romanya ve Macaristan tarafından yay şeklinde sarılmıştı. Bu durum Yugoslavya'nın bu ülkeler vasıtasıyla SB tarafından tehdit edilmesine yol Yunanistan da benzer şekilde SB tarafından tehdit edilmekteydi. Tüm bu kaygı ve tehditler Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'yı bir araya getiren önemli bir etken oldu. Diğer yandan, Churchill ve Stalin arasında yapılan Avrupa'nın paylaşım pazarlığına göre, Yugoslavya yapılan İngiltere'nin etki alanında olacaktı. Batılı Devletler de Balkanlarda olası SB genişlemesine karşı koymak için Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'yı ortak bir müttefiklik zeminine çekmeye çalışıyordu. Ayrıca, Türkiye'nin SB'ye karşı korunma ihtiyacı Balkanlarda dost ülke arayışına itmiştir.

4. Orta Doğu'da İsrail Devletinin Kurulması

Türkiye, Truman Doktrininin (TD) açıklanmasına kadar Arap ülkelerinin Filistin sorunundaki siyasetini destekledi. Ancak Amerika'dan yardım almaya başladıktan sonra Amerika'nın etkisiyle bu konudaki tutumunu değiştirdi. Türkiye, kuruluşundan dokuz ay sonra İsrail'i tanıdı. Bu tanıma bazı Arap ülkeleriyle ilişkilerinin bozulmasına neden oldu. İsrail'in bir devlet niteliğinde ortaya çıkışı ve ABD'nin bu devletin hamiliğine soyulması, Türkiye'nin Orta Doğu'daki politikasına etkide bulunmuştur.

5. Orta Doğu'da Arap Milliyetçiliği ve Liderlik Yarışı

DP'nin Orta Doğu politikasının oluşumunda Arap milliyetçiliği ve bölgedeki liderlik yarışı da önemli bir rol oynadı. Orta Doğu'da Arap Milliyetçiliğinin ateşini Mısır lideri Cemal Abdülnasır ateşledi. Nasır Arap milliyetçiliği ile bir yandan ülkesinde iktidarı elde tutmak diğer yandan da Orta Doğu'da liderlik yarışında önde olmak istedi. Mısır Türkiye'nin Orta Doğu politikasının şekillenmesinde Amerika'dan sonra en fazla etki eden ülke oldu.

6. Kıbrıs

DP Hükümeti'nin öncelikli amacı Batı Bloku içinde yer alabilmek, NATO örgütünün üyesi olmak ve Batı ile ilişkilerini bozmamaktı. DP Kıbrıs'a yönelik politikasını saptarken daima Batı devletleriyle iyi geçinme gayesini ön planda tuttu. Bu durum ise Kıbrıs'ın Yunan topraklarına katılması anlamına taşıyan "*ENOSIS*" e

zemin hazırladı. Kıbrıs konusu 1950'li yılların ortasına doğru gündeme getirilmeye başlandı ve ağırlıklı olarak ENOSİS' in gerçekleştirilmesinin önlenmesi için sürdürülen çabalar ile geçti.

2.3.2. Demokrat Parti (1950-1960) Dönemi Genel Bakış ve Dönemin Dış Politika Sorunları

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği ilk üç yıl, yani 1950-1953 yılları arası Türkiye açısından bir refah dönemi oldu. Bir yandan alınan Marshall Yardımları hala devam etmekteydi ve bunlarla Türkiye, bir yandan tarımda makineleşmeyi ithalatlarıyla finanse edebiliyor, bir yandan da bundan doğan dış açıkları kapatabiliyordu. Cumhuriyet'in ilanından 1940'ların sonuna kadarki dönem boyunca büyük önem verilen demiryolu inşaatları, bu dönemde yerini karayollarına bırakmıştı: 1950'de 1600 kilometrelik sert satırlı yol uzunluğu 10 yılda 5400 km'ye çıkmıştı. Böylece ulaşım artık kamunun elindeki demiryollarından özel sektörün elindeki otoyol taşımacılığına kayıyordu. Bunlar sayesinde Türkiye'de etkili bir pazarlama ve dağıtım ağı da oluşturulabilmişti. (Zürcher, 2000, s. 327).

Öte yandan işlenen alanlar 1945'te 12,6 milyon hektarken, bu sayı 1953'te 18,8 milyona çıkmıştı. 1945 yılında 1.156 olan traktör sayısı, 1953'te 35.600'e, 1957'de 44.144'e çıkmıştı ve 1960'a kadar tarımsal krediler de sürekli artış göstermekteydi (Kepenek & Yentürk, 2001, s. 106); böylece 1953'e kadarki dönemde Türkiye, deyim yerindeyse "Avrupa'nın manavı" oluvermişti ve sanayileşme, yabancı teknokratların yoğun ısrarları neticesinde büyük oranda terk edilmişti. (Oran, 2009, s. 488). Bununla beraber 1950'den itibaren Kore Savaşı ile ortaya çıkan dış konjonktürde, Türkiye'nin başta pamuk olmak üzere tarım ürünlerine de büyük bir talep ortaya çıkınca, ülkenin dışsatımları sadece Avrupa ile sınırlı kalmıyor, Türkiye, "dünyanın belli başlı zahire ambarlarından biri" haline geliyordu. (Gönlübol, Ülman, Bilge, & Sezer, 1996, s. 454).

Ancak ekonomideki bu olumlu rüzgarlar bir süre sonra yerini kasvetli fırtınalara terk edecekti. 1954'ten itibaren Türkiye'nin en temel ithalat kalemi olan tarım sektöründe önemli sorunlar baş gösterdi. Tarımsal üretim, ekilebilir alanların maksimum sınırlarına ulaşılmasıyla verimliliğini kaybetmeye başladı. 1956'da 22 milyona ulaştıktan sonra işlenen alanların toplamı 1960'ta, DP iktidardan ayrıldığında

sadece 1 milyonluk bir artış göstermiş ve 23,2 milyon hektarda kalmıştı. Birkaç yıl boyunca sürececek kuraklığın etkisine giren ülkede tarımsal üretim 1953 ile beraber ciddi ölçüde gerilemeye başlamıştı. Bunun yanında Kore Savaşı da son bulduğundan tüm dünyada Türk tarım mamullerine olan talep azaldığından, düşen arzla beraber malların fiyatı da artmamıştı. Sonuçta da ithalat ve ihracat arasındaki makas gittikçe açılmaya başlamıştı. 1947'den itibaren dış ticarete sürekli açık veren Türkiye, 1952'de gelen son Marshall Yardımları ile bunları finanse edebiliyorken artık bu gibi açıklar ödemeler dengesini ciddi ölçüde bozabilecek duruma gelmekteydi. Sonuç olarak 1945-1960 dönemi, Türk dış politikası ve dış ekonomik ilişkileri adına hem geçmişten gelen bazı siyasi, ekonomik ve kültürel paradigmalara geçerliliğini koruduğu, hem de 1945 sonrası kurulan yeni dünya düzeni içerisinde Ankara'nın konumlanmasına bağlı olarak temel değişimlerin yaşandığı bir 15 seneyi ifade etmektedir. Kökenleri aslında CHP'nin 1945-1950 arası iktidarına kadar götürülebilecek olan yeni, liberal ve dışa açılması ekonomik anlayış ve Batı yanlısı politika, ilerleyen dönemde Türkiye'nin bu alanlarda atacağı birçok adımın da temel belirleyicisi ve dönüm noktası olacaktı. Geçmişte kaldığı düşünülen hatalar ileride yeniden tekrarlanacak ve bunlar sonucu, örneğin Türk halkının 1960'a doğru tanışmış olduğu "IMF önlemleri", enflasyon, devalüasyon gibi ifadeler 1980 ve 1990'ların Türkiye'sinde rutin birer deyim haline gelecekti. (Gönlübol, Ülman, Bilge, & Sezer, 1996, s. 454).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960-1980 YILLARINDA YAŞANAN GELİŞMELER

3.1. TÜRKİYE İÇ POLİTİKASINDA GÖRÜLEN DEĞİŞİMLER

Demokrat Parti (DP) öncelikli olarak, ekonomi ve siyaset için liberallik yolunda düzenleme için gerekli olan adımların farkındaydı. Dolayısıyla iktidara gelince liberalleşme kapsamında önemli faaliyetlere atılmıştır. Hedefler yurtdışından gelen yatırımların destek görmesi, ezanın yeniden Arapça okunarak, radyolarda din konulu programların yapılmasını engelleyen kanunlar kaldırılmıştı. Daha sonrasında eğitim öğretimde din dersi eklenerek, yasaklama sonucu bazı durumların yeni düzenlemeler ile önüne geçilmiş oldu. (Akın, a.g.e., s.47) DP iktidar olduğu 1950 ve 1960 yılları boyunca devamlı olarak muhalefet ile çatışma halindeydi. Bu on yıllık süreç içinde çatışmaların giderek artması ve sürekli devam eden kaos DP'yi oldukça zor bir durumda bırakıyordu. Artık iktidar ve muhalefet arasındaki anlaşmazlıklar sokaklara yansınca bu durum ülke için kırılma kopma noktasına gelmişti (Hale, 2003, s:110-112).

Bu durumun daha fazla devam etmesi halinde DP'nin ülkeyi iki uç noktaya sürükleyerek bir baskı rejimi içerisinde kendi halkını adeta birbiriyle kavgaya sürüklediği gerekçesiyle Silahlı Kuvvetleri bünyesinde çalışan birkaç subay ile 27.05.1960 günü ülkenin yönetim sistemini askerinin ele geçirmesiyle son bulmuştu. Dolayısıyla darbe ile DP iktidarı bitirilmiş başta Bayar ve Menderes'le birlikte çok sayıda DP'li kişi tutuklanmıştı. Yaşanılan olaylar sonucunda kapatılan DP'den sonra yönetim askeri düzen ve tertiple 1973 yılına kadar darbe sonrası tesiri devam ettirmişti.. (Akın, a.g.e., s. 141-143). 1973 yılı boyunca devam etmiş olsa bile tamamen bittiği söylenemez. 1979 yılına kadar ülke yönetiminde görevli olan Bülent Ecevit sürecinde de askeri bir anlayış devam etmiş ve 1979' gerçekleşen ara seçimler için Bülent Ecevit başarılı olamamış ve başarısızlığı Ecevit'in görevinden istifaya sebep olmuştu. Durumun ardından Süleyman Demirel 25.11.1979 da Milli Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin yardımlarıyla azınlık kabinesi kurmayı başarmıştı. (Oran, 2013 s: 668-671) Ancak ülkenin en önemli sorunlarından biri, ekonomideki istikrarsızlıktı. Bu ekonomik sorunları gidermek amacıyla S. Demirel,

Başbakan Müsteşarı olarak Turgut Özal'a yol açınca bu durumu düzeltmeye çalışmak istemişti. Bu isteğinin sebebi ise, Özal'ın Amerikan Teknoloji Üniversitesi ekonomi bölümünde eğitimini tamamlamış deneyimli ekonomist olmasıydı. Özal'dan istenilen yenilikçi ekonomik istikrar amaçlı program hazırlaması olmuştur ve Özal bu teklife olumlu bakarak kabul etmişti. Türkiye'nin Liberal ekonomiye geçişinin dönüm noktası olarak ifade edilen ve diğer adıyla 24 Ocak kararları olarak bilenen bu program adı ile aynı gün 24 Ocak 1980 de kamuoyuna duyuruldu. (Oran, a.g.e., s. 665).

Ancak bu azınlık hükümetinin siyasi hayatı fazla sürmemiş, 12 Eylül'de Kenan Evren'in liderliğinde yapılmış askeri darbe ile sonlanmıştı. Darbe sonucunda Demirel'in Başbakanlık yaptığı hükümet vazifeden alınarak Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) de dağıtıldı. Dolayısıyla Türk siyaseti tekrar denge değiştirmiş ve Askeri darbe sonucu 7.11.1982 de Evren, Cumhurbaşkanı niteliğiyle koltuğa oturmuştu. Ardından bir açıklama yaparak genel seçimlerin 6.11.1983 tarihinde gerçekleşeceği ve partilerin seçim için hazırlıklarına başlamasını gerektiğini bildirmişti (Uzgel, Oran 2013 s: 48-49).

3.2. ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKAYA GEÇİŞ

Bu dönem Türkiye'nin özellikle 1945-60 döneminde izlemiş olduğu politikasını sorgulayarak kendine yeni bir pencere açmak istemesi ile başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar batı ilişkilerine öncelikli tuttuğu dışa dönük politika takip etmiştir. Batı ile iyi ilişkiler kurma isteği ikinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen iki taraflı sistemde batı ittifakına yaklaşmıştır. Sovyetlerin Kars, Ardahan ve ardından Boğazlarla ilgili istekleri karşısında Amerika ekseninde şekil alan Batıcı ittifaka yönelen Türkiye kendine destek aradı. 1960-80 yılları arasındaki dönemde uluslararası sistemde ve Türk dış politikasında önemli gelişmeler olmuştur. Bu sürede uluslararası düzenin iki önemli gücüne sahip olan Amerika ve SB ile Soğuk savaşta yaşanan gerginliğin bittiği dönemde ufak devletlerin dışa yönelik politika anlamından eylem anlamları büyümüştür. Soğuk savaşın getirdiği bu dönemde Batı bloğunun bir üyesi kapsamında görülen hareket serbestliğinden Türkiye'de yararlanabilmiştir. Serbestliğin dışında bu dönemde oluşan uluslararası gelişmeler Türk dış politikasının da temellerinde değişim sağlamıştır. Bu dönem içinde Küba füze krizi yaşanmış sonrasında Kıbrıs Meselesi dış politika için büyük bir mesele haline gelmiştir. Bu yaşanan olaylar kapsamında Türk dış

politikasının ABD ile ilişkileri yeniden gözden geçirilmiş ve tek yönlü dış politika saptanmıştır. Dolayısıyla Türkiye 1960 sonrasındaki gelişmelerini değerlendirmiş dış politikasında çok yönlülüğe geçiş sürecine yönelmiştir. Bu dönemde Türkiye öncelikle Orta Doğu alanındaki Arap Ülkeleriyle ve diğer Müslüman olan devletlerle ikili münasebetlerini geliştirmiştir. Türkiye'nin 1960-1980 yıllarında çabası ile Üçüncü Dünya ülkeleri ve İslam Devletleriyle gelişen ilişkilerinden ekonomik anlamda da kazancı olmuştur. Bununla birlikte Orta Doğu Türkiye bakımından Avrupa Ekonomik Topluluğu ve ABD ile gerçekleşen ekonomi amaçlı ilişkiye bir çare olarak görülmektedir. Ve Amerikan ambargosuna maruz kaldığı o dönemde Türkiye için Ortadoğu bölgesi çok büyük önem kazanmıştır. Böylece 1960-80 döneminde Türkiye'nin aktif Batıcılık ve Amerikancılık anlayışının Türk dış politikasındaki yerini stratejik bir plan almıştır (Şahin ve Sarı 2017, cilt 11, sayı 2).

3.3. ABD İLE BOZULAN İLİŞKİLER

Türkiye Cumhuriyeti uzun bir aradan sonra 1950'den itibaren Kıbrıs'a yeni bir ilgi ve alaka hissetmeye başlamış, daha önceleri Kıbrıs'a rağbet göstermemiştir . Kıbrıs'ı Yunan topraklarına katmak amacıyla başlayan ve o dönem İngiltere'nin kontrol altına alamadığı Enosisçi hareketi adadaki Kıbrıs Türklerini oldukça kaygılandırmış yalnızlık hissine kapılmalarına sebep olmuştu. Kıbrıslı Türkler Türkiye'nin ilgisini yeniden Kıbrıs a çekebilmek amacıyla dernekler kurmuş ve belirli faaliyetlerin yapılmasını sağlamıştı. Aslında bu durum Türkiye'nin kendi isteğiyle ilgi duyarak Kıbrıs'ı topraklarına bağlamak isteği gibi hedeften kaynaklanmıyordu. İngiltere'nin amacıysa Enosisçi bu örgütün karşısına Kıbrıs Türkleriyle Türkiye'nin desteğini alarak Rumlara karşı bir denge politikası kurmaktı. Dolayısıyla Türkiye'nin bu soruna taraf olması oldukça önemlidir. Ardından gelişen olaylar enosisçi karşı cephenin en büyük gücünün Kıbrıs Türkleri ve gerek manevi gerekse Ruslara karşı desteğini Türkiye'den alacağına emin olarak, İngiltere için kazançlarına uygun düşündüğü Türkiye'yi, "*üçlü görüşmeler*" e katma kararı aldı. Böylece 1956-1958 yıllarında Türkiye ve Yunanistan ikilisi için adanın parçalanması, İngiliz hakimiyetinin sona ermesiyle Türkiye egemenliğine alınmasını savunuldu. Paris şehrinde yapılan NATO görüşmelerinde Türk Bakan Rüştü Zorlu ile Yunan Dışişleri Bakanı Averoff Kıbrıs konusunu görüşmek için bir araya geldiler. Rum kısmının enosis düşüncesinden, Türk tarafının da bölme işinden vazgeçme karşılığında

bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması konusunda uzlaşmaya varıldı.11 şubat 1959'da Zürich'de bir araya gelen Türk ve Yunan bakanları birlikte bidiri ve çözüme yönelik plan kapsamında anlaşarak hemen peşinden İngiltere ile Kıbrıs'ın Türk ve Rum toplumlarının yetkilileriyle bir arada toplandığı Londra Konferansı'nda birlik sağlayarak, antlaşmayı imzaladılar. Öncelikli olarak Kurulması planlanan Kıbrıs Cumhuriyeti için temel yapısına, güvence veren dostluk antlaşmaları karşılıklı olarak imzalanmış oldu. Antlaşma Türk Yunan ile birlikte İngiltere'yle Ada içinde yaşayan Kıbrıs Türkleri ile Rum kesimi yetkilileri tarafından da onaylandı. Bu duruma istinaden, Başkanın Rum ve Başkana yardımcı olacak kişinin Türk, ayrıca Türkçe ve Rumca olarak resmi iki dil kabul edilecekti. Meclisin büyük çoğunluğu Rumlardan oluşurken, onun daha az kısmı Türklerden oluşacaktı ve bu kapsam sonucunda Makaryos başkan, Fazıl Küçük başkan yardımcısı oldu ve 16.08.1960 da Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiş oldu. Ve hemen ardından bu yeni devletin Eylül ayında BM üyeliği kabul edildi (Özdemir, 2001 s: 253). 1960 yılındaki yeni düzenlemeler ile birlikte Türkiye, aslında kaybettiğine inandığı Kıbrıs'ı yeniden kazanmış oldu. İngiltere ve Amerika'nın katkılarıyla Londra ve Zürich antlaşmaları ile 1960'da Kıbrıs yeniden Türkiye'nin bir parçası olmuş ve Türk dış politikasında Cumhuriyet tarihi içindeki en önemli ve bir o kadarda başarılı olay olarak da anlam kazanmıştı. Geçmişte uygulanan Osmanlı Devleti ile İngiliz politikalarında gerek nüfus içindeki payları, gerekse söz hakları ile küçük bir hisseye sahip olan Kıbrıs Türkleri artık Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu ortaklarından ve yönetime de tam anlamıyla ortak edilmeleri ile haklarına düşen payı alarak Türkiye'nin başarısının kanıtı olmuştu. (Uslu, Bal, t.y. s: 263). İmzalanan Zürich ve Londra Antlaşmalarıyla Türkiye'nin Kıbrıs konusu için güvence devleti konumunda bulunması önemli bir gelişme olmuştu. Antlaşmalar ve devletin anayasal hükümleri, Kıbrıs Türk halkını Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ana kurucuları ve sahibi durumuna getirip, Ada yönetimine tam anlamıyla ortak ediyor ve koruma ayrıcalığı sağlıyordu. Dolayısıyla Türkiye için önemli kazancı ise Garanti Antlaşması'na göre Türkiye'nin gerek gördüğü hallerde, adaya yalnız müdahale edebilme gücünü almış olmasıydı. Emniyet anlamında ise Kıbrıs'ın Yunanistan'ın torağına geçme olasılığın da, tüm sahilleri boyunca Yunan devleti kuşatılması ile emniyet durumunun fazlaca tehdit altında olması hukuki olarak karşı koyabilme hakkına sahip olmaktaydı (Uslu, Çalış, Dağı ve Gözen, 2001, s: 213 214).

Yalnız Başkan Makarios ve Rumlar kurulan Kıbrıs Devleti'nin Türklere tanıdığı hakları içlerine sindiremediği için 1963-64 yıllarında Kıbrıs Devletinin buhranlarla uğraşmasına sebep oldu. Rum idaresi ilk günden itibaren anayasanın Türklere tanıdığı hakları ihlal ederek enosisçi düşünceden vazgeçemediklerinin belirtilerini vermeye başladı. Bunun üzerine Makarios ve Dış İşleri Bakanı Spyros 22-26 Kısım 1962'de Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirerek Anayasayı değiştirme düşüncelerini ve girişimlerini anlattılar. Fakat Türk hükümetince bu düşünce ve öneriler kabul görmedi. 1963 de Başkan Makarios 13 maddelik bir anayasa değişikliği önerisinde bulundu. Ada'da ki nüfus çoğunluğuna bakıldığında, Rumların çoğunluğu göz önündeydi ve bu anayasa değişikliği kabul edilirse Türkler kolayca azınlık haline girecekti. Türkiye'nin bu yeni anayasa değişikliğini kabul etmemesinin ardından, istediklerini diplomasi ile elde edemeyen Rumlar yıldırma politikası ile şiddet tehdit ve terör ile amaçlarına ulaşmayı istediler. Ve ardından planladıkları gibi, 24.12.1963 de Lefkoşa'da Türk vatandaşlara saldırıda bulunarak yirmi dört kişiyi acımadan öldürdüler bunla birlikte çok sayıda Türk vatandaşının da yaralanmasına sebep oldular. Bunun üzerine Türkiye'nin bu yapılan saldırılara yanıtı gecikmedi ve Türkiye'ye ait jetler 25.12.1963 günü Lefkoşa'nın hava sahasında uçmakla görevlendirildiler. Ülke vatandaşlarına sahip çıkıyor kararlılığını sergileyip, Türk toplumunu koruma altına alınmaya çalışarak bir nevi göz dağı veriyordu. Bunla birlikte Garanti Antlaşması'nı göz önünde tutarak Yunanistan ve İngiltere'yi eyleme geçirmek istedi. Üç ülke öncelikle birlikte barış kuvvetiyle Lefkoşa'da yaşanan çarpışmaları sonlandırmak için yeşil hat olarak duyurulan araya girdi. İngiltere öncülüğünde 15.01.1964'te Türkiye Yunanistan, Rum tarafı ve Türk tarafının katılımıyla Londra şehrinde bir konferansa katıldı. 21 Ocak'ta son bulan bu konferanstan güzel bir netice elde edilememiştir. Fakat Noel olayları olarak bilinen ve 24.12.1963 de Türklere yapılan saldırılar, Rumlara olan güveni önemli boyutta sarstı bunun üzerine Türk kısmı Ada varlıklarına sürdürebilmek adına fazla güvenceye ihtiyaç duyduklarını belirtti. Buna göre Türk tarafı kendi çıkarlarını göz önüne alarak, öncelikle tek bir siyasal güce sahip olan sistemin kurularak Türk tarafının Rumlardan ayrı özgür şekilde kendini yönetmesini istiyordu. Devamında ise, Rumların tekrar yapabileceği saldırılara karşılık daha çok emniyet ihtiyacı duyarak TR'nin Ada'da etkili bir şekilde bulunması gerektiğini vurgulamaya başladılar. Buna karşılık olarak Rum tarafı ise Türk tarafına verilen hakların iptalini isteyerek, azınlık şekline getirmek ve yine Türkiye'ye hak veren bütün anlaşmaları kaldırılarak, enosisin önünü açmak arzusundaydı (Armaoğlu,s:786-787).

Londra Konferansı'ndan istenildiği gibi olumlu sonuçlar elde edilemeyince konuyu İngiltere ve ABD nin sunduğu bir plan devraldı. Ada'ya barış ve istikrarı sağlamayabilmek düşüncesi ile on bin NATO kuvveti gönderilmek istendi. Türkiye ve Türk tarafı bunu kabul ederken, Başkan Makarios ve arkasında bulunan Rum kesimi bu teklife ret cevabı verdi. İngiltere bu soruna ABD'yi dahil etmek istedi. Türkiye'de içten içe bu konuda, Yunanistan için baskılama olabilir fikriyle ABD'nin tarafta bulunmasını istemeye başlamıştı. Ancak Amerika Türkiye'nin hedeflediği gibi Yunanistan'ı baskılamadı bu Türkler açısından beklenmedik bir durum olmuştu. Kıbrıs'ta Rumların Türklere yönelik yıldırma politikası durman devam etti ve bunun üzerine 15.02.1964 de Türkiye Ada için harekete geçmeyi düşündü. Bunun ardından BM Güvenlik Konseyi 04.31964' 8 maddeden oluşan kararı alarak duyurdu. Bu karar, devletlerden Türk ve Rum vatandaşlarından barışı ve huzuru bozacak her türlü davranış ve hareketlerden kaçınmaları istendi. Sükunu sağlamak için barış gücü kurularak Kıbrıs'a acil çare bulunması amacı için BM sekreterin bir arabulucu ataması isteniyordu. Bunun ardından Finlandiya asıllı Diplomat Tuomioja aracı olarak atandı. Bu gelişmeler devam ederken, Birleşmiş Milletler'in barış sağlama gücü harekete geçmeden kazançlı konuma gelebilmek için Rumlar yine saldırıda düzenlediler. Bu durum karşısında Türk Hükümeti Meclis' den Kıbrıs'a karışma yetkisini aldı. Ancak barış gücünü hızlandırılmak istendi ve aceleyle Ada'ya sevk edildi. Yine de bu gelişmeler Rum tarafını engellemeye yetemedi ve Makarios 04.4.1964'te Londra ve Zürih antlaşmalarının bütünlüğü olan İttifak Antlaşması'nı da iptal ettiğini duyurdu. Türkiye'nin adayla olan hukuki bağlarının geçerliliğini ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Makarios'un düşünceleri Yunanistan tarafından desteklendi. Yunan Başbakanı Yorgo Papandreou Helenizmin Kıbrıs'taki halk mücadelesini destekleyerek, Zürih ve Londra Antlaşmalarının yürümediğini, bu antlaşmaların Ada'da durumu çıkmaza soktuğunu belirterek Makarios'un İttifak Antlaşmasını feshini onayladığını açıklayan bir bildiri yayınladı. Türkiye ise hukuki niteliği bulunmayan bu kararı ciddiye almadığını bildirdi. Makarios hiç hızını kesmeden planlarına devam etti ve Kıbrıs halkına mecburi askerlik düzenlemesini uygulamaya koyarak hemen Rumları askeri sisteme almaya başladı. Bununla da yetinmeyen Makarios ülke dışından ağır silahlar satın alarak ve kendine yeni bir açık kapı olarak gördüğü, Sovyetler ve Doğu Blokuyla samimi ilişkilere yöneldi (Armaoğlu, s:787-788).

Gelişen olumsuz olaylar Türkiye'yi zaten müdahale konusunda düşündürüyordu ve artık karar vermesine etki etti. Türkiye Kıbrıs'a müdahale etme maksadıyla Amerika'ya bildirdi. Zaten Türkiye ordusu bu duruma için henüz hazır vaziyette değildi. Tercihen İnönü Amerikan tarafının Yunanistan dışında Kıbrıs Rum kesimine baskılama yapmasını bekliyordu. Yine Türkiye beklentileri boşa çıkarak, düşünmediği bir olay oldu ve 05.06.1964'te Amerikan başkanı Türk başbakanına "*Johnson Mektubu*" olarak bilinen diplomatik verilere göre ifadesi ağır üsluplu ve tehdit içerikli mektup yazdı. Mektupta vurgulananlar,

1. "ABD yıllar boyunca Türkiye'nin en sağlam bir müttefiki olmuştur. Türkiye ABD'ye danışmadan böyle bir karar almamalı ve uygulamamalıdır"

2. "Türkiye Garanti Antlaşması'na dayanarak, Kıbrıs'a bir müdahalede bulunabileceğine inanmaktadır. Fakat bu, Garanti Antlaşması tarafından men edilen bir yöntem olan taksimin gerçekleşmesine yol açacaktır. Türkiye Garanti Antlaşması'na taraf olan diğer devletlerle görüşme imkanlarını tüketmeden müdahalede bulunmamalıdır".

3. "Müdahale iki NATO üyesi ülke olan Türkiye ile Yunanistan arasında bir çatışmaya yol açacaktır. Böyle bir çatışma NATO tarafından hiç istenmemektedir. İki ülke de NATO'ya katılmakla bir daha savaşmayacaklarını kabul etmişlerdir".

4. "Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale SSCB'nin soruna doğrudan doğruya karışmasına neden olabilir. NATO müttefikleri tam rıza ve muvafakatları olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket sonunda ortaya çıkacak bir SSCB müdahalesine karşı Türkiye'yi savunmak yükümlülükleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulamamışlardır. Yani, böyle bir durumda NATO ülkeleri Türkiye'yi savunmak yükümlülüğü altına girmeyebilirler".

5. "Türkiye'nin tek taraflı müdahalesi BM'nin sürdürdüğü arabuluculuk çabalarını da sekteye uğratacaktır.

6. "Türkiye ile ABD arasında mevcut Temmuz 1947 tarihli antlaşmanın IV. maddesi gereğince askeri yardımın, veriliş amaçlarından ayrı gayelerle kullanılması için Türk hükümetinin ABD'nin muvafakatini alması gerekmektedir. Mevcut koşullar

altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından sağlanmış olan askeri malzemenin kullanılmasına ABD muvafakat etmemektedir”.

7. “Başbakan İnönü'nün, tasarladığı müdahaleyi gerçekleştirmeden önce Washington'da başkan Johnson'la görüş alışverişinde bulunması memnuniyetle karşılanacaktır” (Erhan, Oran, 2001 s: 686 687).

Başladığından beri Kıbrıs konusundan uzakta durmayı seçen ve buna devam eden Amerika Kıbrıs meselesi için Türkiye tarafına kaba uyarılarda bulunarak ülkeyi oldukça şaşırtmış ve zor durumda bırakmıştı. Ancak bundan daha önemli konu Sovyet baskısına rağmen TR yine de NATO'ya girmeyi başarmıştı ve politikalarını Batının emniyet sistemi amaçlarına göre ilerletiyordu. Fakat Amerika açıkça Kıbrıs'a girerseniz ayrıca Sovyetlerle sorun yaşarsanız Türkiye yalnız kalacak savunmayacağız kollamayacağız demek istemişti. Türk yetkililer ittifakın nedenli güvenli olduğunu düşünmeye başlamış, ilişkilerin zayıf noktalarını Amerika'yla NATO'ya karşı güvenini sorgulamak zorunda kalmıştı. 12.03.1947 tarihli Truman Doktrini Türk Amerikan ilişkileri açısından önemliydi yine Johnson Mektubu da bir o kadar değer taşıyordu. Türkiye bakımından oldukça değerli bir konu olan Kıbrıs meselesinde gerekli desteği görememesi Türkiye'nin güvenini ABD için fazlaca etkilemişti. Başbakanlık koltuğunda oturan İnönü Johnson'ın Mektubu'na 13 Haziran'da cevap verdi. Cevapta, 12.07.1947 tarihli yardım Antlaşması'nın yorumuna hiç değinilmemiştir. Bunlar belirtilmiştir,

1. “Mektubun "gerek yazılış tarzı, gerek muhtevası" Amerika'nın Türkiye gibi bir müttefiki için "hayal kırıcı" olmuştur”

2. “Bu son teşebbüs ile birlikte, 1963 sonundan beri Kıbrıs'a askeri müdahale ihtiyacı dördüncüdür Ve Türkiye bu işin başından beri Amerika ile danışma halinde bulunmuştur”

3. “Kıbrıs Rum hükümeti açıkça silahlanmaya başlamış, anayasa dışı faaliyetlere girişmiş Türklere karşı zulmünü artırmış ve bütün bunlar Yunanistan tarafından kendisinin imzaladığı milletlerarası antlaşmalara aykırı olduğu halde desteklenmiş lakin Türkiye'nin bütün uyarmaların rağmen Amerika bir şey yapmamıştır”

4. “Birbirlerine karşı antlaşmalardan doğan zorunluluklarını, yükümlülüklerini istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifaktan söz edilebilir mi”

5. "NATO müttefiklerinden herhangi birine yapılacak saldırı, saldırgan tarafından daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıf ise, hakikaten tedaviye muhtaç demektir."

6. “Türkiye'nin anlayışına göre, NATO, saldırıya uğrayan bir üyeye derhal yardıma mecburi kılmaktadır. Üyelerin takdirine bırakılan husus, yardımın mahiyeti ve genişliğidir” (Armaoğlu,s:790791)

İki ülke arasındaki mektuplaşma dış politika kapsamında etkili durum yarattı ve ABD çevrelemede yol alan tek kavram dış politikasından çok kavram içeren sisteme geçişin başlamasına sebep oldu (Armaoğlu,1991, Şahin, 1987 s.y.).

1945 ile1960 sürecinde Türkiye ve Amerikan ilişkileri iyi bir dönem sürdürmesine rağmen 60-80 dönemindeki ilişkileri ciddi yaralar almıştı. Ayrıca Johnson Mektubu ile 1975-78 ambargosu ilişkiler açısından yoğun etki bırakmış, Türkiye Sovyet ve Ortadoğu politikasını yeniden incelemek zorunda kalmıştır. Esasen bakıldığında bu güne kadar uzanan Amerikan ilişkisinde, bu ülke ile nereye kadar ilerlenebilir ve ne kadar güvenilebilir şeklinde şüpheli soruların oluşmasına sebep olmuştur. İki ana konu temel bilinirlik olmuş olsa da olanların dışında gelişen ulusal ilişkilerde ve olaylarda iki devletin değişenin de önemli roller oynadılar. Küba krizi ile füzeler konusu 1962'de meydana geldiğinde Türkiye’de söz konusu oldu. Çünkü Sovyetler Küba'ya yerleştirdiği füzeleri geri almalarına bedel olarak Türkiye içindeki Jüpiter füzelerini sökmesiyle Amerika bir sonuç bulundu. 1962 ekim de olası nükleer savaşın önüne geçildi. Ancak olay ülke kamuoyu açısından Amerika'nın dilediğinde Türkiye'nin emniyeti ve varlığını tehlikeye atabilecek önlemler almaktan vazgeçmeyeceği düşüncesine zemin hazırlamış oldu. Aslında bu olay ABD'nin kendi çıkarları söz konusu olduğunda güvenliği uğruna müttefiklerini riske atarak kendini daha üstün tuttuğunun da bir kanıtı olmuştu. Küba'daki Sovyet füzelerinin geri alınmasını sağlarken Amerika kendi güvenliğini bir tehlikeden kurtarmış oldu. Jüpiter füzelerini de Türkiye'den çıkararak Sovyetler karşısındaki güvenliğini zayıflatmış oldu. o dönemde ülkede 1961 Anayasası ile liberal

sol akımlar oluşuyordu. ABD bu tavrı ile sol akımların iyiden iyiye büyümesine etki sağladığı kadar, sol akımların fazlaca bir anti ABD propagandasına başlamasına da sebep oldu. Bununla birlikte 1964'te söz konusu olan Johnson Mektubu ABD ile ilişkiler bakımından çok önemli bir hadise olarak ortaya çıktı ve ilk defa Ankara sokaklarında ABD'ye "go home" denilmeye başlandı. Başbakan İnönü ise bir toplantısında "Dostlarımız ve düşmanlarımız bize karşı birleşmiştir" diyerek ABD tavrını eleştirmiş T1964 sonundan itibaren Türkiye'nin yalnız kaldığını vurgulamıştı (Vali, t.y. s: 132).

Türkiye Sovyetlere yaklaşırken 1964 sonundan itibaren aynı süreçte Türk ABD ilişkilerinde birtakım sorunlar meydana çıkmıştır. Birinci sorun Amerika tarafından 1964 yılında ortaya çıkardığı nükleer içerikli silahların kullanımında diğer NATO birleşik devletleri de ortak etmek isteğiyle Çok Taraflı Nükleer Gücün içinde olmayı Türkiye reddetti. Bu ret ise Podgorny'nin Ankara gezisine denk gelmesi ABD'ye verilen mesaj şeklindeydi. Yurttaki gelişen sol akımların Amerika ve NATO ilişkilerini sorgulanmaya yetmişti. NATO'nun kurulmasından sonra üye ülkelerdeki ABD güçlerinin durumunu düzene sokmak üzere üye devletler arasında 1951 yılında Kuvvetler Statüsü Antlaşması imzalandı. NATO'ya üye olduktan sonra 10.03.1954'te bu antlaşmaya Türkiye de katıldı. Bu kapsamda Amerika ile 23.06.1954'te genel nitelikli bir Askeri Kolaylıklar Antlaşması imzaladı. Bu antlaşmaya göre, daha sonra ikili arasında çok fazla sayıda antlaşmalar yapıldı. Bu antlaşmalar esas anlamda iki konu nezdinde önem kazandı. Birincisi, Amerikalılara sağlanan üs ve tesislerdi. Bunlar da dört kategori idi; hava üsleri (Ankara-Esenboğa, İzmir-Çiğli, Adana-İncirlik ve Diyarbakır-Pirinçlik) stratejik füze üsleri, elektronik iletişim tesisleri ve personel ve aileleri için sosyal tesisler. İkinci kısım antlaşmalar Amerikalı personelin Türkiye'de sahip olacağı yetkiler ve ayrıcalıkları gösteriyordu. Bu ayrıcalıkların zamanla genişletilmesi Türkiye'nin egemenlik haklarına uygun olmayan kapitülasyonlar mahiyetini almasına ve Amerikalı personel ile Türkler arasında sürtüşmeler ve sosyal rahatsızlıklara sebep olmuştur. 1965 Ekimi'nde iktidara gelmiş olan Adalet Partisi Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 06.11.1966'da yaptığı açıklamada, hükümetin ikili antlaşmaları gözden geçirmekte olduğunu bildirdi. Bundan bir hafta sonra da, 13.01.1966'da Johnson Mektubu Türk basınında açıklandı. Türk Hükümeti, 1966 Nisan ayında Amerika'ya müracaatla İkili Antlaşmaların yeniden düzenlenmesi gerektiğini bildirdi ve bu teklif ABD tarafından

kabul edildi. 1967 Ocak ayında çalışmalar başladı ve sonunda 03.71969'da daha önce yapılan tüm antlaşmaların yerini alan Savunma İş birliği Antlaşması imzalandı. 07.21970'de Başbakan Demirel tarafından bu antlaşmanın temel prensipleri hakkında kamuoyu bilgilendirildi. Bu antlaşma gizliydi ve Temel prensiplerin başında "karşılıklı egemenlik ve eşitlik" prensibi gelmekteydi. Tesis ve üslerde Türkiye'nin onayı alınmadan hiçbir hareket yapılmayacak ve Üslerin ortak kullanımı esas olacaktı. Türkiye üs ve tesislerde "tam ve kesin" kontrol ve denetim hakkına sahipti. Yetkili Türk makamları gerekli gördükleri her zaman, bu üs ve tesisleri denetleyebilecek, bu üs ve tesislerin faaliyetleri NATO'nun amaçları dışına çıkmayacaktı. Buna istinaden 24.9.1968' de personellerin görev ve yetkileri konusunda Türk Amerikan arasında bir antlaşma imzalanarak yetki ve ayrıcalıkların kullanım hakları Türkiye için egemenliğini göz önünde bulundurularak kontrol altına alınmıştı (Armaoğlu, t.y. s: 823).

Türkiye 1968'de üniversitelerde başlayan sol kaynaşmalar ve Amerikalılara yönelik başlayan terör ve anarşik olaylar 1969 Antlaşması'nın imzalanmasında bu gelişmelerde sebep oldu. 1969 yılında Ankara'daki Amerika büyükelçisine ait otomobilin ODTÜ'de öğrenciler tarafından kundaklanması bu hadiselerden biriydi. 1969 Antlaşması sonrasında Amerika, Türk kamuoyunun daha az tepkisini çekmek için Türkiye'deki otuz bin kadar olan personel sayısı yedi bine indirdi ve Amerikalı askerlerin halkla iç içe üniformayla gezilmesinin önüne geçildi. Amerikalı aileler büyük şehirlerde halkla ikamet etmek yerine farklı yerlerde toplu şekilde yaşamaya başladı. ABD ayrıca Türkiye'de 1962 yılından beri faaliyet gösteren barış gönüllüleri de 1970'e geldiğinde tamamen geri çağırıldı (Erhan, Oran, s: 694-696, Armaoğlu, s: 824).

İkinci Dünya Savaşının ardından ABD ' de uyuşturucu kullanımında büyük artış görüldü ve bu tüketim özellikle 1960'lı yılların başında daha çok arttı. Haşhaş bitkisinden elde edilen afyon yasal olarak Türkiye'nin de içinde bulunduğu on ülkede üretiliyordu.1970'li yıllarda ABD'nin haşhaş ekiminin yasaklanması için Türkiye'ye baskıları artmaya başladı. Dönemin Başbakanı Demirel ABD'nin bu isteğine uzun süre direndi. Fakat ABD haşhaş ekiminin devam etmesi halinde Türkiye'ye ABD tarafından yapılan bir çok yardımın durdurulacağına yönelik yeni bir baskı daha uygulayınca, Ekim 1970' de Bakanlar Kurulu kararı ile haşhaş ekimi için

alanlar sınırlandı. Ancak üretimin tamamen yasaklanmaması ABD'yi memnun etmedi (Oran, 2001 s:702,703).

Türk hükümeti 1971'de Nihat Erim başkanlığı tarafından konan haşhaş ekimi yasağını, 01.7.1974'ten sonra kaldırdı. Ve olay Amerika tarafından oldukça tepkiyle karşılandı. Aslında hükümet, gerekli kontrol tedbirlerinin alınması konusunda Amerika'ya güvence vermiş olsa da, daha o zaman Amerikan Kongresi'nde olan meyil Türkiye için haşhaş ekimini serbest bırakmasına bedel olarak Türkiye'ye silah ambargosunun uygulanması şeklinde olmuştu. Bundan sonra Türkiye'nin hareketi, Ada'nın üçte biri üzerinde kontrol kurması ve Yunan lobisinin faaliyetleri Kongre'yi daha da Türkiye'nin aleyhine çevirdi. Ayrıca Vietnam Savaşı'ndan dolayı Kongre Başkan arasındaki kopukluk da Türkiye'ye ambargo konulması için uygun bir zemin hazırladı (Armaoğlu,s:809-810).

1970-74 arasında ABD ilişkilerinde üstünde durulacak değerde gelişme olmasa da, ülke içindeki istikrarsız durum, terör sebebiyle ABD rahatsız oluyordu. Kıbrıs Harekatı ardından ABD 1975'den başlayarak 1978'e kadar Türkiye'ye ambargo koydu. Ardından 1969 Savunma İş birliği Antlaşması'yla iki ülke ilişkileri kritik sallanmaya sebep oldu. Ambargo üzerine Türkiye 3 Temmuz 1969 Antlaşması'nı yürürlükten kaldırdı ve 25.6.1975'ten itibaren Türkiye'deki bütün Amerikan üs ve tesislerine el koydu. Her ne kadar 26.03.1976'da yeni bir antlaşma yapılmış olsa da bu antlaşma ilerleme sağlayamadı sonunda 29.3.1980'de 1969 ve 1976 Antlaşmalarının yerine üs ve tesislerin Türkiye'nin özgürlük haklarını tam manası ile gerçekleştiren, Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalandı. 1978-80 arası Türkiye'deki dengesizlik ABD'yi rahatsız etmişti. İran İslam Devrimi gerçekleşmesiyle 79'da ABD Türkiye'de aşırı İslami durumların gelişebileceğinden korktu. Bir taraftan da SSCB'nin Afganistan işgali gerçekleşti. Dolayısıyla Afganistan ve İran'dan sonra Türkiye'nin de Komünist akımların etkisinde kalarak kaybedilmesinden korkuyordu. Bu nedenle ABD 1980 İhtilalini, ve bu ihtilalin istikrar getirdiği gerekçesine dayanarak desteklemiş oldu. ABD'nin 1980 başkanlık seçimlerini Reagan'ın elde etmesiyle Amerikan ilişkileri yeniden gelişmeye başladı (Armaoğlu, s. 825). Bu ilişkiler gelişerek savaş sonrası dönemde ortaklık seviyesine kadar yükseldi. Dış politikada geçiş süreci 12 Eylül darbesinden yavaşlayarak önemini kaybetmeye başladı. İhtilali gerçekleştirenler uluslararası alanda aradıkları siyasal ve ekonomik destek

arayışındayken bu desteği Washington'dan bulmaları Türk dış politikasının tekrar ABD eksenine oturmasını sağladı (Erhan, Bal, t.y. s: 121).

3.4. SSCB İLE YAKINLAŞMA VE İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN UNSURLAR

İncelenen 20 yıl boyunca uluslararası sistemde ve bölgede gelişen olaylar kapsamında iki ülke arasındaki ilişkilerin çeşitli yönlerde biçimlenmesine yol açmıştı. İlk olarak Küba bunalımı ardından Türkiye’de yerleştirilen Jüpiter füzelerinin Türkiye’nin düşüncesi alınmadan ABD tarafından kaldırılmasıyla Türkiye’nin İttifak kurduğu ABD hakkındaki düşünce ve ilişkilerini yeniden gözden geçirmesi, SSCB ile iyi ilişkilerin önünü açmış oldu. Daha sonra NATO’ da ki gelişmeler 1960’lı yıllarda askeri stratejisinde değişiklik olmasıyla ilişkilerdeki aşınmaya sebep oldu ve hareket serbestisi arttırıldı. Yine önemli konulardan biri krom sorunuuydu. Türkiye dünya çapında krom satıcılarında biriyken, 1963 yılın da krom da indirim uygulayınca ABD kromları Türkiye yerine SSCB’den aldı. Bu durum Türkiye’yi olumsuz etkiledi ve devam ettiği politikasını gözden geçirmek isteyerek içinde bulunduğu blok Türkiye’ye huzursuz etti. 1974’te Kıbrıs’ ta yaşanan olaylar karşısında SSCB’nin sergilediği tavır iki ülke arasındaki ilişkilerde etken rol oynadı. ABD’nin Türkiye’ ye uyguladığı ambargodan hemen sonra Türkiye Amerikan askeri üslerini kapatınca SSCB bu durumdan hoşnut oldu ve yakınlaşmalara katkı sağladı. 1970’li yıllarda Soğuk Savaş’ta silahsızlanma görüşmeleri, Helsinki süreci gibi gelişmeler Yumuşama ilişkilerinin önünü açtı. Yumuşamanın beraberinde SSCB’nin kapitalist devletlerle yaşadığı olumlu gelişmeler ticaret payını da olumlu etkilemişti ve Türkiye’de bundan payını aldı. İlişkilerin gelişmesinde faktör olan bir diğer olayda, Sovyet yöneticilerin Türkiye’den toprak ve ayrıca Boğazlarda üs isteklerinin de hata olduğunu defalarca dile getirmeleri ile devam etti. Türkiye’de yaşanan ekonomik kaynak sıkıntısı SSCB’den kredi ve yardımlar almaya devam etti ve ilişkiler ekonomik iş birliği şeklinde gelişti. Ayrıca, Türkiye’de ki sol akımların ve anarşi kaosun da silaha başvuran bir çok grubun arkasında olduğu düşünülen Moskova desteği beklenildiğinin aksine olduğu anlaşılınca, bu düşüncelerde zamanla kayboldu.

3.4.1. Normalleşmeye Geçiş Ve Ekonomik İşbirliği

İki devlet arasındaki ilişkilerine olumlu katkılar yapan güzel bir gelişme ise, çeşitli teknik anlaşmaların imzalanmış olmasıydı. 27.04.1961’de SSCB ile doğrudan

demiryolu ulaşımını sağlayan sözleşme, 09.06.1962'de Bulgar ile Roma'yla telefon hattını Moskova'ya ileten Telli Telefon İrtibatı kurularak ve Mevcut RadyoTelgraf Servisine dair antlaşma ve 25 Nisan 1963' de iki ülkenin sınırlarındaki ırmak üzerine bir sulama barajı yapılmasına yönelik protokol imzalandı. İlişkiler normalleşme yolunda ilerlerken aralarda sorunlarda çıkıyordu. 1961' de yaşanan CENTO belgeleri bunalımı bir kriz yaşanmasına sebep olmuştu. SSCB daha önceden ele geçirdiği belgeleri olaydan tam 3 yıl sonra yayınladığı belgede CENTO'nun savaş planları ve nükleer çatışma karşısında alacağı önlemler yer alıyordu. SSCB'nin İstanbul Baş Konsolosu Volov 8 Eylül' de izin almadan belgeleri Türkiye basınıyla paylaştı ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile ilişkiler zedelense de büyük zarar almadan konu kapandı. Türkiye'de bulunan Jupiterlerin kaldırılmasının ardından iki ülke arasında 1963' te resmi ziyaretler yapılması şamasına geçildi. Meclis Başkanı Ürgüplü parlamento heyeti 29.05 ve 14. 06 tarihleri arasında SSCB' ye ilk resmi ziyareti gerçekleştirdi. Bu ziyaret çok önemli bir gelişme sağlayamadı. Çünkü Türkiye 1950'li yıllardan itibaren SSCB'den gelen her türlü teklife karşı şüphe ve kuşku duymuştu. Bu durumu 25 yıl aradan sonra iki devlet arasında bakanlık pozisyonunda yapılan ilk resmi ziyaret takip etti. Dönemin Bakanı Erkin 30.10/6.11.1964 tarihleri arasında SSCB'ye giderek görüşme yaptı.

Ve görüşmeler esnasında 05.11'de Türkiye-SSCB Kültürel-Bilimsel İş birliği Anlaşması imzalandı. Bu ziyaretler önemli bir dönüm noktası niteliğindedir ilişkilerin normalleşmesi ve iş birliğinin başlamasını sağladı. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin ilerlemesi de yardım ve kredi alınması konusuydu. 1960 ta bir Sovyet işletmesi Sümerbank'ın Beykoz Kundura ve Deri Eşya Fabrikasının genişletilmiş çalışmasını yürüttü. Türkiye itibaren SSCB'den gelen kredi ve bağışları kabul etmeye başladı. İmzalanan Ekonomik ve Teknolojik İş birliği anlaşması çok sayıda sanayi yatırımlarının kuruluşuna kaynak sağlamıştı. Bunların birkaçı, Petrol Rafinerisi, Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Fabrikası, İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Artvin Kereste Fabrikasıdır. Bu şekilde ekonomi alanında ilişkilerinde artması ülkede 68 yılında milli hasılanın 1969 yılında ise yüzde 9 oranında artmasına katkıda bulunmuştu. Kısacası Türkiye 1960 ve 1980 yıllarında gözettiği blok politikasından karlı çıkmayı başarmış ve SSCB ile ilişkilerini olumlu devam ettirmeyi başarmıştı (Oran, 2001 s:772,774,782).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖZAL TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASI VE DİĞER ÜLKELER İLE YAŞANAN GELİŞMELERİN ÖZETİ

4.1. Turgut Özal'ın Siyasi Hayatına Genel Bakış

Türkiye Özal ismini, Devlet Planlama Teşkilatında Müsteşar olduğunda 1967'de duymuş ve Demirel'in özel isimlerinden biri olan Ekonomik Koordinasyon Kurulu, Para ve Kredi Kurulu, RCD Koordinasyon Kurulu ve AET Koordinasyon Kurulu başkanlıklarında bulunmuştur. 1971 darbesinin ardından, 1973 yılına kadar Dünya Bankasında danışmanlık görevinde çalışmıştır. Türkiye'ye gelince Sabancı Holding başta, sektördeki birçok şirkette yönetici pozisyonunda çalışmış, bu dönemde Nakşibendi tarikatı ile pozisyonunu güçlendirmiştir. Düşünce biçimi ile anti-komünist olarak ifade edilirken, o süreçte İlim Yayma ve Milli Kültür Vakfı gibi İslamcı yapı ile bilinen derneklere üyelik oluşturmuştur. Bu bağlantıları beklediğinden daha olumlu gelişmiş ve bu sayede o senelerde Necmettin Erbakan'a yakınlaşmıştır. Bununla birlikte, kardeşi Korkut Bey'de Demirel'in Milliyetçi Cephe hükümetine Selamet Partisi'nden tarım bakanı vazifesine getirilmiştir. Özal'ın siyaset hayatına adımı ise 1977'de Adalet Partisi'nin lideri Demirel'in kendisine milletvekili adaylığı teklifi etmesi üzerine, eşinin tüm uyarılarına rağmen MSP' den İzmir milletvekili olarak adaylığını duyurmuştur. Göze aldığı bu olay karşısında, şehrin temelini oluşturan sol görüş ve Kemalist düşüncesiyle Turgut bey siyasetin ilk adımında başarılı olamamış ve milletvekili seçilememiştir. Gerçekleşen olay siyaset kariyeri ve hedefleri doğrusunda oldukça için önemli ders olmuştur. İslamcılıkla alakalı geçmişe sahip olmasına rağmen, toplumda geniş parçasına sahip laik kesimde bu tavırla ilgi toplayamayacağını düşünmüş olan Özal, merkez sağ çizgisini benimsemiştir. Aslında yurt dışında aldığı eğitimlerinde tecrübesiyle benimseyip kabul ettiği liberallik ekonomi düşüncesi ve yenilikçi planları, burjuvaziyi de içine alacak nitelikteydi. 1979 yılının bitimine yakın Başbakanlık Müsteşarı göreviyle atanmış, aynı süreçte Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevini vekalet bakımından yürüterek Milliyetçi Cephe hükümetinin 1980 sonrası ekonomi yaklaşımına damgasını vuracak olan 24 Ocak kararlarının da en önemli ismi olmuştur. Bu karar ile işçilerin sendikalaşmaya ve toplu sözleşme gibi hakları orantısız kısıtlanmış ayrıca ekonomide liberalleştirme

dönemine başlanmıştır. Böylece ülke ekonomisi yurt dışında üretilebilen tüketim malları için kullanılabilir duruma gelmiş, sanayicisinin korunmasını hedefleyen ithal ikame politik düşüncesi ortadan kaldırılmıştır. Bu kararlar düşünülürken, ordunun gerçekleştirmek istediği planı olan hükümet darbesi için son hazırlıklar yapılmaktaydı. 12 Eylül ardından Özal'ın hedeflediği siyasi yaşamı için altın yılları olacaktır (Örmeci, 2010 sy.)

Bir komuta zinciri kapsamın planlanan ve gerçekleşmiş 12 Eylül darbesi sonrası yapılanlar böyle anlatılabilir. Genelkurmay başkanlığında Orgeneral Kenan Evren ve Kuvvet Komutanlığı'ndan oluşan grup Meclisi ve hükümeti feshetti. Ülkede genel bir sıkıyönetim ilanı yapıldı. Ve tüm siyasi partileri kapattı. Partilerin genel başkanları ile birlikte yetkili yöneticileri de gözaltına alındı. Batı tarafı 12 Eylül'ü dikkatle takip etmişti. Yorumlarda ilk fırsatta genel seçimle yönetimin yeniden sivillerin elinde olacağı düşüncelerini gösteriyor şeklinde yapıyordu (Arcayürek, sayfa 398). En çok da Amerika'nın 12 Eylül için gösterdiği yardım dikkat çekiciydi. 29.09.1980 tarihinde "Time" dergisi Kenan Evren'i " *Holding Turkey Together (Türkiye'yi bir arada tutuyor)*" başlığıyla kapak yapmıştır (Birand, s: 290). Zaten Türkiye uzmanı Paul Henze'nin CIA verilerinde yer alan "*our boys in Ankara did it*" (*oğlanlar Ankara' da başardı*) sözü de darbe ekibinin, ABD ile olan eski tanışıklıklarının belgesi niteliğini taşımaktadır (Hürriyet, 16.03.2003).

12 Eylül'de ABD'nin rolü ve payı olduğu konusunda yaygın bir inanç bulursa da bu kuşkuların temelinde 80 döneminde ülkenin ABD' den birçok arzusu geri çevirmiş olmasının da bedelini ödediği düşünülmüştür. Bu istekler, SSCB toraklarında U 2 uçuşu için üstlerin kullanılmasına yetki verilmemesi, Çevik Kuvvetin ülkemizde ikamet edilmesine karşı çıkılması, Yunan'ın NATO'daki askeri birliğine geri dönme isteğine red uygulanması olayları olmuştur. Ayrıca 1971 müdahalesinden önce dönemin komutan olan Batur'un ABD'ye gitmesi ile, 80 darbesinden önce komutan Şahinkaya'nın yine gitmesi ve 11 Eylül de Türkiye'ye geri dönmesi kuşkuları arttıran önemli detaylardan olmuştur. Nitekim ABD'nin 12 Eylül' deki rolü ispat edilememiş olsa da, darbeden sonra stratejik olarak büyük fayda sağladığı ve sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerinin oldukça iyi yürütüldüğü bir döneme geçilmiştir (Oran, 2001, s:38)

12 Eylül'deki olaylardan sonra yasama yürütme görevlerini kendi içinde toplayan MGK, başkanı Orgeneral Evren'i ülke başkanlığına getirmiş, yeni hükümet Oramiral Bülend Ulusu görevlendirilmesinde kurulmuştur. Darbe ile kurulan yeni hükümete son Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin Başbakanlık Müsteşarı görevini yapmış ve 24 Ocak Kararlarının baş mimarı olan Turgut Özal da ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcısı olarak göreve alınmıştır. Dolayısıyla hedeflediği siyasi hayata adım adım yaklaşıyor, liberal dönüşüm planlamalarını 12 Eylül ekibiyle birlikte hayata geçiriyordu. Döneminin en önemli gelişmelerinden biride, 12 Mart sürecinde daraltılmış olmasına rağmen ülke için çok özgürlükçü görülen 1961 Anayasası'nın kaldırılıp,1982 Anayasası'nın hazırlanarak geçerliliğe sunulmasıdır. Kısıtlayıcı içeriklere rağmen çok büyük oranla onaylanan 1982 Anayasası'nın beğenilmesinin sebebi, anayasanın referanduma sunulmadan önce, askerın planladığı karar, anayasa aleyhinde yazmak ve konuşmak kesinlikle yasak olması ve anayasa lehinde zorla medyada güç kullanılması olmuştur. Zaten halk oylamasına sunulurken muhalif olan yüz binlerce insan cezaevlerinde, işkencelere maruz kalıyor ya da ülke dışında kaçak olarak bulunuyor olması ve halkın artık baskılayan askeri sisteme karşı duyduğu isteksizlik nedeniyle kabul ederek bir an önce eski yönetim sistemine geçme isteği ile de hızlıca kabul görmüştü. Aksi halde 1982 Anayasası kabul edilmemesi durumunda neler olacağı, planlayacağı belirli değildi dolayısıyla askeriyenin görevde kalması dahilinde halk anayasayı zorunlu olarak desteklemişti. Bunların yanı sıra anayasanın belirlenen maddeleriyle Evren ve yanındakilerin ileriki zamanlarda yargılanabilmesinin olanağı yok edilmiş, kendileri için belirledikleri dokunulmazlık imkanı ile 924 yasanın hukuki niteliklerde denetlenmesi engellenmişti. Tüm bu demokrasiye aykırı gelişmeler olurken Özal görevdeydi. Göreve getirildikten 22 ay sonra, 14 .07.1982 tarihinde istifa kararı alan Özal sivil yönetime geçilmenin her an olduğunu düşünerek erken davranmış ve Türkiye ana siyasi eğilim olan, merkez sol, merkez sağ, muhafazakârlık ve milliyetçilik düşüncesini siyasi parti içinde toplamak istemiştir. Aslında askerın bir görev kişisi olarak bilinen Özal bir anda "*demokrasi şampiyonu*" olarak halkın karşısına çıkmıştır.Kariyeri ve hedefleri için akıllıca ancak kendisiyle bağdaşmayan bu hareket sonrası yaptığı temasları yoğunlaşmış 20.05.1983 tarihinde arkadaşlarıyla birlikte Anavatan Partisi'ni (ANAP) kurmuştur. Ardından 06.11.1983 tarihindeki askeri darbe sonrası ilk genel seçimlerde yüzde 45.14 oranında oy alarak dört yüz kişiden oluşan parlamentoda iki yüz on bir milletvekili çıkararak

kurmuş olduğu ANAP'ı tek parti yapmış ve dolayısıyla kendide Türkiye'nin 19. dönem Başbakanı olmuştur.

4.1.1. 24 Ocak 1980 Kararlarının Alınmasının Nedenleri

- Merkez bankasının tıkanması ve döviz transferlerinin durması,
- 1970'li yıllarda petrol üreticileri tarafından yapılan yüksek zamlar (5 kata kadar petrol fiyatlarında zamlar yapılmıştır.)
- Yüksek enflasyon oranları,
- Türkiye'nin dış ödemeler dengesinin altüst olması,
- Yapılan iktisadi politikaların yanlış uygulanması ve dış ödemeler bilançosu açığının daha da artmasına neden olması,
- Uygulanan aşırı değerli kur politikaları,
- IMF'nin öngördüğü programlara uymadan dış borç erteleme ve uluslararası ticari kredi almanın da imkanı olmadığı için bu koşullar altında ülkenin uluslararası alanda güvenilirliğinin zayıflaması, (Öztürk,Nas,İçöz,2008;18)
- KİT'lerin ürün fiyatlarının maliyetlerin altında belirlenmesi
- Aşırı istihdam yapılması,
- KİT açıklarının devlet tarafından sürekli finanse edilmesi,
- Dış ticaret açıklarının para basma ve dış borç alımları ile finanse edilmeye çalışılması,
- Alt yapıların yetersiz olması ve sanayinin gelişmemesi,
- IMF, WB, OECD gibi uluslararası kuruluşların ağır şartları,
- Siyasal istikrarsızlıklar,
- Kurulan koalisyon hükümetlerinin anlaşamaması.

Bilinen tüm bu sebepler sonucunda 1980 yılında yaşanan siyasal krizler ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle Süleyman Demirel hükümetinin altında imzası bulunan, ekonomik istikrar tedbirleri olarak tarihe geçmiştir. Liberal politika ekonominin merkezini oluşturmasında etkili bir karar olmuştur. Verilen kararlarla ülke serbestleşme yolunda ve ülke dışından dayatan bir yapı dönüşüm sürecine girmiştir (Cizrelioğulları,2013;61).

Bu programın temel ilkelerini bu şekilde sıralayabiliriz

1. ‘‘Türk parasının değeri yabancı paralara göre büyük ölçüde düşürüldükten sonra kontrollü olarak dalgalanmaya bırakılmıştır’’
2. ‘‘İthalat serbestleştirilerek özendirilmiştir’’
3. ‘‘Dövizin ve diğer fiyatların oluşumu piyasaya, yani arz ve talebe göre bırakılmıştır’’
4. ‘‘Faiz oranları dövizde olduğu gibi yükseltilmiş ve daha sonra kontrollü olarak serbest bırakılmıştır’’
5. ‘‘Ekonomide devletin ağırlığı azaltılmış ve KİT mallarına zam yapılmıştır’’
6. ‘‘Ücretlerin ve taban fiyatlarının enflasyonun gerisinde kalacak biçimde ayarlanmıştır’’
7. ‘‘KİT ürünlerinin belirlenmesinde KİT'lere özerklik tanınmış; temel mal ve hizmet dışında kalan mal ve hizmetlerin fiyatlarını belirlemede KİT'ler serbest bırakılmışlardır’’
8. ‘‘KİT'lerin temel mal ve hizmetlerinin kapsamı daraltılarak bazı temel mallara uygulanan sübvansiyonlar kaldırılmıştır’’
9. ‘‘Yabancı sermaye girişini özendirmek için mevzuatta değişiklikler yapılmış ve yabancı Bankaların Türkiye'de şube açmalarına olanak tanınmıştır’’
10. ‘‘Kalkınmada sanayileşme yerini ihracata dayalı kalkınmaya bıraktığı için ihracatı özendirici; İhracat kredileri, gümrük muafiyeti gibi tedbirler alınmıştır’’ (Çavdar, 2004, s:258)

24 Ocak Kararlarının etkisini dış ticari işlerde gözlemlemek mümkündür. Döviz değerinin günlük belirlenmesi, TL'nin yabancı para birimleriyle en çok da dolar, mark vb. paralar devamlı değer kaybederek ülke içi üretim mallarına müteveccih dış talebi arttırmıştır. Dışa satımın artırılması TL'nin üzerindeki manüpilasyonlara dayandığı için içeride karşılayabilecek sanayi yaratılamamıştır. En olumsuz şey borçlanma süratinin artmasıdır (Yeldan 2001 s:39).

4.1.2. Özal Dönemi Öncesi 24 Ocak Kararlarının Türkiye'ye Olan Etkisi

Türkiye ekonomisine yeni bir program olarak uygulamaya sunulan yenilemeler ve açılımlar dahilinde bilinen istikrar tedbiri liberalleşme ekonomi yoluna geçiş döneminde bir çatırdama noktası olarak oldukça değerli yere sahiptir. Asıl amacı iç talebi kısarak ihracatı arttırma yolu ile ekonominin serbestleşmesini sağlamak ve ekonominin dışa açılmasını hedeflemektir. Süleyman Demirel tarafından kurulan azınlık hükümetinin 1980 yılında, Turgut bey'e kapsamlı görev vererek ekonominin yönetim sisteminde başa getirmesi ile Özal ve ekibinin kurduğu 24 Ocak Kararları adı altında hazırlanan pakettir (Saygılıoğlu, Dünya Gazetesi,24.01.2018). Özal'ın dışa açılma amacıyla belirlediği stratejiler vardı. İç talebi kısıtı büyük zamlar ve devalüasyon yapıldı ithal mallar bir anda pahalı hal getirildi. Faizler serbest bırakıldı ve çok sayıda banker büroları açılmaya başlandı. Özal ihracatı özendirdi ve sürekli Türk malları dış piyasalarda ucuza satıldı. İhracata parasal teşvikler verilirken, vergi iadesi de sağlandı. Sonuç ihracatın patlaması olurken, İhracat/GSMH 1979'da yüzde 2.77'lerde iken, 1989 a kadar her yıl devamlı olarak yükselme gösterdi 10.7 ye kadar ulaştı. Bu gelişme devam ederken, önemli hususlardan biride ithalatın ihracattan daha hızlı artıyor olmasıydı. Dolayısıyla dış ticaret açığı durmaksızın büyüyor ve 1981'de 4.7 olan ihracat 1990'da 12.9 milyar dolar, yine 1981'de 8.9 olan ithalat 1990' da 22.3 milyar dolar olmuştu. Ve dışarıya açılma programı pahalıya patlayarak Türkiye ile IMF arasında büyük bir bağ kurmuştu. Uluslararası alanda küreselleşmenin yansıması olarak kabul gören "yapısal uyum" programı başlarda iyi sonuç vermiş olsa da döviz kuru yükseltilip, çok büyük zamlar yapılmış iç talep ve enflasyon kısıldı. İthalatı mümkün malların listelerinin genişletilmesi ile parası olan piyasa da her türlü malı bulmaya başladı (Oran, 2001, s:18).

Bir diğer hususiyette de ithal mallara getirilen kotayla ulusal sanayi burjuvası koruma altına alınmış oldu. Devletin bu denli iş gücü piyasaları ve kamu işletmeleriyle yatırım tercihleri aracılığıyla ülkeyi döviz ve finansman sıkıntılarına sürüklemişti (Yeldan,2001:38). Ülke ekonomisi, içerden ve dışardan etkiler nedeniyle oldukça zorlu bir süreç içine girmişti. Döviz bunalımlı durum çeşitli malların bulunamamasından kaynaklanan yokluk, enerjideki üretim hacminin yetersiz olması, petrol gibi birçok yan ürünün ithal edilememesi bunalımı adeta belgelemişti. Türkiye dışarıdan alınacak kredilere ihtiyaç hissettiği dönemde IMF'in kredilerinden

faydalanmak istediği önlemleri alması gerekmişti ve 24 Ocak 1980 Kararları bu istikrar önlemlerindedir. Ancak bunun daha önceki planlanan yardımlardan farkı, ülke ekonomisinin girdiği bu darboğaz ve bunalımdan kurtulmanın yolunun tekrar kredi bulmak olduğunu doğrulanmıştı. Türkiye'nin içinde bulunduğu bu zor durumu o döneme ait ekonomik tedbirlerin alındığında, görevi üstlenenlerden biri olan ve daha sonrasında yaptığı açıklamada ifade eden Hasan Celal Güzel "*İstikrar önlemleri alındığında 24 Ocak gece saat 1.5 civarındayken Özal'la birlikte Dışışleri Bakanlığının muhaberat kısmından İMF merkezine operasyon tamam döviz bekliyoruz*" diye mesaj çekti diyerek anlatmış ve o günkü durumu "Türkiye öyle bir döviz sıkıntısı içindeydi ki bir günün bile çok önemli sıkıntıları olabilirdi nitekim ertesi gün döviz geldi" diye açıklama yapmıştır (Birand ve Yalçın, 2001, s:81).

4.2. ÖZAL'IN KİŞİLİĞİ FİKİRLERİ VE POLİTİKA ANLAYIŞI

1980 yılında gerçekteşen darbe sonrasında askeri yönetim ülke yönetimine el koymuştu. İlk olarak 06.11.1983'te seçimler sonrasında da Turgut Bey'in Anavatan Partisi (ANAP) büyük başarı gösterip seçimden tek parti olarak çıkmayı başardı. Bu başarısı ile ANAP lideri Turgut Özal, Türk siyaset yaşamında hem yeni bir çağın açılmasına hem de iç ve dış politikanın merkezine ulaşmayı başarmıştır. Siyasal hayatını, yönettiği politikalarla yoğun etkileyen ve bir o kadar da güzel gelişmelere imza atan Özal, günümüze ait siyasetinin Şekil bulmasına dair de önemli bir yol haritası bırakmıştır. Kendine has belirlediği tavır ve benimsediği düşünce yapısıyla ülke içinde ayrı bir yer kazanmıştır. Özal siyasi yaşamında hedeflerine öncelik vermiş ve yaptığı icraatlar la eski politikacılardan farklını ayrılmıştır (Ataman, 2003, s. 349-352). Batılılaşma çizgisi ve laiklik doğrultusunda her fikri ve inancı hoşgörölü yaklaşım Őekli Özal'ın dış politikasının anlayışında temel yapısını oluşturmuştur. Özal bir ülkenin kalkınabilmesinin Amerika benzeri modellerle olması kanısındaydı bunu daima çekinmeden içtenliğiyle dile getiriyordu. Hatta bu görüş ve düşünceleri sebebiyle bazen "*Amerikanacı*" olmakla suçlanırdı. Elde ettiği başarıyı, özgürlük yolunda oluşu ve Osmanlı gibi çok uluslu bir sisteme bağlıyordu. Özal kişilik olarak ılımlı ve uzlaşmacı bir yapıya sahipti. Devlet içi siyasetinde de ilişkilerini hep iyi ve seviyeli düzeyde tutmuştur. Gerek İş adamları, sivil bürokrasi, gerekse açık olarak olmasa da cemaat tarikat veya ordu ile ilişkilerini her zaman pozitif düşünce yapısı ile yönetmiştir. Aslında Özal toplumun her kesimine eşit ölçüde yaklaşan ama kendi

içinde dindar bir yapıya sahip gelenekçi bir kişiliktir. Toplumun kendine has öz bağlarıyla birbirine kenetlenmesini savunur fakat batıcılık anlayışından da ödün vermemiş duruşu ile farklı bir imaj çizerdi. Özal'a göre iki kavramda birbirine koşut olarak ilerlemeli fakat zıtlaşıp çelişkili bir zeminde bulunmalıydı. Din değerlere çeşitli diğer anlayışlara olan ilgisi Özal askerden değişik bir düşünce yapısına sahip olduğunu doğrulamış olsa da bu kendisi için çok büyük bir sorun teşkil etmemiştir. Özal 80'li yılların öncesinde de yaşanan bölünmüşlük geçmişin ve yaşanan üzücü olayların üzerine siyasi hayatı boyunca ılımlı, birleştirici kaynaştırmak için mücadele edici bir tutum sergilemiştir. Dolayısıyla bu olay yalnızca sağ bir arada tutmakla yetmemiş Ülkenin her kademe ve kesiminden, her düşünce ve anlayışı benimseyen vatandaşlarını da bir arada tutmayı başarmıştır. Ne yazık ki 1960-70 yıllarında yaşanan siyasi dengesizliğin getirdiği düşünce inanç gerek dini çekişmeler nedeniyle Özal öncesi siyasi gruplaşmaların bedeli Türkiye için oldukça ağır olmuştur. Özal dönemi bütün kutuplaşmaları ortadan kaldırmış ve ülke için fayda odaklı bir anlayışı benimseyip hayatı geçirmeyi ve sürdürmeyi hedeflemiştir.

İlkeleri arasında komşu ülkelerle ikili ilişkilerde daima iyi geçinmeyi prensip edinip, dini siyasi ve etnik ayrılıkları göz ardı etmiştir. Dış politikada Amerikan Kapitalizmini yada Rusya'nın Komünist düşünce yapısını sorun etmemiş hatta İran ile mezhep ayrılığını hiç dile getirmeden daima iyi ve yeni ilişkiler kurma yolunda adımlar atmıştır (YAŞAR, 2018 sy) Bu bağlamda Özal, aslında Türk siyasal hayatını oldukça gelişmiş bir çerçeve içerisine koyarak, ileriye yönelik olumlu etkileri olabilecek oldukça iddialı hedeflere yatırım yaparak icraatlarıyla önceki politikacılardan önemli ölçüde bir fark yaratmıştır. Dolayısıyla çok yönlü bir görüş ve düşünceye sahip, toplumsal adaleti savunan, politikada ekonominin serbestliği anlayışını kapsayan liberal bir düzen sağlamayı amaçlamayan, toplumun her kesimini saran bir düşüncü kabullenip, Yeni Osmanlılık fikirlerinin hayata geçirilerek stratejiler belirlemesi gibi çok değerli konuda ismi geçen Özal halen bugünde siyaset için örnek oluşturduğu kabul edilmektedir (Daban,2017 sy). Özal' la birlikte Türkiye, önemli birçok gelişmeye imzasını atmıştır. Çünkü Özal'ın benimsediği konulardan biri, devletlerarasında, ekonomiye dayalı ikili ilişkilerin sağlanmaya çalışılması olmuştur. Bunun yanı sıra ülke içindeki ekonomik refahın sağlanmasını da önemsemiştir. Farklı bir deyişle, ülke içerde ve dışarda politikaya çizgisinde aldığı

kararların hepsini ekonomik iyileşmeyle barış içeren sözler hedefleri arasında olmuştur (DABAN, 2017 Sayı: 33).

4.3. BAŞBAKANLIK DÖNEMİNDEKİ GÖRÜŞLERİ VE DIŞ POLİTİKAYA ETKİSİ

6 Kasım 1983 tarihinde iktidara gelen Özal, 1983-89 yıllarında hükümetin Başbakanlık göreviyle yürütmüştür. Dış politikaya bakış açısıyla hayalperest bir izlenim bırakan Özal'ın planları arasında, "Adriyatik'ten Çin Denizine Türk Dünyası" hedefi olduğu görülmüştür. Bu düşünceler kapsamında dış politika bakımından çok işin olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca planlarından biri olan Yeni Osmanlıcılık düşüncesini de gerçekleştirebilmek amacıyla ilk adımı Karadeniz Ekonomik İş Birliği kapsamının genişletilmesi gerekliliğinin önemini vurgulamıştır (Akıllı, 2016, s:74-77). Yine bir diğer öngörü ise *'medeniyetin herhangi bir topluma ait olmaması'* görüşünü benimsemiş olmasıydı. Böyle bağlamda medeniyete ışık sağlayan devletlerin başında Türkiye'nin de varlığı inancındaydı. Zira Türkiye dünyadaki din ve mezhep farklılıklarına saygı ve hoşgörü ile yaklaşmış ibadethane ve eğitim alanlarına da gerekli hassasiyeti göstermiş, Türkiye için medeniyetin önemini vurgulamıştır (Çınar, 2011, s.6-8). Özal'ın bulunduğu dönemde Türk dış politikasındaki ilişkilerin temel yapısını özgür piyasa ekonomisiyle çizdiği politika çerçevesinin oluşturduğunu biliyordu. Aslında ülkenin çevre komşularıyla birleşen ilişkileriyle sürekliliği olan barışçıl istikrar oluşturulacak güvenlik arzusunundaydı. Dünyada barışının sağlanabilmesi ve ekonomi alanında ticaretle iş birliklerinin uzun süreyle ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi açılardan karşılıklı beklentiye girmesinin mümkün olabileceği düşüncesindeydi. Bu durum Özal için komşularını karşısına ilk olarak birer tehdit unsuru olmaktan ziyade ticari iş birliği ile ilişkilerin her alanda karşılıklı gelişmesi, bulunduğu bir ülkeyi amaçlıyordu. Bu nedenle ilişkileri zedeleyecek sorunlar olduğunda siyasi platformlarda zaman kaybederek çözüm yolları bulmak yerine, pragmatik yollarla, mevcut sorunları dondurarak ilişkilerin düzelmesi ve geliştirilmesine odaklı öncelikler belirliyordu. Her anlamda ekonomi ve ticari iş birliğini ön planda tutmak Özal için daha akıllıca geliyordu. Bunu şu şekliyle ifade anlatıyordu, *"Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler ne kadar geniş kapsamlı ve uzun vadeli olursa, ülkeler arasında, bölgede ve dünyada o oranda da istikrar, barış ortamı dost hane ilişkiler ve ticari birliktelikte sağlanır"* Ve yine Özal dönemi içerisinde

Türkiye'nin dış politikasında hem komşu ülkelerle hem İslam dünyasıyla ve hem de Batı ile ilişkilerin geliştirilmesinde daha önceki dönemlere oranla bir denge ve istikrar politikası takip edildiği gözlerden kaçmamıştır. Bu anlamda Türkiye'nin jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik konumu da göz önünde bulundurmıştır. Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir köprü vazifesini görebilmesinin Türkiye açısından oldukça önemli bir konum olduğunun farkında olarak, hem Batı hem de İslam ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesini birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak nitelendirmiştir. Ancak bu denge politikası düşünüldüğü gibi Türkiye'nin Batı'yla olan bütünleşme amacına bir alternatif olarak düşülmemiştir. Köprü görevinin beklenildiği gibi yerine getirilmesi istenirken, köprü'nün bağlamak istediği kıyılarında birbirlerine olan alakaları önemliydi. Yani Özal' a göre köprü'nün iki ucunun da aynı oranda sağlam temel ve bağlantıları olmasını hedeflenmişti. Özal 1987 bütçesi üzerinde 1986 tarihinde meclis'te yaptığı konuşmasında bunu şöyle ifade ediyordu: *"Ülkemiz gelişmiş Batı ülkeleriyle zengin petrol kaynaklarına sahip İslam ülkeleri arasında stratejik bir mevki ye sahiptir. Bulduğumuz bu mevki'nin hem avantajları ve hem de bize yüklediği bazı güçlükler vardır. Her köprü, birbirinden ayrı düşmüş iki kıyıyı birbirine nasıl bağlar ise, ana tercihleri farklı olan bu iki kültürü kendi yapımızda tenakuza düşmeden yekdiğerine bağlamak mecburiyetindeyiz."* (Ankara, 1986 s:17).

Dünya geneline bakıldığında belirsizliklerin ırksal çatışma ve harplerin çok yoğun yaşandığı topraklardan olan Orta Doğu'ydu. Özal'ın Orta Doğu politikasına yön veren temel hedefi ekonomik iş birliğini hayata geçirmek istemesiydi. Bu nedenle Özal, öncelikle Irak ve İran'la yakınlık ve ekonomik iş birliğine girişmiştir (Çalış, a.g.e., s.25-27). Özal' dan öncesi hükümetler için Orta Doğu ülkeleri ile ekonomik, siyasi alanda devamlılık sağlanamadığı ve uzaklık yaşandığı söylenir. Bu kopukluğu Özal yok etmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Çünkü Özal bir Orta Doğu ülkesi olarak ileride komşusu olan ülkelerin sorunların kendi ülkesi için de problem olabileceğini düşünerek Irak, İran, Suriye ve diğer ülkelerle çeşitli alanlarda işbirliğinde bulunmak istemiştir. Ve Orta Doğu'da Türkiye'nin güç ve saygınlık kazanması için yerini sağlamlaştırarak koruması gerektiğini vurgulamıştır (Gönübol, 2014, s.191-193). Türkiye'nin İslam tarafında olan ülkelerle siyasi, ekonomik, askeri, güvenlik gibi birçok önemli ilişkileri yine Özal sürecinde artmıştı. 24 Ocak Kararları yönünde politikasını büyüten özen gösteren Özal, Orta Doğu'ya yönelmiş olan hedeflerini de tüm İslam devletlerine anlatıp paylaşmaya çalışmıştır. Şahsi olarak

İslam dinine olan ilgisi Özal'ın diğer İslam ülkeleriyle ilişkilerinde yolunu basit bir şekilde açmıştır (Gönlübol, a.g.e., s.193-195).

4.3.1. Liberallik ve Ekonomi Odaklı Dış Politika

Liderliğe hızlıca bir liberal umut paketiyle başlayan Özal başbakanlığı süresince daha çok ekonomik liberalleşme ile uğraştı. Ülke dışı piyasa ilkelerinin hakim olması için gerekli uygulamalar yaptı. İlk yıllarda ihracatı arttırabilmek amacıyla ihracat sübvansiyon, fiyat istikrar fonu, vergi iadesi, belli vergi, fon ve ödemelerden muafiyetle birlikte katma değer ve gelir vergilerinden muafiyet, gümrük vergisinden muafiyet, ihracattan elde edilen dövizin serbest kullanımı, ve Eximbank kredilerinden yararlandırılma gibi teşvik unsurları kullanıldı. Artık İhracatçılar ham maddeleri ve yarı-mamuller ile paketleme maddelerini gümrük vergisi ödemeksizin ithal edebiliyorlardı. Tanınan bu ayrıcalıklar daha sonra dereceli olarak kaldırıldı ve böylelikle dış ticaretin tam serbestleştirilmesi aşamasına geçilmiş oldu. Dış ticaretin önemli bir adımı olarak görülen ithalat da tamamen serbestleştirildi. İthalatta liste yeniden düzenlenerek çok fazla sayıda mala getirilen kotalar kaldırıldı ve Uluslararası ticaretin yasaklı birkaç maddesi dışında yasaklanan başka madde kalmamış oldu. Dış ticaret hacmini arttırmak niyetiyle birçok ulusal teşkilatta aktif görevler üstlenen Özal Türkiye ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) ile Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) ülkeleri arasındaki “ekonomik sınırları” kaldırmaya yönelik çabalarda bulundu. Ortadoğu ülkelerine, Orta Asya Türk Cumhuriyet'lerine, ve hatta Amerika Birleşik Devletleri'ne serbest ticaret antlaşmaları tekliflerinde bulundu (Özal, 1994, sy). Ekonomik liberalleşmeyi sağlamak ve dış ticaret hacmini yükseltmek özel ve kamu kuruluşlarından oluşmuş Ekonomik İlişkiler Konseyi'ni kurdu. Buna benzer örgütler aynı amaçlarla Türkiye ile diğer pek çok ülke arasında karşılıklı olarak da kuruldu. Ekonomik liberalizmin gereği olarak “ithalatı kısıtlama” çabaları terk edilip “ihracatı teşvik” politikasına geçildi. Sembolik “yerli malı” kutlamalarına son verildi. İdeolojik düşünüş ve rejimi kurtarma kaygısı yerine, işler ekonomik mantıkla yürütülmeye başlandı. Bunun en belirleyici neticesi, dış ticaretin yön değiştirmesi ile ortaya çıktı (Ataman, 1999, sy.).

4.4. CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI

1980 askeri darbesinden sonra yaşanan kısmi demokratikleşmeyle ordunun siyasetteki etkisinin giderek azalması ile Turgut Özal'ın dış politikadaki düşünce ve uygulamaları önemli derecede çoğalmıştır. Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından hayatını kaybedene kadar geçen dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Dolayısıyla aynı düşünce biçimine devam eden Özal Cumhurbaşkanlığı sürecinde de dış politika yapımının en etkili aktörü olmuştur. Türkiye'nin dış politikasını o dönem içinde en çok meşgul eden birinci Körfez Savaşı olmuştur. 1990 yılında yaşanan Körfez Krizi sırasında Özal Cumhurbaşkanıydı ve Cumhurbaşkanlığı makamının dış politikanın belirlenmesinde önemli bir karar verme mekanizması bulunuyordu ve böylesine etkili olmasının iki önemli sebebi vardı. En son kabul edilen 1982 Anayasası Cumhurbaşkanının yetkilerini artırmış ve onu karar alma sürecinin önemli noktalarından biri olarak tanımlamıştı. Ancak bu durum için daha da önemli bir ayrıntı olan konu, Özal Cumhurbaşkanı olduğunda kendisine hem yakın hem de sadık biri olan Yıldırım Akbulut'u ANAP'ın başına getirerek ülkeye Başbakan yapmıştı. Dolayısıyla dış politika yapımında en etkili aktörlerin başında gelen hükümet, Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde aslında karara bir onay verme makamına dönüşmesine neden olmuştur (Eriş, 1996 s:260). Parlamento ve muhalefet partide meclisteki oy çoğunluğunun iktidar partisinin kontrolünde olması nedeniyle Körfez Krizi süresince alınan ve onaylanan kararlarda devre dışı kalmıştır (Eriş, 1996: 258).

Türkiye, krizin ortaya çıkmasıyla birlikte ABD'nin önderliğinde girişimlere tam destek vererek Irak'ı karşısına almaktan rahatsızlık duymamıştır. Kriz boyunca Cumhurbaşkanı Özal izlediği politikada çoğunlukla hükümet, Dışişleri Bakanlığı ve ordunun görüşlerini alma gereğinde bulunmadan kararlar almıştır. Aslında Özal'ın bu süreçte izlediği politikanın amaçları kriz boyunca ABD'ye vereceği tam destekle Türkiye'nin Batı ve ABD nezdinde önem kazanarak değerini yükselteceğini düşünmüştür. Böylelikle Türkiye hem daha fazla Amerikan yardımı almış olacak hem de AT üyeliği başta olmak üzere Yunanistan ve Kıbrıs meselelerinde ABD'nin siyasi desteğini arkasına alacaktır. (Abramowitz,2013 s:42) Ayrıca Özal Irak lideri Saddam Hüseyin'in bölge için önemli bir tehdit olduğunu düşünerek Uluslararası bir müdahale

sonucu onun düşürülmesini de istemiştir. Dolayısıyla Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonucunda Irak'ın siyasi gücünün değişeceğini ve Türkiye'nin bu süreçte aktif olarak Musul ve Kerkük üzerinden söz hakkı olabileceği düşüncesini belirtmiştir. Çünkü Özal' a göre bu süreci yönlendiren bir ülke olmazsak başka güçlerin bu boşluktan faydalanabileceği çok açıktır (Çandar, 2013 s:32). Yine bu dönemde 08.1990'da Irak Kuveyt'e saldırmasından sonra Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi toplanarak Irak' a yaptırımlar uygulatacak yönde bir karar almışlardır. Bu kararın alınmasının hemen ardından Cumhurbaşkanı Özal Bakanlar kurulunu toplayarak Irak petrollerini uluslararası pazarlara taşıyan Kerkük Petrol Boru Hattı'nın kapatılmasına yönelik karar almıştır. Aslında Özal bu kararı ile ABD'den gelecek olan kapatma isteği yerine biz bu kararı önceden aldık ve uyguladık havasını oluşturarak ülkenin herhangi bir siyasi baskıya maruz kalmasının önünü kapatmıştır (Barlas, s:122). Ancak petrol boru hattını kapatma kararı Irak' a mali yönden bir tokat etkisi yaratsa da Türkiye' de ekonomik olarak bu zarardan payını almıştır. Irak' a yönelik uygulanan yaptırımlar ve diplomasi çabaları sonuç vermeyince BM Güvenlik Konseyi 29.11.1990' da aldığı yeni bir düzen Irak'ın 15.01.1991' e kadar Kuveyt' den çekilmesini istemiş ve eğer bu durum aksini yaşatırsa üye ülkeleri de Irak' a karşı silahlı güç kullanımı konusunda yetkilendirmiştir. Ancak beklenilenin aksine Irak geriye adım atmayınca ABD'nin önder olduğu uluslararası bir güç oluşturularak Irak'a karşı Çöl Fırtınası olarak adlandırılan askeri bir operasyon başlatılmıştır. Bu operasyondan başlamadan önce ABD'nin Türkiye'den üç isteği olmuştur. Bunlar, İncirlik öncelikli olmak üzere Türkiye' deki üs ve askeri tesislerin kullanımı, Irak'ın askeri gücünün bir kısmının kuzeyde tutulmasını sağlamak amacıyla Türkiye'nin Irak sınırına asker yerleştirmesi ve bir Türk birliğinin de Suudi Arabistan' da bulunan uluslararası güce katılmasıydı (Abramowitz, s:40). Özal bu isteklere olumlu yaklaşmıştır. Yabancı askerlerin Türkiye'nin belirli bölgelerine girmesi, Türk askerinin yurt dışına gönderilmesine yönelik tezkerenin TBMM'den geçmesini sağlamıştır (Aral, 2001 s:79). Ancak Türkiye için önemli konumlarda bulunan kişiler ve bazı hükümet üyeleri tarafından ABD'nin üçüncü talebi olumsuz karşılanmıştır ve muhalefet partilerinin de bu duruma karşı aleyhte bulunmasıyla ülkede savaş karşıtı bir ortam oluşmuş ve Türkiye savaşa doğrudan katılmamış ama ABD'nin de iki isteğini yerine getirmiştir. ABD'nin önderliğindeki güç Irak'ı Kuveyt'ten kısa bir zamanda çıkarmayı başarmış, Özal'ın düşündüğü gibi Saddam'ın düşüşü gerçekleşmemiştir. Savaş sonrasında Saddam Hüseyin'in Irak'ın kuzeyindeki Kürtlere karşılık başlattığı operasyon

neticesinde çok sayıda Kürt sığınmacı Türkiye'ye gelmiştir. Yaşanılan bu gelişmeler sonrasında Özal ülke paralelinin kuzey bölgesinde uçuşu yasak bölge olarak beyan etmiştir ve bununla Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürtlere yönelik saldırıları engellemek istemiştir. Uluslararası gücün 1991 Temmuz'unda bölgeden çekilmesi nedeniyle, Saddam'ın yine Kürtlere karşı olası bir saldırı planını caydırabilmek maksadıyla Türkiye Çekiç Güç adlı uluslararası acil bir müdahale gücü ve huzur operasyonu oluşturmuştur (Arı, 2010, s:45/46) Bölgenin değişen koşulları nedeniyle Özal, İran'ın Irak'ın güneyinde bulunan Şiiilerle ilişkilerini arttıracaklarını düşünerek bölgede bulunan Kürt nüfusu ile Türkiye'nin yakınlığını geliştirmesi gerektiğini düşünmüştür(Çandar, s:33). Bu yüzden Özal, Irak Kürt liderleri Celal Talabani ve Mesud Barzani ile kurduğu karşılıklı diyalog dışında, Türkiye içinde de Kürt kimliğinin tanınması doğrultularında adımlar atmıştır. Aslında Kürt sorununun çözümüne yönelik girişimlere de başlanmıştır fakat Özal'ın vefatının ardından sürdürülememiştir. Bunun yanı sıra Irak'ta oluşan otoritesizlik boşluğunun oluştuğunu gören PKK, Irak sınırlarından içeriye sızarak yaptığı eylemleri arttırmıştır ve böylece 1990'lar boyunca PKK terörü Türkiye'nin en büyük güvenlik sorunu haline gelmiştir (Ataman, 2002 s:128-129).

Türk dış politikasının bu dönemdeki en ilgi çekici konuları arasında Yeni Osmanlılık diye adlandırılan politikası da yer almıştır. 1991 yılında Yugoslavya ve ardından Sovyetler Birliği'nin dağılması dış politikasını Soğuk Savaşın kutuplaşmasına göre şekillendirmiş Türkiye'yi kaygılandırmıştır. Fakat Özal bu durumun Türkiye'nin tarihsel bağlarına sahip olduğu Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya ile ilişkilerini güçlendirecek bir fırsat olduğu görüşündeydi ve bu yaklaşımını 1992' de 3. İzmir İktisat Kongr. yaptığı konuşmasında incelemek doğrudur. *“Gelecek on yıl Türkiye'nin önünde çok büyük bir istikbal açan dönemdir. Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar Müslüman ve büyük bir kısmı Türki olan yeni devletlerle birlikte kendi gücümüzü daha tesirli hale getirebiliriz”* (Güzel, 2008 s:178) Ve Özal'ın düşüncesine göre bu fırsat yerinde kullanılır, doğru politikalar uygulanırsa Türkiye'nin gelecek yılları aslında altın yılları olacaktır. *“Ciddi hatalar yapılmazsa, yirmi birinci yüzyıl Türkiye'nin ve Türklerin yüzyılı olacaktır!”* (Cumhurbaşkanı Özal'ın...”, s:184).

Özal'ın ortaya çıkan bu yeni devletlerle ilişkiler kurma hedefleri, öncelikle bu devletlerin demokratikleşmesi ve ekonomik alanda liberalleşmesi için Türkiye'nin

bu duruma öncülük edeceği düşünülmüştür (Laçiner, s:187). Bu devletler ile bütünleşmeyi hedefleyen Pantürkizm ideolojisinden çok kültürel ve ekonomik iş birliğini öncelikli davranmıştır. (Laçiner, s:191) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) ve Ekonomik İş Birliği (EİB) genişletilmesi bu amaçla atılan önemli adımlardır. Sonuç olarak, Özal 1989-1993 yıllarında Cumhurbaşkanlığı sürecini aktif bir dış politika sürecinde tamamlamıştır.

4.5. ABD İLE İLİŞKİLER

Özal bir açıdan Türkiye'yi Amerikan düzeninde ekonomiyle güvenlik bakımından yeniden oluştururken, diğer taraftan da ülkenin İslam dünyası ile irtibatı o güne kadar en fazla genişleten lider durumundaydı. İçte geniş sermaye desteğini almış olan Özal dışarıdaki mühim desteği ABD olmuştur. Bu destek hem yönetim den, hem de ABD mali çevrelerinden geliyordu. Amerika'yla samimiyeti geçmişe uzanıyordu. IMF'yle birlikte 24 Ocak istikrar önlemlerinin alınmasında doğrudan görev yapmıştı. Özal'ın din içerikli yatkınlığı ABD'de Türkiye'yle ilgili görevli kişiler tarafından bilinmekle birlikte, kendileri açısından rahatsız edici bulunmamıştı. Özal 1985'te Paris'te yapılan konferansta, İslam'la kapitalizmin birleşimini yapmaya çalışmış ve ikisinde de fiyatların piyasa da belirlendiğini söyleyerek bunların temelde birbiriyle çelişmediğini ileri sürmüştür (Oran, 2001: s.49). Turgut Özal'ın başkanlığında Amerika ile ilişkiler genelde yakındı ve altın yıllarını yaşadığı söylenebilir. Gerek Orta Doğu'da oluşan gelişmeler neticesinde Türkiye geçirdiği ekonomik yenilenmeyle iki devletinde birbirine duyduğu ihtiyacı olduğundan daha fazla arttırmıştı. Özal ABD ile iyi ilişkiler sağlamanın Türkiye tarafında politika izlemesi için büyük fayda sağlayacağı düşüncesine dayanıyordu. Özal'a göre, Türkiye, Yunanistan Başkanı Yorgo Papandreu gibi çatışmacı ve uzlaşmaz bir yolu tercih edecek olursa, bu politika Ermeni ve Rum lobilerinde faydayla güçlendirecekti ve sonuçtan ülke olumsuz etkiyle çıkacaktı. Zaten Özal Türkiye'nin bu konudaki ekonomik sınırlamalarının da farkındaydı. Dolayısıyla öncelikli olarak pürüz içeren durumları ortadan yok etmeye çalışmıştı. Ermeni karar tasarıları, Türk Yunan münasebetiyle Kıbrıs sorununun ilişkilere yansımaları şeklinde konuları küçümsemesi ve ödün verici bir izlenim yaratmamasının nedeni buydu. Özal da iktidara geldiği sürede dış politikası süregelen özelliğini devam ettirmiş Batı savunmasına bağladığı stratejik katkıların bedeli olarak yardımların artmasını savunmuştu. Sonraları ise yardım talebinde bulunmak yerine

ticarete ağırlık vermeye çalıştı. İlişkilerde beklenenin üzerindeki hususiyete ABD verdiği bağış Türkiye'nin beklentilerini tam olarak karşılayamadı. Ayrıca Ermeni sorunu, Kıbrıs Türk-Yunan ilişkileri gibi birçok konuda ABD'yle ilişkilerde sorunlar yaşanmaya devam etti. (Oran, 2001: s.50)

Yönetimin ABD ile ilişkiler kapsamındaki ilk olayı 1974 Kıbrıs Müdahalesi sonrasında NATO'nun askeri kanadın çekilen ve yeniden dönmeyi arzulayan Yunanistan üstündeki vetonun kaldırılmasıyla olmuştur. Darbenin sonra 17 Ekim 1980'de NATO Kuvvet Komutanı Bernard Rogers, MGK Başkanı Kenan Evren'i Yunanistan'ın geri dönüşü konusunda ikna etmiş ve Türkiye 1980 Ekim'de Yunanistan'ın tekrar NATO'nun kanadına yerleştirilmesini kabul etmiştir. Aslında bu karar tek başına askeri yönetimin aldığı bir karar değil, aksine 12 Mart 1979'da başlamış ve toplam da on altı görüşmenin yapıldığı müzakere sürecinin sonunda atılmış bir adımın sonucuydu (Türkmen, 2012: 149). Dolayısıyla 12 Eylül darbesi ABD ile ilişkilerde radikal bir kırılmayı temsil etmemiş, 1960'lar ve 70'lerde yaygınlaşan Amerikan karşıtlığını ortadan kaldırarak iki ülke arasındaki yakın ilişkilerde sorun çıkarıcı toplumsal muhalefeti ortadan kaldırmıştır. Böylece Amerikan karşıtlığının yerini Amerikan yakınlaşmasının aldığı 1980'li yıllar da gerek askeri yönetim, gerekse Turgut Özal hükümetleri Ankara ve Washington arasındaki ilişkilerin yeniden inşa edilmesinde herhangi bir sorunla karşılaşmamışlardır. Ekim 1983'te ABD ile yapılan ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu kapsamında savaş uçaklarının ortaklaşa üretimine ilişkin anlaşmanın ardından Ankara, Washington'a İncirlik Üssüne sevkiyatların kullanımı için izin vermiştir (Bölme, 2012: 317-318). Mutabakat Antlaşması Washington için asıl değerini 1991 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı sırasında göstermiş ABD savaş uçakları anlaşma kapsamında modernize edilen havaalanlarını Irak'ın bombalanması esnasında kullanmıştır. İki ülke arasında gelişen ilişkiler Türkiye'nin ABD'den aldığı dış yardımlara da yansımıştır. 1981 yılında Türkiye'ye gerçekleştirilmiş olan Amerikan yardımı ambargonun başladığı 1974 Kıbrıs Müdahalesinin öncesine bakıldığında dört kat artmıştır. Daha sonra da artmaya devam eden Amerikan yardımları 1981'de 350 milyon dolar iken, 1985'te yaklaşık olarak üç katı kadar yükselmiştir. Türkiye 1980'li yıllarda İsrail ve Mısır'dan sonra en yüksek yardımı alan üçüncü ülke konumuna yükselmiştir. Yardımların artmasına rağmen ticari ilişkilerde hiç bir ilerleme kaydedilmemesi ve yapılan yardımlarda öncelikli olarak insan hakları konularının dile getirilmesi Türkiye'yi rahatsız etmiştir.

Özal hükümeti 1984 yılında uzatmaya gidecek Savunma ve Ekonomik İş birliği Antlaşmasına ilişkin tartışmalar sırasında bu rahatsızlıkları gündeme getirmiş olsa da, ABD bu durumu kabul etmemiştir. Buna rağmen Türkiye Savunma ve Ekonomik İş birliği Antlaşmasını Mart 1987'de beş yıl daha uzatılmasını onaylamıştır. Ancak antlaşmanın uzatılması görüşmelerinde ABD yine kendi çıkarlarını da ilk öncelikli bulundurarak Türkiye'ye yapılan yardımlarda hibe oranının artırılması ve teröre karşı ortak mücadele gibi öneriler karşısında, İncirlikte bulunan ABD uçakların sayılarının artırılmak ve Konya Ovası üzerinde yine ABD savaş uçaklarının eğitim yapabilmesi gibi düzenlemelerden oluşan ek bir protokolü Ankara 'ya sunmuştur (TDP, 2005: 57).

4.5.1. Özal Dönemi Türkiye'ye Gelen ABD Yardımları

Türkiye'ye yapılan ABD'nin yaptığı askeri ve ekonomi bağışları ölçüsü ve koşulları bakımından Türkiye'yi çok memnun edemedi ve ilişkilerde sorular meydana geldi. 1961 tarihli Foreign Assistance kapsamında hibeleri içeren Askeri Yardım Programı ve Türk Subay ve Personelinin de eğitim için yararlandığı Uluslararası Askeri Eğitim Programı (IMET) uygulamaya koyulmuştur. ABD vazgeçtiği her türlü kullanılmayan silahlar, malzemeler askeri yardım kapsamında verilirdi ve uygulama 1989' da sona erdi. Aslında 1980'ler boyunca devam edip sonrasında değişikliğe uğrayan bu uygulamada, silah alımını karşılamada kullandığı yöntem olan FSM öne çıkmıştır. Türkiye ilk olarak 1972'den beri almaya başladığı FSM kredileri kısa ve uzun vadeli olarak almakta ve türüne göre 1-3 ya da 10 yıllık ödemesiz dönem sonunda ve yine türüne göre yüzde 5 ile yüzde 14 arasında belirlenen bir faizle geri ödenmekteydi. FSM kredilerin en önemli özelliği de belli bir bölümünün hibe olarak verilmesi durumuydu. 1993'te hibenin tamamen kaldırılmasına kadar Türkiye'nin toplamda aldığı 7.5 milyar dolarlık FSM kredisinin yüzde 60'ı kredi olurken yüzde 40'ı hibe kapsamında verilmişti. Aslında ABD'nin Türkiye'ye sağladığı kredilerin "yardım" adını alması bu hibe unsuru sayesinde olmaktadır. (Oran, 2001: s. 53). ABD'nin Türkiye sağladığı bağış bu sürede askeri ağırlıktan yana oldu. ABD, özellikle bu dönemin başında Türkiye'nin acil olarak ihtiyaç duyduğu ekonomik yardımı diğer Batı ülkeleriyle IMF ve OECD gibi kanallardan sağlıyordu. Bu durum bütün 1980'ler boyunca korundu. ABD'nin Türkiye için sağladığı yardım 1980'lerde oldukça yüksek devam ederken bu dönemin bitimine doğru iniş gösterdi. Bunun asıl nedeni başında ABD'nin dönüşüme destek vermiş olmasıydı. Askeri yardım ise 1980'lerin

ortalarında büyük miktarlara ulaşırsa da dönem sonunda özellikle FMS kredilerinin hibe kısmı büyük düşüş gösterdi. Siyasal ilişkilerde "altın çağ"ın yaşandığı bir dönemde ABD'nin yardım ve ticari ilişkilerde bu tür sorunlar çıkarması Türkiye'de rahatsızlık yarattı. Başbakan Özal, iktidarının bu ilk döneminde Türk dış politikasında çok yaygın bir yaklaşımı savunmuştu. Türkiye, ABD ile bu konuda yaptığı görüşmelerde son 5 yılda iki ülkenin ilişkilerin askeri stratejik, ayrıca ekonomik açıdan dengesizlik çıkardığını bildirdi ve ABD'ye 10 maddelik bir talep listesi oluşturdu. Buna göre; ABD Türk ordusunun modernizasyonuna hız vermeli, Türkiye'ye yapılan yardımı antlaşmaya bağlamalı, yardım ile ilgisiz konular (Kıbrıs sorunu) arasında bağlantı kurmamalı, Dış Askeri satışlardan (FMS) kaynaklanan borçlar silinmeli, savunma sanayinde iş birliğine gidilmeli ve ABD yönetimi Türkiye'nin lobicilik faaliyetlerinde yardımcı olmalıydı. Türkiye ekonomik alanda ilişkilerin çeşitlendirilmesini ve Türkiye'nin ihracatta önündeki engellerin kaldırılmasını da taleplerine ekledi. Ancak Amerika bu taleplerin bir kısmına iyi bakarken bazı kısımlarında değişimi reddetti. Ayrıca, Türkiye, batı Avrupa'yla ilişkilerinin soğuduğu bu dönemde ABD' den destek bekliyor fakat istediği ölçüde yardım almak da oldukça büyük zorluklarla karşılaşılıyordu.

4.6. SSCB İLE İKİLİ İLİŞKİLER

Başbakan olarak hükümetin başına geldiğinde, atmış iki yıllık Türk Sovyet ilişkileri durma dönemi içinde bulunuyordu. 1983 yılında işin başına geçerek 1991' de Sovyetler Birliği'nin dağıldığı yıla kadar sekiz senede Özal iki ülkenin ilişkilerini olağanüstü seviyelere çıkarmayı becerebilmiştir. (Batur, 28.07.1987). Dostlukla başlayan Türk-Sovyet ilişkilerinin tarihine bakıldığında Atatürk'ün vefatından, Özal dönemine kadar istikrarsız bir dönem izlediği görülmektedir. Özal döneminde ilişkiler oldukça gelişmiş ve Moskova Ankara'ya güven duymaya başlamıştı. Fakat, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türk-Sovyet ilişkileri de sona erdi ve Özal, aslında dostlukla başlayan Türk-Sovyet ilişkilerinin yine dostlukla noktalanmasının ardından önemli bir devlet adamı olarak tarihe geçti. (Akal, 2002). Özal daha çok iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesine verdiği önemi vurguladı. Bunun için önce Sovyetler Birliği'nden doğal gaz satın alınmasının ve iyi bir sonuç elde edileceği düşüncesiyle çok yönlü iş birliğini başlatmak için Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesini (KEİB) ortaya attı. Bu proje Moskova tarafından

desteklendi. Sovyet pazarında yaşanan en büyük sorun ülke içinde yaşanan ekonomik krizdi. 1980'lerde ekonomik alanda Sovyetler Birliği döviz darboğazına girmiş, dışarıdan aldığı mal ve hizmetlere dövizle ödeme yapamayacak duruma gelmişti.Özal'ın düşüncesine göre, Türkiye Balkanlar üzerinden kurulacak boru hattı ile Sovyetler Birliği'nden gaz alımı yapacak, karşılığında ise mal ve hizmet verecekti. Bu iş Moskova'nın da oldukça işine yaran bir fikirdi. Sovyetler' den doğal gaz alımı konusu ilk defa gündeme Ocak1984'de geldi ve Moskova Türkiye'nin yıllık ihtiyacı olan 2 milyar metreküp doğal gaz isteğini olumlu yanıtladı (Milliyet, 02.01.1984). O dönemde Hazine Dış Ticaret Müsteşarı olan Ekrem Pakdemirli Moskova'ya gitti ve hükümetin yürürlüğe koyduğu son ithalat ve ihracat rejimi kararlarını ayrıca SSCB ile ticaret ilişkilerindeki döviz ödeme sıkıntısından kaynaklanan tıkanıklığı açacak önlemleri kapsayan paketi önerdi. Aslında bu durum ile 150' den fazla kamu kuruluşuyla 20' ye yakın özel kesimden firmasının SSCB ile ticaret yapmasına imkan sağlayan bir paketti. Pakdemirli doğal gaz karşılığında mal ve hizmet vermeyi Sovyet tarafına önerdi (Milliyet, 21.01.1984) Aslında ilk olarak Sovyetler Birliği'nden doğal gaz satın alma fikri dönemin Moskova Büyükelçisi Vahit Halefoğlu tarafından çıktı. Halefoğlu bu düşüncesini 1982 yılında hayatını kaybeden Brejnev'in cenaze töreni için Moskova'ya gelen Başbakan Bülent Ulusu' ya ilettilti. Ve iki ülke arasında azalan ticaret hacmini arttırabilmenin yolunun doğal gaz alımı olduğu kanısındaydı. Fakat o dönem Ulusu bu fikri dikkate almadı. Sonrasında Vahit Halefoğlu Özal Hükümetinde Dışişleri Bakanı olunca bu fikrini Özal'a yeniden açtı. Fikir Özal tarafından da kabul edilince hayata geçirildi (Milliyet , 23.12.1984)

Özal İstanbul'da 15 Eylül 1984'de Sovyet Dış Ticaret Bakanı Birinci Yardımcısı Nikolay Komarov başkanlığındaki heyet ile görüştü. Ekrem Pakdemirli'nin davetlisi olarak gelen heyet ile görüşmede Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Mesut Yılmaz ve Pakdemirli de hazır bulunmuştu. Görüşmelerde 600 milyon dolar civarındaki ticaret hacminin ilk yıl 1 milyar 200 milyon dolara çıkarılması amaçlandı. İlk olarak 1,5milyar metreküp, daha sonra 5 milyar metreküpe çıkarılacak olan doğal gazın Bulgaristan üzerinden getirilmesi konuşuldu. 18 Eylül 1984' de Türk-Sovyet Ticaret Protokolü imzalandı. (Milliyet , 18.09.1984). Ekim 1984 tarihinde Moskova'da "Türk İhraç Malları Sergisi" açıldı. Açılış töreninde konuşan Maliye ve Gümrük Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin iki ülke arasında 1986-1991 yıllarını kapsayacak uzun vadeli bir ticaret anlaşması hakkında

görüşmelerin sürdüğünü belirtti ve 67 firma ile 600 e yakın kişiyle açılan sergide Türk ihraç ürünleri sergilendi(Milliyet , 4.10.1984) Özal'a göre, bu anlaşmaların özü SSCB ile Türkiye arasında 1960'larda başlayan, fakat sonrasında devamı gelmeyen çeşitli sebeplerle durgunluğa giren ekonomik ve ticari ilişkilere yenilik ve canlılık getirecek nitelikteydi (Milliyet , 27.12.1984)

Özal Türk-Sovyet ülkelerinin iki ayrı pakta olmasının ticari ilişkilerin geliştirilmesine engel olmadığı vurguluyordu. Bu konudaki görüşlerini 1985 Nisan ayında Japonya'nın "Yomiuri" gazetesinin verdiği röportajda dile getirmişti. Ticari ilişkilerde meydana gelecek artışların siyasi görüş ayrılıkların giderilmesine yardımcı olacağı inancında olduğunu belirten Özal Sovyetler ile tek ortak sınırı olan NATO ülkesinin Türkiye olduğunu ifade etti. Ayrıca gazeteye şunları da ifade etti: *"Bu bakımdan siyasi açıdan olmasa bile Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler içinde olmak istiyoruz ve ilişkilerimizi bu esasa göre geliştiriyoruz. Bu ülkeden bazı şeyler alıyor ve satıyoruz. Halen elimizde, boyutları oldukça büyük olan doğal gaz hattı projesi var. Türkiye gerçekten de Doğu ile Batı arasında bir köprüdür ve aynı zamanda İslam dünyası ile Batı arasında bir kilit merkezdir."* (Milliyet, 15.04.1985)

Özal ilk Sovyetler Birliği gezisini 28 Temmuz – 1 Ağustos 1986 tarihleri arasında gerçekleştirmiştir. Ancak Moskova'da beklemediği ölçüde hüsrana uğramıştır. Çünkü Sovyetler Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov Özal'ı kabul etmemiştir. Bu durumun ardından Özal Taşkent'e geçerek Özbeklerin yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır. (Milliyet , 31.07.1986). Moskova'da beklediği sıcak ilgiyi bulamayan Özal tüm olanlara rağmen Sovyetlerden alınan doğal gaz projesini başarıyla yürütmeye devam etti. Yaşanılan bu olumsuzluğa rağmen, Özal'ın popülerliği Sovyet coğrafyasında artmıştı. Sovyet basını Özal' a karşı övgü ve hayranlıkla söz ediyor, Türkiye'de ekonomik bir mucize yaşandığını yazıyordu. Ekonomide 1980'densonra ortaya çıkan sıçramanın "Özal Modeli" diye adlandırıldığına işaret eden Rusya' ya ait gazete "İzvestiya" üretim ve tüketimin arttığını, tüketim malları arasında yabancı mallar da olmasına rağmen, yerli malların baş sırayı aldığını belirtiyordu (Milliyet, 14.09.1989).

4.6.1. Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile SSCB arasındaki ekonomik ilişkiler perestroyka öncesinde önemli ölçüde gelişmiş, perestroyka sonrasında 1990'larda yaşanacak "patlama"nın önünü açacak niteliğe bürünmüştü. 12 Eylül hükümetinin ilk aylarında, 10.03.1981'de Seydişehir Alüminyum Fabrikasının sözleşme imzalandı. Bunu Ocak 1982'de imzalanan protokolle ticaret hacminin yüzde otuz oranında artırılması izledi. Protokolün, Polonya'daki sıkıyönetim nedeniyle SSCB'ye ekonomi boykotu yapmaya çalıştığı sırada imzalanması önemliydi. Türkiye, Moskova'ya, NATO üyeleriyle askeri yönetimin olduğu kozunu veriyordu. Ardından, 20.5.1982'de Ödemelerde Serbest Döviz Geçilmesine İlişkin Protokol ile 1977 tarihli Türkiye ile SSCB Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşmasının Yürürlüğe Girmesine İlişkin Program imzalandı. Uzun yıllar ikili ticaretin önünde engel olarak görülen "kliring" (bkz. Kliring kutusu, cilt I, s. 305) sisteminden serbest dövizle ödemeye geçilmesi önemli bir aşama oldu. Serbest dövizle yapılan ticaret özellikle 1980'lerin ikinci yansında artarak sürdü. 18 Eylül 1984'te imzalanan Doğal Gaz Anlaşması iki ülke arasındaki ilişkilerde bir önem oldu. Uzun zaman alan görüşmeler ardından imzalanan anlaşma müteahhitlik hizmetleri ve ticari işbirliği alanlarında yeni olanaklar yarattı. Türkiye, 1987'den başlayıp yirmi beş yıl boyunca, serbest döviz karşılığında SSCB'den toplam 120 milyar metreküp doğal gaz almayı kabul etti. SSCB bu satıştan elde ettiği gelirin yüz-de yetmiş Türkiye'den mal alarak kullanmayı, bu yüzde yetmişlik bölümün yüzde 35'inin de müteahhitlik hizmetlerine alınmasını kabul etti. Geriye kalan yüzde 30 da SSCB'ye açılan ticaret ve tüketim kredilerinin geri ödemesinde kullanılacaktı. 1984 gibi erken bir tarihte Türkiye'nin enerji kaynaklarından birini karşı bloktan sağlamaya başlaması önemli bir siyasal gelişmeydi. Bu yolla Türkiye enerji kaynaklarını çeşitlendirdi. Anlaşmanın önemi sonuçlarından anlaşılmaktadır: Birincisi, ilk kez Türkiye için müteahhitlik hizmetinin önünü açtı. 1988'den başlayarak Sovyet piyasasına giren taahhüt şirketleri güçlerini arttırdı. Ayrıca, bu firmalarda çalışan pek çok sayıda iş üstlendiler. Bu 1990'larda piyasadaki rekabet güçlerini arttırdı. Ayrıca, bu firmalarda çalışan pek çok Türk için SSCB ekmek kapısı oldu. İkincisi, Türkiye'nin ihracatının çeşitlenmesine yardım etti. Daha önce SSCB'nin Türkiye'ye yardım ve yatırım yapması biçiminde, tek yönlüymüş gibi görünen ekonomik ilişkiler müteahhitlik hizmetleriyle de, bu görünümünden kurtuldu ve ticarete konu olan mallarda bir çeşitlilik oldu. 1986'da Türkiye'nin SSCB'ye sattığı ürün sayısı 25 iken, 1991'de bu sayı 70'e ulaştı. İhracatta

çeşitliliğe miktar artışı da eşlik etti ve, pek çok Türk malı SSCB'de satılmaya başlandı. Üçüncüsü, üçüncü ülkeleri Türkiye de yatırım yapmaya teşvik etti, çünkü anlaşma SSCB'nin Türkiye'den alacağı malların ortak yatırımlarından olmasına da elveriyordu.

Dördüncüsü, Türk-Sovyet kuruluşlarını ortaklığa teşvik etti. Ortak kuruluşlar her iki ülkede de pek çok yatırım yaptılar. Beşincisi, enerji girdilerini ülke ve tür olarak çeşitlendirdi ve enerji politikasında açılım yarattı. 1970'lerde yaşanan enerji sıkıntısının ardından gelişen sanayinin gereksinimlerinin karşılanmasında önemli bir adımdı. Son olarak, 1990'larda Türk dış politikasında ismi geçen kuruluşlardan biri olan BO-TAŞ'ın kurulması da bu anlaşma sonrasında gerçekleşti.

İkili ilişkilerin önünü açan başka bir gelişme de Temmuz 1989'da Sınır ve Kıyı Ticareti Anlaşması imzalandı. Hudut bölgelerindeki ekonomik potansiyelin değerlendirilmesine olanak sağladı. Sarp (Hopa, Artvin) kapısında 1989'da günde 30, 1990'da günde 390, 1991'de 1000 giriş-çıkış gerçekleşti. Öte yandan 1990'larda büyük sayılara ulaşacak olan bavul ticareti de 1980'lerin sonlarında, özellikle Sarp sınır kapısının açılmasıyla ortaya çıktı. Oysa, SSCB'yle yapılan bavul ticareti doğu Avrupa'dan daha geç başlamıştı. Özellikle 1980'lerin sonlarında önemli oranda artan ticaret hacmini SSCB ve doğu Avrupa'daki gelişmeler olumlu yönde etkiledi. Bu gelişmede ekonomilerin tamamlayıcı niteliğinin yanı sıra tarafların bu işbirliği yönündeki kararlı tutumları da etkili oldu. 1989'da SSCB'de devletten bağımsız hareket hakkını kazanan işletmelerin de ticaretin artmasında olumlu etkisi oldu. 1989'da devlet dışı kuruluşlarla gerçekleştirilen ticaret, toplamın yüzde 20'sini oluşturdu. 1990 başında Türkiye, toplam ihracatı içinde SSCB ve doğu Avrupa bakımından 24 OECD ülkesi içerisinde dördüncü, 1986-1990 arasında gerçekleştirilen artış bakımından ikinci durumdaydı (Oran, 2001: s.158 166)

4.6.2. Siyasal İlişkiler

Türkiye'de yaşanan askeri darbe sonrasında yüksek düzeydeki ilk görüşme Eylül 1981'de Genel Kurul toplantısı sırasında New York şehrinde dışişleri bakanlar, arasında gerçekleşti. Bunu 28 Kasım-3 Aralık 1982'de Dışişleri Bakanı İler Türkmen'in Moskova ziyareti izledi. 1983'te Türkiye'nin "Çevik Güç"e katılma kayan Moskova tarafından olumsuz bir gelişme olarak değerlendirildi. Dışişleri Bakan Yardımcısı Kornienko 1983 ve Mart 1984'te yaptığı ziyaretlerde Türkiye'ye füzeler

yerleştirilmesinden duydukları rahatsızlığı dile getirdi. Ziyaretlerin ardından Türkiye'ye "Pershing" yerleştirilmesinin söz konusu olmadığı, önerilse bile Türkiye'nin böyle bir şeyi kabul etmeyeceği açıklandı. Bu açıklama Türkiye'nin 1962 Küba bunalımından çıkardığı dersi yansıtıyordu.

Sovyet yöneticilerinin yanı sıra Türkiye'deki iktidarların da yapıcı tutumlarına tanık olundu. Aralık 1983'te Turgut Özal tarafından kurulan ilk sivil hükümetin dışişleri bakanı Vahit Halefoğlu eski Moskova büyükelçilerindendi ve hükümetin imzaladığı ilk anlaşma SSCB'yle sınırın düzenlenmesine ilişkin oldu. 1. ve 2. Özal hükümetlerinin programlarında SSCB'yle ilişkilerin özellikle ekonomik temelde geliştirileceğinin altı çiziliyordu. Sovyet tarafı da benzer tutum içerisindeydi. SSCB Ba-kanlar Kumlu Başkanı Nikolay Tikhanov'un 25-27 Aralık 1984'te yaptığı resmi ziyaret ilişkilerde önemli bir dönüm noktası oldu. Tikhanov ile Özal Şubat'ta Andropov'un cenaze töreninde görüşmüşler ve ilişkilerin geliştirilmesi yönünde karar almışlardı. Yapılan konuşmalarda doğal gaz anlaşmasının ardından imzalanan bu anlaşmalarla iki devlet arasında 21. Yüzyıla giderken ilişkilerin gelişmesinin önünü açacak girişimlerin yapıldığı belirtildi. Tikhanov görüşünü şöyle dile getiriyordu: "...Bugün imzalanan belgeler, ilişkilerimiz binasının üzerinde kurulduğu bloklardır. Özellikle vurgulamak isterim ki, Sovyetler Birliği, bu binanın sadece geniş ve yüksek değil, depremlere karşı dayanıklı olmasını da istiyor..."

Eylül 1984 ve Ağustos 1986 tarihlerinde BM Genel Kurulunun 39 ve 41. toplantılarında dışişleri bakanları bir araya gelerek uluslararası sorunlar üzerine görüş alışverişinde bulundular. Böylece, ikili ilişkilerin gelişme seyrinin uluslararası gelişmelerle de uyum içerisinde olmasına özen gösteriliyordu. Yine de, siyasal ilişkilerde hiç sorun yaşanmadığını söylemek doğru değildi. Dolaylı da olsa ilişkilerde gerginlik yaratan unsurlar olabiliyordu. Örneğin, Temmuz 1986'da Moskova'yı ziyaret eden Özal'ı Gorbaçov kabul etmedi. Çünkü, Bulgaristan'daki azınlığına yapılan baskılar nedeniyle Türkiye Bulgaristan'a bütün gücüyle yükleniyordu ve Soğuk Savaş'ın sürdüğü bir ortamda SSCB'nin Bulgaristan'ı dışlayan bir tutum takınması beklenemezdi. Üstelik, Mustafa Süleymanoğlu adlı Bulgaristan Türkünün Moskova büyükelçiliğine sığınması ilişkileri kötü etkilemişti.

Yine de, bu tür dolaylı sorunlar asıldı ve işbirliği artarak sürdü. 24 Mart 1988'de imzalanan bir protokolle 20 yıllık bir sorun olan Karadeniz FIR hattı belirlendi

ve Süleymanoğlu'nun büyükelçilikten çıkararak Türkiye'ye gitmesine izin verildi. Nisanda SSCB Kıbrıs konusunda uluslararası konferans çözümünden vazgeçti. 1987'de imzalanan orta erimli füzeler (INF) anlaşması uyarınca 1988 Eylülünde Kapustin bölgesinde konuşlandırılan ve Türkiye'yi de erimi içine alan SS-20 füzelerinin kaldırılması Türkiye tarafından olumlu karşılandı. Sarp kapısının açılışı bu gelişmeler üzerinedir.

Mart 1989-Kasım 1990 arasında Viyana'da sürdürülen AKKA görüşmeleri (bkz s. 207) 19 Kasım'da aralarında Türkiye ve SSCB'nin de bulunduğu 22 devlet tarafından imzalanan anlaşmayla sonuçlandı. Anlaşma uyarınca Türkiye'nin güneydoğusu (topraklarının yüzde 24'ü) konvansiyonel silah indirimi kapsamı dışında bırakıldı. Kendi işleriyle yoğun biçimde ilgilenmek zorunda olan SSCB buna ses çıkarmadı.

Bunda bir yandan ticaret hacminin son 4 yılda 4 kat artması ve 2 milyar dolara ulaşmasının, öte yandan Türkiye'nin SSCB'nin işlerine karışmama ve toprak bütünlüğüne saygı ilkelerine bağlı kalmasının etkisi oldu. Kasım 1990'da imzalanan kültürel iş birliği anlaşmasını Aralık'ta Dışişleri Bakanı Şevardnadze'nin Ankara gezisi izledi. Şevardnadze'nin gündeminde Körfez bu-nalımı vardı. Yine de uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele, Karadeniz'de balıkçılık nezdinde iş anlaşması, adli yardımlaşma ve yatırımların karşılıklı teşviki konularında 4 anlaşma imzalandı. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) projesi gündeme geldi ve taraflar görüş alışverişinde bulundular. Ayrıca Cumhurbaşkanı Özal'ın yapacağı ziyaret kesinleştirildi. Sonuç olarak, Türkiye'de pazar ekonomisine adım atılırken, SSCB'de de aynı niteliklerdeydi perestoyka ve glastnost politikalarının uygulanışına şahit olundu. SSCB'deki "yeni siyasal düşünce" çerçevesinde dış politikada ideolojiden iyice uzaklaşıldı. Bu durum ekonomik ilişkilerin yanı sıra politik ilişkilerin de önünü açtı. Hiç kuşkusuz ilişkilerde Türkiye'nin de son dönemde SSCB'de ortaya çıkan ayrılıkçı akımları desteklememesi ve ülkenin toprak bütünlüğüne saygı göstermesinin önemli etkisi oldu. 1989'da doğu Avrupa'da başlayan Doğu Bloğunun çöküş süreci 1991'de SSCB'yi de içine alacak, bu süreç içerisinde Cumhurbaşkanı Turgut Bey'in Mart 1991'de Sovyetleri gezisinde iki ülke arasında "Dostluk, İşbirliği Antlaşması" imzalanıp Rusya'yla kurulan ilişkilere örnek olacaktı (Oran, 2001: s.158 166).

4.7. BALKANLAR

Balkanların 90'lı yılların başında yaşadığı rejim değişikliklerinde istikrarsızlık söz konusu olmadığı için Türkiye'yi için sorun olmamıştı. Önceli olarak SSCB gücünün bu bölge kapsamında azalacağını düşünmüştü. Ve böylece ideolojik fikir ayrılıklarının ortadan kalkmasıyla Balkanlarla iş birliği düşünceleri geliştirebilir düşüncesi vardı. Bu bölgede bulunan ülkelerin tamamı rejim değişikliğinden kaynaklanan ekonomik ve siyasal zorlukların yanı sıra SSCB'nin dağılması yüzünden Balkanlarda bir güç açığı ortaya çıkarmış oldu. Bu durumda oluşan bu güç boşluğunu Türkiye siyasal ve ekonomik açıdan doldurabileceğine inanıyordu. Ayrıca Yugoslavya'nın dağılması sürecinde bağımsızlıklarını ilan eden Bosna Hersek, Makedonya bizimle ile yakınlık kurma çabasındaydı. Hatta Arnavutluk ile ilişkilerini geliştirme yolunda adım atmış , Bulgaristan da politikasında ani değişimler sergileyerek Türkiye ile yakınlık girişimine dahil olmuşlardı. Artık Ekonomisini dışa açıp, Dünya ekonomisiyle bütünleştirme sürecine dahil olan Türkiye bu avantajını Balkan ülkeleriyle ikili ilişkilerde kullanmayı hedefliyordu. Ayrıca Balkanlarda ki 10.000.000 civarında Müslüman nüfusta (Türkiye'nin bölge için önemli bir üstünlüğü olduğunu güçlendiren bir düşünce olarak belirmişti. Önceleri Türk kamuoyu ve basın tarafından, SSCB'nin dağılmasından sonra, Türki Cumhuriyetlerle ilişkilerde olduğu gözlemlendiği gibi bölgeye yönelik ilk yaklaşımlar daha çok duygusal bir hal almıştı. Resmi dış politika kapsamında ise Türkiye en çok Balkanların çok ihtiyaç duyduğu istikrara destek olmak hem de bu bölgede kendi ağırlığını hissettirerek ekonomik alanda çıkar elde etmek amacıyla Balkanları da kendi başlatıp yürüttüğü projelerin içine dahil etmeye çalıştı. Bununla yetinmeyerek Karadeniz'e kıyısı olmayan bazı ülkeleri de Karadeniz ekonomik iş birliği projesi içine davet etti. Ancak Balkanlar da öncelikle Türkiye'nin lehine olduğu düşünülen gelişmeler devamında etnik çatışmalar, siyasal istikrarsızlık ve organize suç örgütlerinin sahneye çıkarak güçlenmesi ile PKK'nın bu bölgede faaliyetli bir hale gelmesi sonucunda sorunlarda yaşanmaya başladı. Böylece bölge daha fazla istikrarsızlıkla uğraşmaya başladı.

Aslında Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemde en çok Balkanlarda kendini gösterme şansı yakaladı ve dış politikasını da çoğunlukla başarı sağladı. Şu şekilde sıralanır,

1) Türkiye'nin Balkanları daha yakından tanması özellikle bu topraktaki Rus etkinliğinin daha dolaylı olması

2) Balkanlar da Türkiye'nin iradesi dışında ortaya çıkan durumlar gibi. Makedonya'nın Yunanistan tarafından sıkıştırılması ve Arnavutluk'un zor durumda bulunması.

3) Türkiye'nin Balkanlarda hep ezilen saldırıya uğrayan ve zayıf olan tarafın yanında olması

4) Türkiye'nin özellikle din unsuru kullanmaktan çekinerek bölgede içindeki çatışmaların İslam-Hristiyan karşılaşması olarak çıkabilecek algı için önlem alması politikasında çağdaş izler bırakması

5) Maceracılıktan uzak bir politika izleyerek bölgedeki Türk kökenli ve Müslüman azınlıkları rekabet içinde olduğu devletlerle ilişkilerinde kullanmaktan kaçınması. Bu azınlıklara buldukları ülkelerin uysal vatandaşları olarak kalmaları için telkinlerde bulunması ve yalnızca uluslararası belgeler ve antlaşmalarla belirlenmiş hakları ihlal edildiğinde diplomatik girişimlerde bulunması.

6) İçte çeşitli çevrelerce eleştirilse de genelde Batılı ülkelerle birlikte hareket etmesi. Bu bağlamda Türkiye'nin ABD ile işbirliği özel bir yere sahip oldu ve özellikle Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Makedonya'yla askeri ve siyasi ilişkilerde kendisini açıkça gösterdi. Bu iş birliği ülkenin de bu bölgede çıkarlarının kesişmesinden kaynaklanıyordu. Her iki ülkede Balkanlarda Rusya'nın etkisinin artmasını istememekteydi. ABD Soğuk Savaş sonrası ortamın süper gücü olarak Balkanlarda ki gelişmelere ağırlığını koyarken bölgede farklı kaygıları olan ama sonuçta aynı hedeflere yönelen Türkiye'yle iş birliğinde yarar gördü. Türkiye ise bir bölge devleti olarak Balkanlarda siyasi ve askeri etkinliğini arttırırken ABD'nin bölgedeki sorun çözücü özelliğinden ve ağırlığından yararlandı (Oran, 2001 s: 483 518).

4.8. TÜRK YUNAN İLİŞKİLERİ

Türkiye ile sınır komşusu olan Yunanistan arasında sürekli devam etmiş bir gerilim politikası söz konusudur. İki ülke arasında Kıbrıs, Ege denizindeki kıta sahanlığı, karasuları sınırının belirlenmesi, Ege adalarının silahsızlandırılması, hava

sahası ve Ege denizini kontrol, Batı Trakya Türk azınlığı ve İstanbul Fener Rum Patrikhanesi gibi pek çok sorun var. Bu sorunlar iki ülkeyi daima karşı karşıya getirmiştir. Artık sorunların “gerçekten çözümü için” çalışmalara adım atıldı.. Özal Yunanistan’a direkt olarak görüşme çağrısında bulunarak problemlerin tek tek belirlenerek çözüm yolları bulunmasını, bu arada iş birliği alanlarında da geliştirmeye yönelik taslaklar hazırladı (Ataman, 2003 s:57). Ancak Türkiye ile Yunanistan arasında sorunlu bir bölge olarak günümüze kadar anlaşmazlıkları devam etmiş olan bölge öncelikliydi. Kıbrıs Adası’nda yaşayan Türk ve Rum kesimi arasında sık sık söz konusu olan anlaşmazlıklar, iki ülke arasında bir savaşın çıkmasına kadar ilerleyebilmiştir. Bu anlaşmazlıkların 1983 yılında önemli bir kırılmaya neden olduğu söylenebilir. Çünkü 15 Kasım 1983 tarihinde Kıbrıs Adası’ndaki Türk kesimi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) adı altında bağımsızlıklarını ilan etmeleri iki devlet arasında büyük problemlere yol açmıştır. (Adamson, 2001, s. 278-300)Ne yazık ki Türkiye, KKTC’nin bağımsızlık sürecinde, seçimlerle ilgilendiği için Kıbrıs konusunda yeterli bir aktif politika izleyememiştir. Seçimlerin ardından Özal hükümeti, Kıbrıs meselesinin çözümleri için önemli adımlar atmaya başlamış ve Özal, ABD ile yakınlaşarak Kıbrıs meselesinin çözüme ulaşmasını hedefliyordu. Ancak ABD için Türkiye ne kadar önemli bir konum da olsa da, yine Yunanistan’da ABD için o kadar önem taşımıştır. Sebebi ise Orta Doğu’da Türkiye, Avrupa’da ise Yunanistan, ABD için vazgeçilmez iki ülke görevini görmüştür (Gürbey, s:295-298). Fakat Yunanistan’da iktidara gelen Papandreu liderliğindeki PASOK hükümeti, ABD tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu kapsamda Papandreu yönetimi boyunca ABD-Yunan ikili ilişkileri arasında sık sık sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Bu sorunların asıl sebebi geçmişe dayanıyordu. Yunanistan’da 1967-74 yılları arasındaki baskıcı cunta yönetimine ABD’nin destek vermesi, Türkiye’nin 1974’te Kıbrıs’a yaptığı askeri harekâtı ABD’nin engellememesi gibi söz konusu olan durumlar, Yunanistan’da ABD’ye karşı olumsuz bir hava oluşturmuştu (Adamson, s:279-301). Özal döneminde Türkiye ile Yunanistan’ın ABD gözetimindeki karşılıklı ilişkileri tamamen karşıt bir politika üzerinde şekilleniyordu. Özal ve Papandreu yönetimleri büyük bir fikir ayrılığı ile karşı karşıyaydı ve en çok sorun oluşturan taraf ise Papandreu yönetimindeki Yunanistan tarafıydı. Çünkü Papandreu’de oldukça devletçi, dışta ise son derece milliyetçi özellikleri ile özellikle Kıbrıs meselesinde Türkiye ile ikili ilişkileri sürekli olarak çıkmaza sokan bir düşünceye sahipti. Türkiye tarafında ise içte ekonomik anlamda liberalliği benimseyen özelleştirmeci, dışta ise

ABD yanlısı, uzlaşmacı, Kıbrıs meselesinde oldukça barışçıl davranan Özal yönetimi söz konusuydu. (Uzgel, t.y. s:59-60). Ve Özal döneminde Kıbrıs konusunda inisiyatif Türkiye tarafına geçti. “*Kıbrıs Türkiye için bir yüküdür*” diyecek kadar ileri giden Özal, Batı ülkelerindeki ilişkilerde sürekli olarak gündeme gelen ve “*ayak bağı*” olan Kıbrıs meselesinden kurtulmanın çözümlerini aradı. Özal bu durumu Batılıların Türkiye’ye karşı kullandıkları en önemli kozu ellerinden almak olarak nitelendiriyordu. Özal, sorunu çözmek isterken bir taraftan da sebebi olarak Rum tarafını göstermek istiyordu. (Ataman, 2003 s:57). Yunanistan ile arasında sorun oluşturan Kıbrıs meselesine kalıcı bir çözüm yoluna gidemeyen Türkiye beklemedeydi. Bu sürede Yunanistan, ABD ile olan diplomatik ilişkilerine de dikkat ediyordu. Çünkü ABD’deki Rum lobisi ikili ilişkilerin tamamen kopmasına izin vermeden bağların devam etmesini sağlıyordu. Bu çerçevede Yunanistan’ın da ABD’ye ihtiyacı vardı. Yunanistan’ın Avrupa Topluluğu’na (AT) üye olması ve Rum lobisinin desteğini alabiliyor olması elini güçlendiriyordu. Dolayısıyla Türkiye için böyle bir durum söz konusu değildi. Çünkü Türkiye ne AT’ ye üyeydi ne de lobiye sahipti. (Gözen, 1999, s.90-93)

ABD’nin her iki devlete karşı izlemiş olduğu siyasi çizgi ise denge politikasını ön plana çıkarıyordu. Böylece ABD, Kıbrıs meselesinde bu iki ülkenin olası bir savaşa girmesini büyük ölçüde engellemeye çalışmıştır. Bu durum için en iyi örnek 1987 tarihinde Ege denizi krizinde iki ülke arasında yaşanan gerilim olarak gösterilebilir. Gerilimin arttığı o dönemde, ABD araya girmiş ve iki ülkeyi yatıştırmıştır (Adamson, a.g.e., s.279-281).İktidara geldiği andan beri Özal Kıbrıs’taki Türklerin bağımsızlık hakkına vurgu yapmış ve KKTC adında bir devletin kurulmasını desteklemiştir. Fakat Yunan iktidarı ise böyle bir düşünceyi katiyen reddetmiş, Kıbrıs’ın bir bütün olarak Rumların yönetiminde olması gerektiğini savunmuştur. Aslında (Hasgüler, 2002, s.136-138). Bu durum her iki lider arasında 1985-87 yıllarında Davos’ta yapılan görüşmelerde olumsuz sonuçlarla neticelenmiştir. Çünkü Rum tarafı, Türklerin bağımsızlık hakkını kabul etmemiştir. ABD ise iki tarafın çatışmak yerine uzlaşmacı ve barışçıl yöntemlerle görüşmelere devam etmesini sağlamak istemiştir. (Gözen, a.g.e., s.94-95). Aslında ABD için Kıbrıs’ın kimin elinde ya da kimin kontrolünde olduğundan daha çok, kimin kendisine bağlı ve politik menfaatlerine uygun olduğu daha önemli olmuştur. Bu anlamda Özal, Kıbrıs meselesinde ABD’ye öncelik alan yaklaşma politikası izlemiş de olsa, yine sorunu tam anlamıyla çözememiştir. Bu konudaki en önemli ayrıntı ise, Türkiye ve

Yunanistan arasında olası bir savaşın çıkma ihtimalinin engellenerek iki ülke arasındaki sorunların görüşmeler yoluna tabi tutulması olmuştur. (Hasgüler, t.y. s:139-141).

4.9. AVRUPA TOPLULUĞU İLE İLİŞKİLER

Topluluğun ülke için vazgeçilmez bir yapı olduğunu ve bu düşünceyle hükümet programında Özal bu Topluluğa net üyeliği "*nihai amaç*" olarak açıklamıştır. Avrupa Topluluğu'nun uluslararası alanda ekonomik ve siyasi alanda Türkiye için önemini daima vurgulamıştır. Müdahalesinin ardından demokrasinin askıya alınması Türkiye'nin Avrupa konseyi ile olan müzakerelerini olumsuz yönde etkilemişti. Türkiye konseyden çıkarılmadı ama konsey de temsili sınırlamıştı. (Dağı 2003:252). AT'nin Türkiye'deki insan hakları ihlallerine ve demokrasi konusundaki ısrarlı tutumlarına karşı, 1986 yılı baharında hükümet iki önemli adım atmıştır. Öncelikle ceza-infaz yasasında yapılan bir değişiklikle adi ve siyasi suçluların mahkumiyet süreleri yarıya indirilmiş, sınırlı bir af getirilerek ölüm cezaları 30 yıl hapis cezalarına çevrilmiştir. Barış Derneği ve DİSK davalarından tutuklu yargılanan pek çok kişi serbest bırakılmıştır. Ayrıca 1986 Nisan'ında eski politikacıların siyasi konularda fikir beyan etme yasağını kaldıran yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanun daha çok iç politikadaki tartışmaları rahatlatmıştır. AT'nin de eski politikacıların yasaklarının kaldırılması yönünde ısrarlı tutumları olmuştur. Ayrıca Türk vatandaşlarına 1987 Ocak ayında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuruda bulunma hakkının verilmesi Avrupa standartlarını yakalamak yönünde önemli bir adım olmuştur. 1987 yılında Anayasa'nın geçici dördüncü maddesi olan yasaklı siyasetçilerin yasağı yapılan referandum ile kaldırılmıştır. Türkiye Topluluğa girmek için liberalizasyon sürecinin devam ettiğine dair mesajlar vermiştir (Dağı 2003: s.275-276). Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Roma Antlaşması'na göre 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğu (AT) Bakanlar Konseyi'ne tam üyelik için resmi başvurusunu yapmıştır. 1989 Aralık ayında açıklanan ve Bakanlar Konseyi'ne sunulan Komisyon raporu olumlu değildi; tam üyelik yolunda görüşmelere 1993'ten önce başlanamayacağı yolunda idi. Tam üyelikle ilgili güçlükler Avrupa'da meydana gelen yeni gelişmeler ve Tek Senet' in gerçekleştirilmesinden kaynaklanmıştı. Bunun yanında AB ülkelerinin Türkiye'den yana bazı çekinceleri vardı. Bunlar, Türkiye ekonomisinin bozukluğu, Türkiye'den gelecek işsiz akımının endişeleri ve Türkiye'nin

insan hakları ve demokrasi konusundaki eksiklikleriydi. Komisyon raporu, tam üyelik yolunda öncelikle üye ülkeler arasında gümrük birliğinin gerçekleştirilmesini öneriyordu. Bu dönemde Avrupa Parlamentosu' da Türkiye'de insan hakları ve demokrasi ihlalleri konusunda eleştirel tavır ve kararlar almıştır (Tanör,2000: s.107)

4.9.1. Avrupa Topluluğuna Başvuru Süreci

1973'te Katma Protokol onaylandıktan sonra AT ilişkiler 1974 Kıbrıs Müdahalesinin ardından gergin bir döneme girmiş ve 1975'te Yunanistan AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. İlişkilerin gergin olduğu bir dönemde Türkiye 1959'da olduğu gibi başvuru konusunda Yunanistan'ı izlememiş, aksine Eylül 1978'de bitmiş, Yunanistan'ın 1979'da AT ile Katılım Antlaşması imzalaması Türkiye'yi. AT 21 Ocak 1982'de aldığı bir kararla Türkiye'de siyasi durum düzeline kadar Ortaklık Antlaşmasını askıya aldığını açıklamıştır. Turgut Özal Aralık 1983 seçimlerini kazanıp hükümeti kurduğu dönemde ilişkilerin askıya alındığı ve Yunanistan'ın üyesi olduğu bir AT ile karşı karşıyaydı. Bu döngüyü değiştirmek isteyen Özal ilk olarak 12.1984'te tam üye olarak başvurması gerektiğini açıklamış ve bu kapsamda üyelik başvurusunu iyileştirecek bir temel hazırlığına başlamıştı. (Dağı, 2001, sy:27). Aslında Özal bu üyeliğin daha çok ekonomik yönden Türkiye'ye sağlayacağı katkılarla ilgileniyordu. Böylece Özal hükümeti, kamuoyu ve Refah Partisi dışındaki muhalefetin desteğini de yanına alarak 14 Nisan 1987 yılında bulmamıştı. Başvuruyu incelenmek üzere AT Komisyonu devralmış olsa da konuyla ilgili birliğin bünyesine yeni üye alınmayacağı kararını alıp bildirmesi üzerine Komisyon'un başvuru talebine olumsuz cevap vereceği hissedildi. Ve beklendiği gibi Komisyon 18.1989'da Türkiye'ye başvuru cevabı olarak, alınan karar sonucunda sürecin askıya alındığını açıkladı (Çalış, 2006: sy. 253-272). Komisyon verdiği bu kararla Türkiye'deki ekonomik yetersizlik, demokrasi dengesi, insan hakları problemleri, azınlık sorunlarına ve Kıbrıs'la ilgili anlaşmazlıkları göz önünde bulundurarak verdiği anlaşıldı. Avrupa Topluluğu Türkiye'nin olmasına rağmen, bu başvuru Avrupa kamuoyunda Türkiye'nin içişlerine yönelik ilgiyi artırmış ve 1980'lerin sonundan itibaren Türkiye'nin insan hakları konusunda AT'nin artan müdahaleleri sonucunda yeni bir süreç başlamış oldu (Dağı, 2001: 27). Daha sonra ise 1980 müdahalesiyle ülkeden ayrılan Türkiye Komünist Partisi yöneticilerinin yeniden ülkeye dönüş esnasında tutuklanmalarının ardından Avrupa Topluluğu, Ankara'yı sert bir dille

eleştirmişti. (Dağı, 2001: 28-29). Asıl mevzu ise 1990'ların başından itibaren AT'nin Kürt meselesine yönelik ilgisi ile Türkiye üzerinde etki kazanmıştır. PKK'nın terör eylemleri devam ederken 1990 Mayıs'ında kongrede verdiği bir kararla sivil örgütlenmeye de alan açmıştı ve çok sayıdaki Kürt milliyetçisi de sivil toplum örgütü faaliyetlerine başlamamıştı. Bu durum karşısında PKK'nın savaşı kitlesel hale getirmesi Türkiye'yi orantısız güce başvurmaya itti ve insan haklarını uzun bir süre askıya alındı. Bu durum Avrupa Topluluğu'nun insan hakları ihlalleri konusu için Ankara'yı daha sert bir dille uyardığı yeni bir süreci başlatmış oldu. 1992 yılı Mart ayında Nevruz kutlamaları yapılırken orantısız güç kullanılması nedeniyle doksan sivilin hayatını kaybetmesinin ardından Avrupa Parlamentosu aldığı yeni bir kararla Türkiye'yi sert bir şekilde eleştirerek yaşananlar için uluslararası bir soruşturma açılmasını talep etti. Ama AT'nin önceki aldığı kararlardan farklı olarak bu yeni tavrı, Türkiye'nin devletçi yapısını hedef alıyor ve bu nedenle ülkede Batı siyasetin en önemli taşıyıcısı olan Kemalist bürokrasiyi tedirgin ediyordu Avrupa'dan gelen bu eleştiri ve tepkiler zamanla ordu başta olmak üzere Kemalist bürokrasi içinde Avrupa Birliği'ne yönelik kuşku bir tavrın doğmasına kadar gitti (Balci, 2017, sy:165).

4.10. ERMENİ SORUNU

Ermenilerin kökeni hakkında birlik yoktur. Bu konuda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bir öyküye geldiğine inanılır ve görüşe inanlar Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı'nda bulunmasından dolayı bu bölgenin de Ermenilerin ana yurdu Bazı tarihçiler tarafından ise Ermenilerin, Balkan kökenli ve Trak-Prig soyuna ait oldukları yine iddialar arasında yer almıştır. (AKBULUT: 1995, s. 29). Dolayısıyla köklü bir tarihe sahip olmayan Ermeniler birçok devletin egemenliği altında yaşamışlardı. Tarihe bakıldığında oldukça rahat yaşayan Ermeniler, yine Osmanlı'nın önemli görevler de almışlardı. Fakat Fransız İhtilali ile başlayan ve onun getirdiği akımlarla, Osmanlı topraklarında amaçlar hedefleyen büyük güçlerin baskısıyla, bağımsız bir devlet olmak uğruna isyan etmişler ve bu durum, hala devam eden Ermeni Sorunu' na neden olmuştur. (AKÇAY: 2011, s.19).

Ermeniler dünya kamuoyunun da kendilerine yer bulabilmek için 1960'lı yıllarda birçok etkinliğe girişti. Halen bu etkinliklerin sürdüğü Fransa'da yoğun olarak faaliyette oldukları bilinir. Aslında 1990 yılların etkili olmuş ABD'nin hem iç hem de dış politikasını etkilemişlerdi. Böylece 1980'li yıllarda Türkiye Amerika ilişkilerin

gerginleşmesi ve Türkiye'nin iç politikasında oluşan askeri müdahaleyi bir çıkar olarak görmüşlerdi. (BOYACIOĞLU: 2005, s.40). Açıklanan bildirin ardından ABD, Türkiye'yi "*daha sorumlu*" davranması için uyarıyordu. Türkiye'nin SSCB'nin bölgedeki girişimlerini kolay kıldığını ifade edip Ermeni meselesinin savunma planlarına zarar verdiğini de eklemişti. Bununla birlikte Özal yönetimindeki Türkiye'nin, Ermeni tasarılarından ötürü yükselişte olan Batı karşıtlığından endişe duyulmuştu. Ardından ilk yumuşatıcı söylem Özal'dan gelmiştir ki daha önce ABD'de Ermenilerle ilgili alınan karar için "*çirkin ve ucuz politika*" olarak söylemlerde bulunurken, sonrasında "*dış politikada bağırarak neticesiz*" açıklamasında bulunmuştu. (LAÇİNER: 2008, s.218). Türkiye ile ABD arasında geçen bu gergin süreç 1980'li yılların sonuna kadar devam etmişti. Bu süreç de Amerika'da bulunan Ermeniler ve beraberlerindeki dernek ve diğer kuruluşlarla birlikte lobi faaliyetlerine hızlı bir şekilde devam ettiler. Özellikle 1989' da Karabağ'da ortaya çıkan siyasi olaylar Ermeniler ve Amerika için oldukça önemli gündem maddesi haline gelmişti. Özal içinde bulunduğu dönemde Ermeni sorununu çözmek için girişimlerde bulundu. Öncelikle Arşivi yurt dışında çalışmalar başlattı. Ermeni meselesi için arşivlerde çalışmak üzere akıl adamlar grubu oluşturarak meseleyi rapor haline getirmelerini istedi. İyi derecede Osmanlıca bilen 10 kişilik ekip hazırladıkları raporda 1915'te herhangi bir soykırımın yaşanmadığını dair Özal' sundular. Kendisine sunulan raporu değerlendirdikten sonra bir yönetmelik hazırlayarak Başbakanlık Arşivinde araştırmacılara da açtı. Yine Özal, iktidarı döneminde Türk Ermeni ilişkilerinin geliştirilebilmesi için bir girişimde bulunarak, Van'dan göç eden Ermenilere topraklarının iadesi konusunda bir fikri ortaya attı. Ancak bu konuya sıcak bakmayacağını anlayan olan Özal, planın farklı adımına geçerek çekebilme için bir plan geliştirdi. 1988ve 1989 yılında yine dinlenme kapsamında bir kompleks yapmaları için imkan tanımak istedi.. Olayın basına sızmasının ardından Özal parti içi ve dışından baskılara maruz kalmış ve asıl amacı sorgulanmıştı. Hatta bu konu MGK gündemine kadar taşınmış asker tarafı bu durumdan rahatsızlığını belirtmişti. Özal'ın asıl amacı Ermeniler ile orta yol bulup uzlaşarak aradaki meseleyi çözmek ve Ermenileri Türkiye'ye çekerek bu vesile ile ülkeye ciddi bir yatırımda sağlamaktı ancak ömrü bu hedefini tamamlamaya yetmedi (23.04.2012).

BÖLÜM 5

SOĞUK SAVAŞ ERTESİ KISACA TÜRKİYE

5.1. SOĞUK SAVAŞIN BİTİŞİ VE TÜRK DİŞ POLİTİKASINA YANSIMALARI

1989-91 Savaşın sonlanmasıyla ile Sovyetlerin yıkılışı Türkiye'nin daha önce olduğu gibi uluslararası çevresini yine değiştirmişti. Nihayetinde Sovyet'in tehditleri sonlanmıştı Sovyetlerin parçalanarak Rus bölgesindeki toprakların daralması Karadeniz, Orta Asya ve Kafkaslarda yeni ufak devletlerin çıkması ile aslında 1920li yıllardaki durumlara geri dönmüş oldu. Türkiye'nin kendisinden her anlamda daha güçlü devletler ile geçmişte üç tarafı kuşatılmıştı. Soğuk Savaştan sonra artık askeri ve ekonomik bakımdan devletler ile karşı karşıyaydı. Eskiden batıya dönük yaptığı politikaların güvenlik nedeni ile olduğunu bilen Türkiye artık tarafsızlığı seçebilirdi. Ama geçmişe göre artık değişen dünya sistemi çok farklıydı. Batının askeri ittifakı Türkiye için yeni yükümlülükler getirmişti. Bunun dışında NATO Türkiye ve Batı dünyası için sadece kurumsal bir köprü vazifesindeydi. Avrupa birliği gibi askeri boyutu bulunmayan diğer bağlar ise ekonomik ve siyasal açılardan Türkiye'nin Liberalleşmeye devam etmesi sürekliliği olduğunu gösteriyordu. Türkiye'nin dış politikası yeniden şekillenmeye açık olduğu halde NATO ya sadık kalarak aslında AB ye tam üyelik konusundaki ısrarını devam ettirmiş oldu. Aslında NATO Türkiye için birçok anlam ifade ediyordu. Türkiye için güvenlik garantisi vermesinin dışında batı ile daimi ilişkiler içinde hep basamak görevindeydi. Batı ittifakı içinde yer almak Türkiye için her anlamda değerini korurken, artık Türkiye batı devletlerine onlar için kendi değerini ispat etmeye başlamıştı. Ancak her şeye rağmen 1990'lı yılların Türk dış politikası bu küresel değişim ile etkilenmişti. 1991 yılında partisinin genel seçimlerde kaybetmesi ile dönemin cumhurbaşkanı Özal'ın iktidar üzerindeki etkisi azalmıştı. Ardından yeni hükümetin dış politika konusunda etkili kararlar alıp uygulayamaması sonucu oldukça istikrarsız bir dönem başlatmış oldu. Soğuk Savaşın ertesindeki durum Türkiye ve uluslararası düzende Türkiye'nin geleceğinin ne olacağı konularını da beraberinde getirdi. Sovyet tehdidinin son bulmasıyla batı için artık Doğu Akdeniz güvenlik konusunda sorun yaşamayacağı için Türkiye'nin uluslararası ilişkiler de öneminin eskisi kadar değerli olmadığı düşünülüyordu. Bunun dışında

NATO'nun başka bir güvenlik yapısıyla değiştirileceği iddiaları da söz konusuydu. Ayrıca Türkiye'nin dış politikası için bazı önemli değerler eksikti. İnsan hakları konusunda kötü bir karneye sahipti. Yunanistan ile sürtüşmeleri devam ediyordu ve batı için önemli bir durum olan konu AB üyesi değildi. Aslında Türkiye daima kendini batıya Avrupa ile Orta Doğu arasında bir bağ olarak göstermeye çalışıyordu. Fakat batı Türkiye'yi Avrupa yapısının uygunluk sınırları dışında kalmış ve düşman niteliğinde bir engel olarakta değerlendirebilirdi. Türkiye Avrupa ile bağlarını güçlü bir şekilde devam ettiremezse bu durumda Orta Asya ve Karadeniz de bağımsızlığını ilan etmiş devletleri yeni bir fırsat olarak değerlendirecekti. (Hale,2003 s:202 205).

1991-1993 yıllarında devletleri tanıyan ilk Türkiye oldu. Bölge içerisinde model olma istekleriyle, Rus Federasyonu'nu görmezlikten gelen bir tavırla bu bölgedeki Rus etkisini yok etmeye çalışan aktif bir dış politika izlemeye yöneldi. Bununla birlikte oluşan rekabet ortamında Türkçü, Turancı gibi İslamcı söylemlerin etkisiyle, Türkiye olaylı değişimlerin ortaya çıkmasıyla daha çok olan dışı etki mücadelesine girmişti. 1993-1995 yıllarında ise, bölgede SSCB'nin dağılmasından oluşan boşluğa Rusya Federasyonu'nun göz koyduğu ve bu boşlukta kendi politikasını izleyeceği anlaşılmıştı. Bu dönem boyunca aslında Türkiye dış politikasında izlediği yetersizlik nedeniyle çevresindeki ülkelerle ilişkilerini beklediği ölçüde geliştiremedi ve hayal kırıklığına uğradı.1995 yılından bu yana ise bu Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ikili ilişkilerinde denge politikası izleyerek karşılıklı iş birliği içinde devam eden bir dış politika geliştirme gayreti devam etmektedir. (Oran, 2001 s:371 372).

5.1.1. Savaş Sonrası Orta Asya Ve Kafkasya Açılımı

1989 da Berlin duvarının yıkılmasının ardından 1991'de Sovyetlerin kendini fes etmesi dünya siyasetinde önemli değişimlerin oluşmasına ve yeni yapılanmalara neden oldu. 80'li yıllar boyunca ülke içinde politik ve ekonomik aşamalar yaşayan Türkiye'de bu küresel değişimden etkilenmiş oldu. Savaş sonrasında Türkiye'nin Asya ve Kafkasya açılımı politikasını özetle bu kapsamda incelersek;

1) İşbirliği fırsatı ve risk arttı: SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden on beş yeni devletin komünist yapısından uzaklaşarak liberalleşmeye yolunda adım atmaları ve Soğuk Savaş'ın getirdiği düşmanlığı ortadan kaldırarak 20.yüz yılda

ilk defa büyük güçlerin birlikte küresel işbirliği fırsatı kazanılmış oldu. Ancak savaş döneminin arazi çatışmaları önleme mekanizmalarında önceki sistemle birlikte ortadan kalkması, bağımsızlıklarını ilk defa kazanmış olan ülkelerin içsel yapılanmalarındaki oturmayan istikrarsızlık sonucunda devletlerin birbirleriyle olan gerilimleri Türkiye'nin de bulunduğu Avrasya coğrafyasında büyük ölçekli iç çatışma tehlike arttırmış oldu.

2) İstikrarsızlık arttı: Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda birliğe karşı kurulmuş olan uluslararası ittifak sistemlerini sorgulamaya açarak, eski Sovyet topraklarının ötesinde önemli sosyo-politik istikrarsızlıkların çıkmasına neden oldu.

3) Sistem Değişimi, Model Tartışmaları ve Bölgesel Rekabet Başladı: Sovyet bölge ve cumhuriyetleri yeni sistemle birlikte tehlikeli öneme sahip hale geliş oldular. Yeni devletlerin izleyecekleri model konusu yalnızca o ülkelerin sınırları içinde değil, komşu devletlerle büyük devletler arasında da rekabete sebep oldu. Bir yandan da Sovyet çekişmesinden sonra Orta Asya da oluşan güç ve etki etme boşluğunun yerini doldurmaya çalışan bölgenin içinden ve dışından devletlerin müdahalesi yeni bir uluslararası gerginlikler yaratmaya başlamıştı.

4) Karşılıklı Yerini Ayrımı Bıraktı: Soğuk Savaş'ın sona emesiyle Doğu-Batı ayrımının yerini Kuzey-Güney ayrımı almaya başlamıştı. Soğuk Savaş bitişi iki kutupluluğu ortadan kaldırdı ama daha fazlası olarak çıkarların üst seviyede yaşanacağı uluslararası ilişkilere de Zemin hazırladı. Böylece bu çıkarın uluslararası sistemin Balkanlar, Ortadoğu, gibi çeşitli alt sistemlerin de bölgesel liderlik mücadelelerinin kısa ve orta vadede belirleyici olması kaçınılmazdı. Ve o andan itibaren bu devletlere yönelik uluslararası alaka giderek arttı. Aslında bu ilginin önemli bir payı ekonomik ve stratejik birçok nedenlere dayanıyordu. Bölge deki doğal kaynaklar ve bölgenin Doğu'ya yakınlığı ve Avrupa ile Asya içindeki temel stratejik durumu büyük güçlerin dışında pek çok bölgeye ait gücünde ilgisini çekiyordu. Bu şekilde kurallar ve çerçevesi yavaş yavaş belirlemeye çalışan yeni düzenden ve değişimden, eski Sovyet bloku dışında, en çok da Türkiye etkilenmiş oldu. Aslında Türkiye Soğuk Savaş boyunca güvenliği ve dış politikalarını Batı'yla olan ittifak ilişkilerine ve müttefikleri tarafından algılanan stratejik önemine dayandırmıştı. Ancak Soğuk Savaşın bittiğinde Avrupa ülkelerinin daha güvenli bir uluslararası ortama oldu. Türkiye ise üç yanında yeni çatışma bölgesi ile güvenliğini yok eden bu durumu

değiştirdi. Bu yeni dönem içinde NATO'nun rolü ve gerekliliği anlaşılmaya çalışılırken Türkiye aniden kendini bir güvenlik boşluğunda içinde buldu. Bunun sebebi ise Türkiye'nin kuzeyden gelen tehdit karşısında Batı ile olan güvenlik bağlantıları sonuncunda aldığı ekonomik, politik ve askeri anlamda faydaları da sonlanmıştı. Artık devam eden dış politikayı sürdürmek mümkün olmuyordu. Ayrıca doğu Avrupa da liberal demokrasi hedefinde olan devletlerin çıkmasıyla batı Avrupa ülkeleri ve Rusya arasında tampon bölge olarak bu ülkelerin daha da rahatlatmasını sağlarken Türkiye'nin çevresinde hala devam eden belirsizlikler tehdit oluşturuyordu. Devam eden bu tehditler batılı müttefiklerin tek başına bırakma tehlikesiyle bir araya geldiğinde Türkiye'nin güvenlik politikalarının temelini sarsmış oldu. Böylece Soğuk Savaş ertesinde olabilecek tehditlere göre her durumun tekrar gözden geçirilip değerlendirilmesi ihtiyacı hissedildi. Dönemin Cumhurbaşkanı olan Özal TBMM'nin 1 Eylül 1991 de açılışını yaptığı sırada bu durumu değerlendirerek Soğuk Savaşın sonra ermesiyle SSCB'nin dağılmasının Türkiye için bölgede lider olma fırsatını yarattığını ve böyle bir fırsatın kaçırılmaması gerektiğini ifade etmiştir. SSCB'nin hızla dağılması Türkiye tarafından beklenen bir gelişme değildi. Bazı zorlamalarla gelişen istisna konular dışında Türkiye aslında Savaş boyunca Türkler meselesinden uzakta bir dış politikaya devam etmişti. Bu yeni durumla birlikte gerçek olamayacak beklenti ve fazla umut içine girmiş oldu. Uzun zamandır süren yalnızlık duygusu bitmiş Türkiye ve Orta Asya bölgesinde yeni bağımsızlık kazanan devletlerle ortak kültürel dil ve dinsel bağları bulunması Türkiye açısından bölgedeki değerini arttırabilecek nitelikte damgasını vurgulanmaya başlanmıştı. Dolayısıyla Türkiye rol model olarak izlemeleri gereken başarılı geçmiş ve bir gelişme örneği durumda sunulurken bir taraftan da bir takım Türkçü ve Turancı fikirler benimsemiş kazanmış oldu. Buna karşılık, bölgede İran yanlısı İslami rejimlerin kurulabileceğini düşünöen batı açık bir şekilde Türkiye'yi destekledi. Zaten bağımsızlıklarını kazanana Türk Müslöman devletlerde ilk günlerden itibaren bağımsızlıklarını güçlendirmek ve dünyada statü kazarak saygı görerek değişimlerini gerçekleştirmek adına Türkiye'yi izliyorlardı. Ancak bu heyecan kısa sürdü olanakları sınırlıydı ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin büyük ölçekli sosyal ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak konusunda yeterliliği yok denecek kadar azdı. Artık umutlar bitiyordu (Oran, 2001 s: 366 370).

SONUÇ

Osmanlı devletinin birinci dünya savaşından çekilmek istemesiyle başlayan süreç itilaf devletlerinin ağır şartlar altında oluşan ateşkese imza attırması ile devam etmiştir. Osmanlının itirazları olsa da kabul etmek zorunda kaldığı bu ateşkes için bedelini ağır ödeyeceği bir dönemde başlamıştır. Ve 1919'da İzmir'i işgalinden dört gün sonra Kemal Paşa Samsun'a çıkmasıyla başlatılan Kurtuluş Savaşının temelleri ile aslında Türk Dış Politikasının da ilk adımı böylece atılmış olmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında bütün baskı ve zorluklara rağmen tarafsızlığını koruyarak geçiren Türkiye savaş sonrasında İngiltere, Amerika ve Rusya'nın tepkisiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu süreç içerisinde çeşitli dış politika olaylarına maruz kalan Türkiye, Batı ittifakında kendine bir yer bulmayı başarmış oldu. Türk siyaseti açısından bir dönüm noktası olarak nitelendirilen bu dönem 1947 yılın da Türkiye'nin ABD'den Truman Doktrini Marshall yardımı gibi çeşitli ekonomik yardımlar alarak ülke ekonomisini toparlamaya geçtiği bir dönem olmuştur. Aslında bu dönem yalnızca Türkiye için değil diğer pek çok Dünya devleti içinde yeni Dünya düzeninde yerini bulma, denge sağlama, güvenlik ve iş birliği diyaloglarının etkili bir biçimde kurulduğu yeni yaklaşımların gelişip bazı paktların imzalandığı bir dönemde olmuştur.

1950 seçimleriyle o zamana kadar Türkiye Cumhuriyetinin de tek başına iktidar olmuş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidardan düşmesi ve yerine Demokrat Partinin gelmesiyle Türkiye'nin iç siyaseti değişirken, Türk Dış Politikasında da Amerika'nın Orta Doğu hedeflerine ulaşmak için Türkiye'ye yönelişi gözlemlenmiştir. Ve bu Demokrat Parti için iç siyasette ekonomi, dış siyasette güvenlik endişesi uyandırmış ve bir blok içerisine girerek kendine yer edinme çabasını zorunlu kılmıştır. Ve 1945-60 dönemi, Türk Dış Politikası ve dış ekonomik ilişkileri adına hem geçmişten gelen bazı siyasi ekonomik ve kültürel paradigmalardan geçerliliğini koruduğu hem de 1945 sonrasında kurulan yeni dünya düzeni içinde Türkiye'nin konumlanmasına bağlı olarak temel değişimlerin yaşandığı bir 15 seneyi ifade etmektedir.

1960 sonrası Türkiye iç politikasında liberal düzenlemelerin yapılması için gerekli adımlar atılmaya başlanmıştır. Ancak iktidar partinin muhalefet partisi ile

sürekli çatışma halinde olması ve çatışmaların ülke için kırılma noktasına gelmesiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin bünyesinde çalışan askerler tarafından 1960 sabahı ülkenin yönetiminin ele geçirilmesi ile DP iktidarı sonlandırılmıştır. Ancak sonrasında da ülkenin en önemli sorunlarından biri ekonomide istikrarsızlık olmuştur. Bu ekonomik istikrarsızlığı gidermek için dönemin Başbakanı Demirel, Başbakanlık Müsteşarlığına Turgut Özal'ı getirerek ülke ekonomisi için istikrar tedbiri olarak bilinen 24 Ocak Kararlarını hazırlatmıştır. Böylece Türkiye Döviz ihtiyacını dış dünyadan temin etmiştir. Ancak yeni iktidar hükümetinin siyasi hayatı fazla sürmemiş 1980'de Evren önderliğinde yapılan askeri darbe ile hükümete bir kez daha el koyulmuştur. Hükümeti fes eden Evren geçmişte olduğu gibi bir kez daha Türk iç siyasetinde denge değiştirilmesine neden olmuştur. Ve bu durumla birlikte Türkiye'nin dış politikası da yeniden şekil alarak 1960-80 yıllarında en yakını olduğu ABD ile ilişkilerini bozmuştur. Bu durum karşısında kendisine SSCB ile yakınlık arayışında olan Türkiye ekonomik ve siyasal ilişkiler anlamında taraf değiştirmiştir.

Ve yıl 1983'e gelinip asker etkisinde olan Türk iç siyaseti çok partili döneme geçiş ile kurulan, geçmişin 24 Ocak Kararlarının mimarisi olan Turgut Özal'ın siyasi sahneye çıkışı ile Anavatan Partisi'yle tanıştı. Çünkü artık halkın baskıcı askeri yönetime karşı duyduğu tepki sonucunda, partinin seçimlerde oy çokluğuyla birinci gelmesi Özal'ı bir anda demokrasi şampiyonu olarak halkın karşısına çıkmıştır. Anavatan lideri Turgut Özal, hem yeni bir çağın açılmasına, hem de iç ve dış politikanın merkezine ulaşmayı başarmıştır. Türk siyasi çizgisini izlediği politikalarla dibinden etkileyen gelişmelere imzasını atan Özal, günümüz içinde izler bırakmıştır. Ekonomi, düşünce, dinle inanç öncelikli olmak üzere her alanda liberal düşüncüyü benimsemiştir. Dış politika yaklaşımının temel yapısını Laiklik anlayışı ve Batıya olan hayranlığı doğrultusunda her türlü fikir ve inanca hoşgörülü yaklaşımı belirlemiştir. Amerikan kalkınma modelini benimseyip uygulayan Özal kimi zaman Amerikancı olmakla suçlanmış yine de Amerika'nın elde ettiği başarıyı Türkiye'nin de elde edebilmesi için mücadele etmiştir.

Özal' lı yıllar olarak bilinen bu dönem bütün kutuplaşmaları ortadan kaldırmış ülkesi için fayda odaklı bir anlayışı benimsemiş hayata geçirip, sürdürmeyi hedefleyen yıllar olmuştur. Komşu ülkeler ile daima güzel geçinmeyi prensip ederek dini ve etnik farkları da göz ardı etmiştir. Türk Dış politikasına yönelik aldığı

kararların çoğu ekonomiye dayalı ve barışçıl hedefler olmuştur. Çok yönlü görüş ve düşünceye sahip toplumsal adaleti savunan politikada ekonominin serbestlik anlayışı ile liberal bir düzen sağlamayı amaçlayan durumu kabul edilmektedir. Bu dönem içinde ABD ile ilişkilerini daima yakın tutmuş ABD'den gelebilecek yardımları daha çok iş birliği fırsatına geçirmek içinde uygulamalarda bulunmuştur.

Türk Dış politikasında durağanlık dönemine girmiş olan Türk-SSCB ilişkilerini yeniden canlandırmış dostlukla başlayan bu ilişkiyi işbirliği ve ekonomi alanında genişleterek fırsatlara çevirebilmiştir. Balkanlar, Türk-Yunan ilişkileri ve Avrupa Topluluğu konuları karşısında daima uzlaşmacı tavırlar sergileyen Özal çözüm odaklı bir dış politika sergilemiştir. İçinde bulunduğu dönemde Ermeni sorunu adına çeşitli çalışmalar başlatıp, Türkiye tarihine dair böyle bir olayın yaşanmadığını dünya kamuoyuna açıklamayı da görev olarak üstlenmiştir. Yine bu dönemde, Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyetler birliğinin çöküşü ile değişen uluslararası düzende Orta Asya ve Kafkaslarda bağımsızlığını ilan eden yeni devletleri tanıyan ilk devlet Türkiye olmuştur. Bu dönemde bölge içerisinde lider ve model olma yolunda aktif bir dış politika izlenmiştir.

Özal izlediği iç ve dış politikası ile siyasal yaşamını örnek bir devlet adamı olarak devam ettirmiştir. Ülkesi için hedeflediği birçok şeyi gerçekleştirirken, yapmak istediği birçok fikrini de ne yazık ki gerçekleştirmeye ömrü yetmeyerek 17 Nisan 1993 de Cumhurbaşkanlığı görevi devam ederken yaşamını yitirmiştir. Ardından Türkiye için laiklik ve liberalizm yolunda atılan güzel adımlar bırakarak izlediği siyaset yaşamında örnek bir devlet adamı olarak aramızdan ayrılmıştır. Ruhu şad olsun.

KAYNAKLAR

- Abramovitz, M. (1993). Dateline Ankara: Turkey after Özal. *Foreign Policy*, 91, Summer, 164 – 181.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Akalın, C. (2003). *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye – I*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akgün, B. (2009). Türk dış politikası ve uluslararası örgütler. *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 3(2), 1 – 39.
- Akgün, M. (2001). *Türk dış politikasında bir jeopolitik etken olarak boğazlar*. Türk dış politikasının analizi. Derleyen: Sönmezoğlu, F., İstanbul: Der Yayınları.
- Akgün, M. ve Aydın, T. (1999). *Türkiye – Rusya ilişkilerindeki yapısal sorunlar ve çözüm önerileri*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Akgün, S. (1993). *Mudanya Silah Bırakışması'nda yabancı temsilciler. 70. Yılı'nda Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları Bildiriler Kitabı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Akın, V. (2005). *Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkışı ve gelişmeler*. Kıbrıs laboratuvarı. Derleyen: Kantarcı, Ş., İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Akkaya, B. (2012). Türkiye'nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E – Dergisi*, 28, 1-20.
- Akşin, S. (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. Cilt: I, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktan, C. C. (1996). Turgut Özal'ın değişim modeli ve değişime karşı direnen güçler tahlili. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 40, 15 – 32.
- Aktan, C. C. (1999). Turgut Özal'ın Anayasal Demokrasi ve Anayasal İktisat üzerine düşünceleri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 30, 622-623.
- Akyol, M. (2009). *Beni çok ararsınız: Pırlanta kalpli adam*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akyol, T. (1993). *Bir Radyum söndü. Ne dediler*. Derleyen: Nuroğlu, M., İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Alkan, H. (2002). *Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecinde Yunanistan: Gerilimli bir dönüşüm hikâyesi. Türkiye – Yunanistan eski sorunlar – Yeni arayışlar*. Derleyen: Demirtaş – Coşkun, B., Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Aral, B. (2001). Dispensing with tradition? Turkish politics and international society during the Özal Decade: 1983 – 1993. *Middle Eastern Studies*, 37(1), 78 – 82.

- Aral, B. (2001/a). Turkish politics and international society during The Özal Decade: 1983 – 1993. *Middle Eastern Studies*, 37(1), January, 80 – 89.
- Aral, B. (2003). *Özal Dönemi'nde iç ve dış siyaset: Süreklilik ya da kopuş. Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. Editörler: Sezal, İ. ve Dağı, İ., İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Arcayürek, C. (2000). *Cüneyt Arcayürek anlatıyor: Demokrasi döneminde üç adam*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arı, T. (2008). *Geçmişten günümüze Orta Doğu: Siyaset, savaş ve diplomasi*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk – Amerikan münasebetleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1992). *Atatürk'ün dış politika ilkeleri. Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu Bildiriler Kitabı: 31 Ekim – 1 Kasım 1989*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2000). *Tarihi perspektif içinde Misak – ı Millînin değerlendirilmesi. Atatürk Dönemi Türk dış politikası (1919 – 1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2011). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914 – 1995)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arslan, Z. (2011). *Türkiye'de liberal düşüncenin önündeki engeller. Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Liberalizm*. Editörler: Bora, T. ve Gültekingil, M., İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Ashley, R. K. (1987). *Foreign policy as political performance*. *International Studies Notes*, 3(2), 121 – 126.
- Ataman, M. (1999). *An integrated approach to foreign policy change: Explaining changes in Turkish foreign policy in the 1980s*. Unpublished PhD Thesis, Kentucky University, Kentucky.
- Ataman, M. (2000). *Özalizm: Türkiye'de yeniden yapılanma teşebbüsü. Liberal Düşünce Dergisi*, 19, 53 – 63.
- Ataman, M. (2002). *Özal leadership and restructuring of Turkish ethnic policy in the 1980's*. *Middle Eastern Studies*, 38(4), 122-131.
- Ataman, M. (2003). *Özalist dış politika: Aktif ve rasyonel bir anlayış. Bilgi Dergisi*, 7(7), 49-64.
- Ataman, M. (2003). *Özel ve İslam Dünyası: İnanç ve pragmatizm*. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Ataöv, T. (1968). *Marshall Planı'ndan NATO'nun kuruluşuna kadar Soğuk Harp*. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 275-311.

- Atay, F. R. (1982). *Lozan, Montrö ve değişmeyen dava. Ülkü seçmeler (1933 – 1941)*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Atmaca, A. Ö. (2011). Yeni Dünya’da eski oyun: Eleştirel perspektiften Türk – Amerikan ilişkileri. *Orta Doğu Etütleri Dergisi*, 3(1), 157-191.
- Ayata, A. (2010). Orta Doğu perspektifinden Türkiye – ABD ilişkilerinin yeni boyutu. *Akademik Bakış Dergisi*, 22, 1-16.
- Aydın, Y. (1998). *Lozan Konferansı sonrasında tasfiye edilen Fransız İmtiyazları (1923 – 1944)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Ayman – Güler, B. (2010). *Yeni sağ ve devletin değişimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Aytekin, C. E. (2012). *Türkiye siyasetinde neo – liberal dönüşüm*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Bal, İ. (1998). The Turkish Model and The Turkic Republics: Perceptions. *Journal of International Affairs*, 3(3), 1-17.
- Balcı, A. (2011). Dış politika: Yeni bir kavramsallaştırma bağlamında egemenlik mitinin analizi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(28), 3-29.
- Balcı, A. (2013). *AK Parti Dönemi dış politikası (2002 – 2009)*. *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, aktörler ve uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Barlas, M. (1994). *Turgut Özal’ın anıları*. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Başeren, H. S. (1998). *Ege’de ada, adacık ve kayalıkların uluslararası antlaşmalarla tayin edilen hukuki statüsü. Ege’de temel sorun: Egemenliği tartışmalı adalar*. Derleyen: Kurumahmut, A., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Beriş, Y. ve Gürkan, A. (2003). *Türk – Amerikan ilişkilerine bakış: Ana temalar ve güncel gelişmeler*. Washington: TÜSİAD – Turkish Industrialists’ and Businessmen’s Association Washington Office Yayınları.
- Berkman, A. N. (2011). Türkiye’de finansal liberalizasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(2), 259 – 282.
- Bıyıklıoğlu, T. (2000). *Atatürk Anadolu’da (1919 – 1921)*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınevi.
- Bilsel, C. (1998). *Lozan. Cilt: I*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Birand, M. A. ve Yalçın, S. (2001). *The Özal: Bir davanın öyküsü*. İstanbul: Doğan Kitabevi.
- Bolat, D. (2012). Türkiye’nin Orta Doğu politikasının genel çizgisi ve bu politikada etkili olan faktörler. *Akademik Perspektif Dergisi*, 1 – 12.

- Bora, T. (2003). *Türk sağının üç hali*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2005). *Turgut Özal. Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Liberalizm*. Editörler: Bora, T. ve Gültekingil, M., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2013). *Milliyetçiliğin kara baharı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2004). *Türkiye iktisat tarihi: 1908 – 2002*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bostancı, M. (2013). Türk – Arap ilişkilerine etkisi bakımından Bağdat Paktı. *Akademik Bakış Dergisi*, 7(13), 171 – 184.
- Bostanoğlu, B. (2008). *Türkiye – ABD ilişkilerinin politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozkurt, V. (2003). Geleceğin toplumu, dönüşümcü liderlik ve Turgut Özal. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Bölme, S. M. (2012). Soğuk Savaş’ta NATO – ABD – Türkiye üçgeninde askeri üsler: Süreklilik ve değişim. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 51-71.
- Büyükçolak, K. M. (2002). *Yunanistan’ın stratejik analizi, soğuk savaş sonrası dönemde Yunanistan’ın savunma politikaları, güvenlik stratejileri, askeri doktrini ve silahlı kuvvetleri. Türkiye’nin komşuları*. Derleyenler: Türkeş, M. ve Uzgel, İ., Ankara: İmge Kitabevi.
- Büyüktepe, U. (2006). Türk – Amerikan ilişkilerinin müttefiklik ve stratejik ortaklık boyutlarının karşılaştırmalı analizi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Cemal, H. (2004). *Özal hikâyesi*. Ankara: Bilgi Kitabevi.
- Cizrelioğulları, M. N. (2013). *Türkiye’de liberalizm (1980 – 1999): Neo – liberal politikaların Türk politik – ekonomisine etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çalışkan, A. (1997). *Lozan Antlaşması’na göre Nüfus Mübadelesi ve sonrası*. Yayımlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Çandar, C. (2001). Türklerin Amerika’ya bakışından örnekler ve Amerika’nın Türkiye politikası. Abramowitz, M. (Ed.). *Türkiye’nin dönüşümü ve Amerikan politikaları*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye’nin demokrasi tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çelebi, I. (2013). *Türkiye’nin dönüşüm yılları – Yeniden öğrenme zamanı*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Çelenk, N. (2006). *Amerika’nın İslam’ı*. İstanbul: İlgı Yayınları.

- Çınar, Y. (2011). Turgut Özal ve Ak Parti Dönemi Türk dış politikasına teorik bir bakış örneği: Liberal düşüncenin Türk Dış Politikasına etkisi. *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E – Dergisi*, 26, 1-19.
- Çölaşan, E. (1989). *Turgut nereden koşuyor*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Dağı, İ. (2003). Özal'lı yıllarda Türk siyaseti: İnsan hakları, demokrasi ve Avrupa Birliği. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Davutoğlu, A. (2012). *Türk dış politikasının ilkeleri ve bölgesel siyasal yapılanma*. Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) Yayınları.
- Değerli – Sarıkoyuncu, E. (2007). Lozan Barış Konferansı'nda Musul. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), 127 – 140.
- Demirdaş, A. (2009). *11 Eylül sonrası Türk – Amerikan ilişkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Demirkanoglu, Y. ve Özdemir, H. (2013). Türkiye'de merkez sağ partilerin kentsel toprak politikaları: Turgut Özal Dönemi Anavatan Partisi (ANAP) örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 1-19.
- Di Casola, M. A. (1993). Italy and the Treaty of Lausanne of 1923. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 23, 65 – 78.
- Dinçer, O. B. ve Karal, D. (2011). Türk dış politikasında kimlik dönüşümü. *Analist Dergisi*, 1-4.
- Dockrill, M. (1993). Britain and the Lausanne Conference: 1922 – 1923. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 23, 1 – 17.
- Dodd, C. H. (1988). Aspect of The Turkish State: Political culture, organised interests and villiges communities. *British Society for Middle Eastern Studies*, 15(1 – 2), 75 – 81.
- Doğan, H. H. (2000). *1980 reformları ve sonrası. Devlet reformu: Türkiye'de devlet denetiminde reformlar ve başarılarının değerlendirilmesi*. Koordinatör: Titiz, M. T., İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Yayınları.
- Doğan, H. H. (2004). Kıbrıs'ın kiraya verilmesi: Tarihsel süreci ve Türk dış politikası gündemine yeniden taşınması. Kalaycı, İ. (Ed.), *Kıbrıs ve geleceği: Ekonomi – politik bir tartışma*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Doğan, M. (2005). *Darbeler, müdahaleler ve siyasi sistem*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Doğan, N. (2002). Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği kararlarında Kıbrıs Sorunu. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4, 84 – 106.

- Doğan, S. (1999). *Lozan Barış Görüşmeleri ve Antlaşması'nın Türk kamuoyunda etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Donat, Y. (1987). *Özal'lı yıllar: 1983 – 1987*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Doster, B. (2012). Türkiye'de NATO karşıtlığının tarihsel ve siyasal kökenleri. *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 4(40), 31-41.
- Duman, M. Z. (2010). *Türkiye'de liberal muhafazakâr siyaset ve Turgut Özal*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Efegil, E. (2012). Türk dış politikasında siyasal kültürün etkisi: Kemalist siyasal kültürün evrimleşmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 5(10), 189-206.
- Ekrem, M. A. (2000). *Atatürk'ün dış siyaset ilkelerinin Romen kaynaklarındaki yankıları. Atatürk Dönemi Türk dış politikası (1919 – 1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Emin, F. (1993). *Turgut Özal*. İstanbul: Risale Yayınevi.
- Ercan, F. (2004). *Sermaye birikiminin çelişkili sürekliliği – Türkiye'nin küresel kapitalizmle bütünleşme sürecine eleştirel bir bakış. Neoliberalizmin tahribatı – Türkiye'de ekonomi toplum ve cinsiyet*. Derleyenler: Balkan, N. ve Savran, S., İstanbul: Metis Yayınları.
- Erdem, F. D. (2011). ABD'nin Avrasya stratejisi. *21. Yüzyıl Düşünce Dergisi*, 27, Mart Dönemi, 69 – 75.
- Erdoğan, M. (2003). Türk politikasında bir reformist: Özal. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (2005). *Liberalizm ve Türkiye'deki serüveni. Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Liberalizm*. Editörler: Bora, T. ve Gültekingil, M., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. (2001). ABD'nin ulusal güvenlik anlayışı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 56(3), 77 – 93.
- Erhan, Ç. (2005). *Lozan'ın genel çerçevesi. 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Erhan, Ç. (2014). *ABD ve NATO'yla ilişkiler. Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Editör: Oran, B., Ankara: İletişim Yayınevi.
- Erol, M. S. (2007). 11 Eylül sonrası Türk dış politikasında vizyon arayışları ve dört tarz – 1 siyaset. *Akademik Bakış Dergisi*, 1(1), 33 – 55.
- Ersoy – Öztürk, T. (2001). *Yeni dönem Türkiye – ABD ilişkileri: Fırsatlar ve riskler*. Ankara: Türk – Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) Yayınları.

- Ertan, T. F. (2012). *Başlangıcından günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eşel, G. (2011). Demokrat Parti Dönemi Türk – Amerikan ilişkilerinde basın sansürü ve Pulliam Davası. *TÜBAR Dergisi*, 29, 145-162.
- Eşiyok, B. A. (2006). *İktisadi dönemler itibariyle Türkiye ekonomisinde kalkınma. Türkiye ekonomisinde kalkınma (1923 – 2004)*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik Araştırmalar Müdürlüğü Yayınları.
- Eştürk, Ö. (2006). *Türkiye’de liberalizm: 1983 – 1989 Turgut Özal Dönemi örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Eyyüpoğlu, İ. (1998). *Mudanya Mütarekesi (Yapılan teklifler, görüşmeler alınan kararlar)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (AİİTE), Erzurum.
- Fırlalı, E. R. (2003). Değişimci Özal ve değişim sürecinde İslam. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2014). Orta Doğu’yla ilişkiler. Oran, B. (Ed.). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Ankara: İletişim Yayınevi.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2014/a). 1923 – 1939 Sancak (Hatay) Sorunu. B. Oran, (Ed.). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Ankara: İletişim Yayınevi.
- Gerger, H. (1983). *Mayınlı tarlada dış politika*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Gökay, B. (2006). *Emperyalizm ile Bolşevizm arasında Türkiye (1918-1923)*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Gökmen, Y. (1992). *Özal sendromu*. Ankara: Verso Yayınları.
- Gökmen, Y. (1993). *Değişim rüzgârları eserken. Bütün yönleriyle Özal ve dönemi*. İstanbul: Tempo Yayınları.
- Göle, N. (1989). *Devlet, toplum, Batı çerçevesinde ANAP’ın yeri. Türk siyasi hayatında siyasi kültür ve ekonomik politika bakımından Anavatan Partisi*. Ankara: Anavatan Partisi Yayınları.
- Gönlübol, M. (2006). Olaylarla Türk dış politikası: 1919 – 1945. M. Gönlübol, (Ed.). *Olaylarla Türk dış politikası: 1919 – 1995*. Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Gözen, R. (2000). *Amerikan kışkacında dış politika: Körfez Savaşı. Turgut Özal ve sonrası*. Ankara: Liberte Yayınevi.
- Gözen, R. (2003). Turgut Özal ve Körfez Savaşı: İdealler ve gerçekler açmazında dış politika. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

- Gözen, R. (2009). *İmparatorluktan küresel aktörlüğe Türkiye'nin dış politikası*. Ankara: Palme Yayınevi.
- Gözen, R. (2014). İdealizm: Özal'ın Barış Suyu Projesi. R. Gözen, (Ed.). *Uluslararası İktisat Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Grew, J. C. (1950). *The Lausanne Peace Conference of 1922 – 1923*. Proceedings of the Massachusetts Historical Society, 69, 348-367.
- Grew, J. C. (2001). *Amerika'nın ilk Türkiye Büyükelçisi'nin anıları – Lozan günlüğü*. Çeviren: Orağlı, M. K., İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Gülcan, H. İ. (2010). *Mübadil insanlar*. İstanbul: Lozan Mübadele Vakfı İnsanları.
- Güler, B. A. (2010). *Yeni sağ ve devletin değişimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Güler, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Kıbrıs Meselesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 101 – 112.
- Gülmez, N. ve Tahancı, B. (2014). Soğuk Savaş Dönemi çekişmelerinden bir örnek: U – 2 Uçak Krizi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 225-252.
- Gündüz, S. (2001). *Türkiye'de Özal Dönemi liberalleşme hareketleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Gürbey, G. (2003). Özal'ın dış politika anlayışı. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Gürün, K. (1983). *Dış ilişkiler ve Türk politikası*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Gürün, K. (1991). *Türk – Sovyet ilişkileri (1920 – 1953)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Hale, W. (1992). Turkey, The Middle East and the Gulf Crisis. *International Affairs*, 68(4), 679 – 692.
- Hale, W. (2004). *Türk dış politikası: 1774 – 2000*. (Çev. P. Demir). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin siyasal hayatı*. İstanbul: Doğan Yayınevi.
- İnat, K. ve Duran, B. (2006). AKP dış politikası: Teori ve uygulama. (Derleyen: Z. Dağı). *Doğu'dan Batı'ya dış politika – AK Partili yıllar*. Ankara: Orion Yayınevi.
- İnönü, İ. (1998). *İsmet İnönü'nün hatıraları, Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Yayınları.
- İrem, N. (2004). Türk muhafazakârlığı üzerine bazı gözlemler. *Karizma Dergisi*, 17, 9-20.

- Jeffrey, K. ve Sharp, A. (1993). Lord Curzon and the use of secret intelligence at the Lausanne Conference: 1922 – 1923. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 23, 79 – 87.
- Kalaycıoğlu, E. (2000). Türkiye’de politik rejimin evrimi ve yasama sistemi. E. Kalaycıoğlu, ve A. Y. Sarıbay (Editörler). *Türkiye’de Politik değişim ve modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Kalaycıoğlu, E. (2007). 1960 sonrası Türk Politik hayatına bir bakış: Demokrasi neo – patrimonyalizm ve istikrar. E. Kalaycıoğlu, ve A. Y. Sarıbay (Editörler). *Türkiye’de politik değişim ve modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Kanbal, B. (2012). Uluslararası ilişkilerde güvenlik algısı. *Uluslararası Politika Akademisi Dergisi*, Ağustos Dönemi, 1-3.
- Karabekir, K. (2016). *İstiklal Harbimiz*. Cilt: I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karacan, A. N. (2011). *Lozan*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karlsson, I. (2005). *Din, terör ve hoşgörü*. (Çev. T. Kayaoğlu). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Karpat, K. (2014). *Türkiye ve Orta Asya*. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Kasım, K. (2007). Soğuk Savaş Dönemi sonrası Kıbrıs Sorunu. *Akademik Bakış Dergisi*, 11, 57-72.
- Kaymaz, İ. Ş. (2003). *Musul Sorunu*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Kazdağlı, H. (2003). Turgut Özal’ın iktisadi reformları. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Kazgan, G. (1988). *Ekonomide dışa açık büyüme*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kazgan, G. (1995). *Yeni ekonomik düzende Türkiye’nin yeri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kepel, G. (2001). *Cihat: İslamcılığın yükselişi ve gerilemesi*. (Çev. H. Bayrı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Keyder, Ç. (2005). *Nüfus Mübadelesi’nin Türkiye açısından sonuçları. Ege’yi Geçerken: 1923 Türk – Yunan zorunlu Nüfus Mübadelesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kirişçi, K. ve Winrow, G. (2002). *Kürt Sorunu: Kökeni ve gelişimi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Koç, Ş. B. (2005). Türk – Amerikan İlişkilerinde dört tarz – 1 siyaset. *Stratejik Analiz Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(63), 13 – 27.

- Koçer, G. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliği politikası: Uluslararası ilişkiler açısından bir analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(2), 38-57.
- Kodal, T. (2005). *Paylaşılamayan toprak – Türk Basını'na göre (1923–1926) Musul Meselesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kongar, E. (2012). *21. yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köni, H. (2007). *Amerika'nın uluslararası politikası*. İstanbul: Ekim Yayınları.
- Kut, Ş. (2002). *1990'larda Türk dış politikasının anahtarları. Günümüzde Türkiye'nin dış politikası*. Derleyenler: Rubin, B. ve Kirişçi, K., İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Küçükvatan, M. (2011). Soğuk Savaşın Türk dış politikasına etkileri ve 1957 Türkiye – Suriye Bunalımı. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (ÇTTAD), 11(23), Güz Dönemi, 73 – 91.
- Kürkçüoğlu, Ö. ve Erhan, Ç. (2003). Lozan gelişmeleri. Ç. Erhan (Editör). *Yaşayan Lozan*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Lacosta, Y. (2007). *Büyük oyunu anlamak – Jeopolitik: Bugünün uzun tarihi*. (Çev. İ. Akça). İstanbul: NTV Yayınları.
- Laçiner, S. (2004). Özalizm (Neo – Ottomanism): An alternative in Turkish Foreign Policy? *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1-2), 161-202.
- Laçiner, S. (2004). *Türk – Ermeni ilişkileri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Laçiner, S. (2009). *Turgut Özal Period in Turkish foreign policy: Özalizm*. Ankara: USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu) Yayınları.
- Lawday, D. (1991). *The Savvy Sultan of Ankara*. US News & World Report, 29, July, 38.
- Lippe, J. M. V. (1993). The “other” treaty of Lausanne: The American Public and official debate on Turkish – American relations. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 23, 31 – 63.
- Mamdani, M. (2005). *İyi Müslüman, Kötü Müslüman: Amerika, Soğuk Savaş ve terörün kökenleri*. (Çev. S. Altınçekiç). İstanbul: 1001 Kitap.
- Memiş, E. (2002). *Kaynayan kazan: Orta Doğu. Geçmişten günümüze Orta Doğu sorunları ve çözüm yolları*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Mercan, F. (2001). *Turgut Özal*. İstanbul: Cep Kitapları.
- Mert, N. (1997). Sağ – sol siyaset ayrımı ve yeni muhafazakârlık. *Toplumbilim Dergisi*, 7, 55 – 61.
- Mert, N. (2007). Yeni Soğuk Savaş. *Doğudan Dergisi*, 2, 41-45.

- Nur, R. ve Grew, J. (2003). *Lozan Barış Konferansı'nın perde arkası*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Oran, B. (1996). Türk dış politikası: Temel ilkeleri ve Soğuk Savaş ertesindeki durumu üzerine notlar. *Researchgate*, 353 – 370.
- Oran, B. (2014). TDP'nin kuramsal çerçevesi. B. Oran (Editör). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Cilt: 1 (1919 – 1980). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2014/a). TDP'nin kuramsal çerçevesi. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Cilt: 2 (1980-2001). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ökçün, G. (1997). *Türkiye İktisat Kongresi – 1923 – İzmir: Haberler, belgeler, yorumlar*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Yayınları.
- Öngen, T. (2011). *Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye deneyimi. Küresel düzen: Birikim, devlet ve sınıflar*. Derleyenler: Köse, A. H., Şenses, F. ve Yeldan, E., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öniş, Z. (2004). Turgut Özal and his economic legacy: Turkish neo – liberalism in critical perspective. *Middle Eastern Studies*, 40(4), 1-35.
- Örmeci, O. (2008). *Türk siyasal hayatı*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Özal, T. (1992). 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın İzmir Ticaret Odası'ndaki Konuşmaları: 24 Ocak 1992. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.
- Özbaş, G. (1993). *Türkiye'nin ekonomik ve siyasal geleceğinde değişim ve yeni hedefler için Özal diyor ki*. Ankara: Yazarın Kendi Yayını.
- Özbudun, E. (2014). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Kitabevi.
- Özcan, G. (1999). *50. yılı biterken Türkiye – İsrail İlişkileri. Çağdaş Türk diplomasisi: 200 yıllık süreç*. Ankara: TTK Yayınları.
- Özdemir, H. (2014). *Turgut Özal biyografisi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özen, H. (2011). Turgut Özal. E. Toros, (Editör). *Türkiye'de siyasi liderlik: Dönemler, özellikler ve karşılaştırmalar*. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Özersay, K. (1999). *Türk Boğazlarından Geçiş Rejimi*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Özersay, K. (2014). *Montreux Boğazlar Sözleşmesi. Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Cilt: 1 (1980 – 2001). Editör: Oran, B., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özhan, T. (2005). *Serbest ticaret ve neo – liberalizm*. İstanbul: SETAV Yayınları.

- Öztürk, S. (2005). Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası yaşanan yapısal dönüşümlerin GSMH, dış ticaret ve dış borçlar bağlamında teorik bir değerlendirmesi. *Mevzuat Dergisi*, 94, 1 – 10.
- Pehlivanlı, H. (2001). *Türk dış politikasında Hatay (1918 – 1939)*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Rowley, C. K. (2004). Conservatism and economics: A sweet Turkish delight. *Public Choice*, 119(1-2), 7 – 11.
- Roy, A. (2001). *Savaş barıştır. ABD, terör ve İslam*. (Derleyen: A. Demirhan). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Sancaktar, C. (2011). Demokrat Parti Dönemi Türk dış politikasına Marksist yaklaşım. *Bilge Strateji Dergisi*, 2(5), 23-91.
- Sander, O. (2006). *Türkiye'nin dış politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıbay, A. Y. (2003). Özal'ın toplumu ve toplumun Özal'ı. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Sarıbay, A. Y. (2007). Türkiye'de demokrasi ve sivil toplum. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay (Editörler). *Türkiye'de politik değişim ve modernleşme*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınevi.
- Sarınay, Y. (2000). Atatürk'ten günümüze Türk dış politikası hakkında genel bir değerlendirme. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16(48), 1-15.
- Satloff, R. B. (1986). Prelude to Conflict: Communal interdependence in the Sanjak of Alexandretta 1920 – 1936. *Middle Eastern studies*, 22(2), 147-180.
- Selamoğlu, A. (2007). *ABD'nin Büyük Orta Doğu Politikası ve küresel yansımaları*. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu: 1945 – 1958*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Seydi, S. (2012). Demokrat Parti'nin dış politikada alternatif arayışı (1957 – 1960). *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(14), 1 – 16.
- Sezal, İ. (2003). Bir toplumun barış mimarı ve yarım kalmış devrimi. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Silahçıoğlu, D. (2006). *ABD / İsrail – İran denklemi ve Türkiye*. İstanbul: Günizi Yayıncılık.
- Sonyel, S. (2006). *Gizli belgelerle Lozan Konferansı'nın perde arkası*. Ankara: TTK Yayınları.

- Soysal, İ. (1999). *1936 Montreux Sözleşmesi ve sonradan çıkan sorunlar. Çağdaş Türk diplomasisi: 200 yıllık süreç*. Ankara: TTK Yayınları.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin siyasal antlaşmaları (1920 – 1945)*. Cilt: I, Ankara: Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları.
- Sönmez, M. (1992). *Doğu Anadolu'nun hikâyesi – Kürtler: ekonomik ve sosyal tarih*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sönmezoğlu, F. (1995). *Kıbrıs Sorunu ışığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye politikası (1964 – 1980)*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Sönmezoğlu, F. (2004). *Kurtuluş Savaşı diplomasisi* (Derleyen: F. Sönmezoğlu). *Türk dış politikasının analizi*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sümer, G. (2010). Stratejik işbirliği ve stratejik ortaklık kavramlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(1), 671-698.
- Şafak, H. (2006). *Büyük Orta Doğu Projesi – İsrail'in imparatorluk planı*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Şahin, B. (2008). Türk dış politikasında Hatay Meselesi (1936 – 1939). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 607 – 614.
- Şahin, M. (2008/a). ABD'nin "Müslüman" savaşçıları. *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 31, 43 – 52.
- Şamsutdinov, A. M. (1999). *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi: 1918 – 1923*. (Çev. Behramoğlu, A.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Şentürk, A. (2001). *CENTO: Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959 – 1979)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Şimşir, B. (1990). *Lozan telgrafları*. Cilt: I, Ankara: TTK Yayınları.
- Tan, M. ve Akbulut – Aliyev, P. (2012). 2002 sonrası Türk dış politikası bağlamında Türkiye – İran ilişkilerinin değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15, 101 – 108.
- Tanör, B. (2000). Siyasal tarih (1980 – 1995). S. Akşin, (Editör). *Türkiye tarihi – 5: Bugünkü Türkiye tarihi / 1980 – 1995*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Taşkın, T. (2010). *11 Eylül Saldırıları sonrası ABD dış politikasında Orta Doğu ve Türkiye – ABD ilişkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Tavlaş, N. (1999). Türk – İsrail güvenlik ve istihbarat ilişkileri. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 5(1), 5-11.

- Tekin, M. (1987). *Tarihte Hatay ve Hatay Devleti*. Hatay: Antakya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Timur, T. (2000). *Küreselleşme ve demokrasi krizi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tokatlı, O. (1999). *Kırmızı plakalar ve Türkiye'nin Özal'lı yılları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Toker, N. (2005). Türkiye'de liberalizm ve birey. T. Bora, ve M.Gültekingil (Editörler). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Liberalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topak, S. T. (2013). Uluslararası sistemde nükleer güç dengesi: İran'ın nükleer programı ve Son dönem Türk dış politikası bağlamında Türkiye'nin rolü. *JASSS: The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 693 – 717.
- Tuncer, A.(1987). *Turgut Özal: Modern Türkiye'nin mimarı*. İzmir: Doğruluk Matbaası.
- Türkmen, Z. (2003). *Musul Meselesi askeri yönden çözüm arayışları (1922 – 1925)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ulagay, O. (1989). *Özal'ı aşmak için*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Uluç, A. V. (2013). Türkiye'de sivil toplum ve demokrasi ilişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 399 – 418.
- Uluç, A. V. (2014). Liberal – muhafazakâr siyaset ve Turgut Özal'ın siyasi düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 107 – 140.
- Umerova, Z. (2006). *Yahudi Lobisi'nin ABD içindeki konumu ve Orta Doğu politikasındaki rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ural, A. (2009). *11 Eylül sonrası ABD'nin Orta Doğu politikası ve Türkiye'ye yansımaları*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Uslu, N. (2000). *Türk Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Uslu, N. (2006). *Türk dış politikası yol ayrımında Soğuk Savaş sonrası yeni sorunlar. Yeni imkânlar ve yeni arayışlar*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Usul, A. R. (2013). *Giriş: Batı – sonrası dünya ve Türk dış politikası. Batı – Sonrası dünyaya doğru Türk dış politikası – Araştırma raporları*. İstanbul: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Yayınları.
- Uzgel, İ. (2014). *Çevik Kuvvet. Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Cilt: 2 (1980 – 2001). Editör: Oran, B., İstanbul: İletişim Yayınları.

- Uzgel, İ. (2014/a). *ABD ve NATO'yla ilişkiler. Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Cilt: 2 (1980 – 2001). Editör: Oran, B., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülman, H. (1977). Türk dış politikasına yön veren etkenler. *Ankara Siyasal Bilgiler Dergisi*, 27(1), 241 – 273.
- Ülman, H. (1991). *Orta Doğu sorunları ve Türkiye*. İstanbul: TÜSES Yayınları.
- Ülsever, C. (1999). *Teneke evin torunu*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ürer, L. (2004). *Mustafa Kemal ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk dış politikası. Değişen dünya ve Türkiye'nin dış politika gündemi*. Hazırlayanlar: Metinsoy, M. ve Eroğlu, M., İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Vatansever, M. (2010). Kıbrıs Sorununun tarihi gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 1487-1530.
- Vergin, N. (2003). *Siyasetin sosyolojisi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yalansız, N. (2012). Turkey – Middle East relations in the Cold War Era and the great powers. *History Studies: International Journal of History*, 4(2), 393-402.
- Yaman, G. (2012). Türkiye – İsrail ilişkilerinin dünü bugünü. *Uluslararası İlişkiler Öğrenci Dergisi*, 1, 23 – 26.
- Yardımcıoğlu, M., Kocamaz, H. ve Şerbetçi, G. (2012). *Türkiye'de dış ticaret ve ticari ilişkiler*. II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Bildiriler Kitabı: 1 – 2 Ekim 2012. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları.
- Yavuz, Ü. (1988). Fransız arşivleri resmi belgelerine göre TBMM'nin açılışının dış etkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6(16), 153 – 161.
- Yayla, A. (2003). Liberal siyaset / Liberal iktisat. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Yayla, A. (2005). Özal reformları ve liberalizm. T. Bora, ve M. Gültekingil (Editörler). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Liberalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yayman, H. (2011). *Şark Meselesi'nden Demokratik açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu hafızası*. Ankara: SETA Yayınları.
- Yazıcı, N. (2010). *Petrol çerçevesinde Musul Sorunu (1926 – 1955)*. İstanbul: Ötöken Yayınları.
- Yazıcıoğlu, M. S. (2003). Özal'ın İslam anlayışı ve dini özgürlükler. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Yegin, M. ve Ersoy, E. (2013). *Türkiye – ABD ilişkileri: Çok boyutlu bir ortaklığa doğru*. Ankara: USAK Yayınları.

- Yeldan, E. (2005). Türkiye ekonomisine genel bakış. *2023 Dergisi*, 49, 33 – 36.
- Yeldan, E. (2013). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi: Bölüşüm, birikim ve büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yenal, O. (2010). *Cumhuriyet' in İktisat Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yetkin, Ç. (2012). *Türkiye'de askeri darbeler ve Amerika*. Ankara: Kilit Yayınları.
- Yetkin, M. (1992). *Ateş hattında aktif politika: Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu üçgeninde Türkiye*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2003). Türk bürokrasi geleneği ve Özal. İ. Sezal, ve İ. Dağı, (Ed.). *Kim bu Özal / Siyaset, iktisat, zihniyet*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2005). *Türk - Yunan Nüfus Mübadelesi ve Ayvalık*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2004). Türk muhafazakârlığının kültürel ve siyasi imkân ve sınırlılıkları. *Liberal Düşünce Dergisi*, 34, 25 – 31.
- Yılmaz, M. (2012). Demokratikleşme adımlarının tarihi, siyasi ve kültürel analizi. M. Yılmaz ve H. E. Beriş (Editör). *Türkiye'nin demokratik dönüşümü (2002 – 2012)*. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Yayınları.
- Yılmaz, T. (2001). *Türkiye – İsrail yakınlaşması*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Yılmaz, T. (2006). Irak Savaşı'nda İsrail'in politikası. (Derleyen: M. Şahin, ve M. Taştekin). *II. Körfez Savaşı*. Ankara: Platin Yayıncılık.
- Yılmaz, T. (2012). Türkiye – İsrail ilişkileri: Tarihten günümüze. *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 9, 9-24.
- Yinanç, R. (2001). 1965'ten günümüze Ermeni Sorunu. *Yeni Türkiye Dergisi*, 1(7), Ermeni Sorunu Özel Sayısı, Ocak – Şubat Dönemi, 258.
- Zengin, C. (1998). *Türkiye ve Yunanistan Devletleri arasında Mübadele Meselesi ve Kamuoyu: 1918 – 1930*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Zürcher, E. J. (2005). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınevi.